

ORSZÁGÉPÍTŐ

A Kós Károly Egyesülés folyóirata

ÉPÍTÉSZET | KÖRNYEZET | TÁRSADALOM

▶ JANKOVICS 70

Jankovics Tibor 70 éves

▶ FŐÉPÍTÉS

Jánosi János | Szada

▶ ÓVODÁK, BÖLCSŐDÉK

Mester és Műhelye

– Csertő Lajos

Zene és Építészet

– Héttorony Fesztivál

Nomádként Dél-Koreában

– Természetművészeti

Vándortalálkozó

2014
04

KÓS KÁROLY
EGYESÜLÉS

ELŐSZÓ

Dénes Eszter | felelős szerkesztő

Megnyílt az óvoda...

...varázslatos palota! (?)

Hej óvoda,
óvoda,
de fényes az ablaka,
de tágas az ajtaja
de szép tiszta
minden terme,
zsibong a sok
gyerek benne;
olyan mint egy kacsalábon
forgó, ékes palota.
Kormos István:
Vackor óvodába megy

Egyre nyilvánvalóbb, hogy az építészek és a társadalom között elméleti szakadék tátong. Az építészhallgatók néhány egyetemi évet követően mind elméleti, mind pedig esztétikai fel-fogásukban élesen elkülönülnek a közemberektől, a laikusoktól. Az építészek a formalizmus elefántcsonttoronyába zárkoznak – írja Erhardt Gábor –, és elidegenítik az emberektől az – életükre nagymértékben ható – építészet formáló erőit. A formai elidegenedés legextrémebb példái – érdekes módon – éppen az óvoda- és bölcsődeépítészetben figyelhetők meg, aminek ma a kormányzati törekvéseknek köszönhetően amúgy is konjunktúrája van Magyarországon. Nemcsak a külföldi, hanem az utóbbi idők magyar nevelési intézményeinek építészetére is jellemző a látszóbeton-födém, csiszolt betonpadló, színes falak „szentháromsága”, ami különös érzéketlenséget mutat az otthoni / szülői közegből kiszakított, az építészeti környezet hatásaira emiatt is érzékenyebb kisgyermekkel szemben – állapítja meg Erhardt. Az ilyen épületek a személyes expresszió csodás megnyilvánulásai, a gyerekek, a nevelők és nem utolsósorban a szülők szemszögéből nézve azonban használatuk kérdéses. A pályázati kiírások alapján a jövő óvodája korszerű nevelési műhely, gyermekbarát környezetben. Ebben a lapszámunkban négy gyermekintézményt mutatunk be, amelynek tervezői határozott elképzeléssel rendelkeztek az előbbi két fogalom kapcsán. A bemutatott óvodák és bölcsődék a mesék világából ismert varázslatos hangulatot árasztanak tereik kialakításában és anyaghasználatukban egyaránt. A jól áttekinthető, barátságos, melegséget sugárzó, oltalmazó kupolával fedett terek biztonságérzetet adnak a gyermekeknek. Az óvodai nevelést itt a harmonikus térélmény, fény- és színhasználat összhangja inspirálja. A csoportszobák kis védett zugai kielégítik a kicsik egyedüllét-szükségletét, a multifunkcionális aulák a közösségi élet színterei. A környezetpszichológia feladata annak vizsgálata, hogy a gyerekek milyen tereket, épületeket kedvelnek, és ennek mi áll a háttérében. Mind az építészek, mind a döntéshozók szempontjából fontos lenne az elmúlt évtizedben megépült hazai gyermekintézmények vizsgálata, összehasonlítása a fentiek alapján. Az épületek hozzájárulnak a nevelőmunka hatékonyságához, gyermeink lelki egészségéhez, jövőjéhez, hiszen a fizikai környezet az ember egyenrangú társa, amely a belső, lélektani folyamatokkal kölcsönhatásban befolyásolja viselkedését is.

▲ Címlap:
Szent István király-kápolna, Badacsonytomaj
Fotó: Zsitva Tibor

◀ Csillaghegyi Makovecz Bölcsőde ▶
Fotó: Tóth Márton

ÉPÍTÉSZET | KÖRNYEZET | TÁRSADALOM

✘ Jankovics 70

- 04 Jankovics Tibor 70 éves | Tibor Jankovics 70th Birthday
05 Köszöntő (Dévényi Sándor)
06 Interjú (Dénes Eszter)
16 Szent István király-kápolna, Badacsonytomaj
Szent István Chapel in Badacsonytomaj

✘ Ybl-díj | Ybl Prize

- 20 Ybl-díj 2014 – Jánosi János | Architect János Jánosi Ybl Prize-winning

✘ Főépítészek | Chief Architects

- 26 Szada – Építészeti figyelem, jó gazda szemlélet – Jánosi János
Chief Architect János Jánosi

✘ Óvodák, bölcsődék | Kindergartens, Day Nursery

- 32 Óvoda Szadán | Kindergarten in Szada
36 Mályva utcai bölcsőde – Budakalász | Day Nursery in Budakalász
40 Csillaghegyi Makovecz Bölcsőde | Makovecz Day Nursery
44 Waldorf-óvoda – Backnang | Waldorf Kindergarten in Backnang
48 Mester és műhelye – Csertő Lajos | The Workshop of Lajos Csertő
52 Zene és építészet – Héttorony Fesztivál | The Festival of Seven Towers
57 Nomádként Dél-Koreában – Természetművészeti Vándortalálkozó
Global Nomadic Art Project
61 Az alkotó géniusza – Lechner Ödön-kiállítás
Lechner a Creative Genius – Exhibition
62 Év homlokzata 2014 | "Facade of the Year" competition
65 Makovecz – Rajzok – Kiállítás Berlinben és Belgrádban
Makovecz Drawings – Exhibition, Berlin-Beograd
68 Könyvajánló | Book review
68 Hírek | News

A Kós Károly Egyesülés negyedéves folyóirata
Kiadja az Egyesülés nevében
a Kós Károly Alapítvány.

Kós Károly Alapítvány

1034 Bp., Kecse u. 25.
Bankszámlaszám:
10402166-21629530-00000000
Adószám: 19193580-2-41

Felelős kiadó:

Dévényi Sándor és Zsigmond László
Alapító főszerkesztő: † **Makovecz Imre**

Főszerkesztő: Dévényi Sándor

Felelős szerkesztő: Dénes Eszter

A szerkesztőbizottság tagjai:

Csornyus Lőrinc, Csóka Balázs, Ertsey Attila,

Herczeg Ágnes, Jánosi János,

Szűcs Endre, Terdik Bálint

Lapterv és tipográfia: Vízvárdi András

Angol fordítások: Móra Zoltán

Nyomás: Progresso Print Kft., Budapest

Honlap: www.orszagepito.hu

ISSN 0866-0069

A lap előfizethető átutalással, az Alapítványtól
igényelt csekken vagy személyesen.
Ügyintézés, régi példányok árusítása:
Artbureau Kft.

1065 Bp., Nagymező utca 4. 1/128.,

telefon/fax: (+36 1)322-0677;

e-mail: haabkatalin@gmail.com

Egy szám ára: 800 Ft

Előfizetési díj a 2015. évre 3000 Ft,

külföldi előfizetőinknek a

postaköltséget is felszámítjuk.

nka MMA

Támogatók:

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

Bonex Építőipari Kft., Arker's Stúdió Kft.,

Farkas Építészroda Felületkémia Kft.,

Forma Rt., HADAS MŰTEREM Építész

és Művészeti Kft.

◀ BM Gyógyszálló, Hévíz
[Építész munkatárs: Engelmann Tamás], 1990
Fotó: Zsitva Tibor

KÖSZÖNTŐ

Jankovics Tibor 70 éves

Jankovics Tibort 1975 óta ismerem. Azóta, hogy hazahívtam Pécsre Csaba Gyula, mert kiürült a Baranyaterv. Az Ifjúsági Iroda átköltözött a Pécsitervbe, Csetével, Blazsekkal, Deákkal, Kistelegdivel, Oltaival. Ha lehet itt sorrendet állítani, akkor Jankovics bizonyult a legnagyobb veszteségnek.

Ő volt a csoport motorja, szervezője, lelke. Ez időben már megalkotta a fadd-dombori Holt-Duna mellett az akkori TÁÉV-üdülő épületét, ami induló építészpályám alapvető élménye, iránymutató alkotása. Mindent, ami egy leendő építésznek szükséges, megtanulhattam ezen az épületen:

a jó telepítést és funkciót, az alkalmas szerkezet- és anyaghasználatot, a terv és az épület – beleértve a berendezést is – legrészletesebb kidolgozottságát. S ami a legfontosabb, megtapasztalhattam az épületből sugárzó invenciózus, szabad alkotás örömét.

Azóta rengeteg maradvány mű született Jankovics keze nyomán: szállodák, fürdők, lakóházak Keszthelyen, Hévízen, Nagyatádon, Egerszalókon, Erdélyben, Németországban. Egyik pécsi házát nemrég helyi védelem alá helyezték. Fáradhatatlan munkabírással dolgozza ki terveit, s annak részleteit. Semmit sem bíz a véletlenre, állandóan tanulmányozza az új fejlesztéseket, elemzi a lehetséges változatokat, biztos kézzel választja ki a megfelelő ár-érték arányos megoldást. Épületeit saját teremtményeinek tekinti, folyamatos tanácsokkal segítve kíséri végig az építést. Tudja és teszi, hogy a tévedés (a tervezői szándéktól való eltérés) megtörténte előtti megfelelő pillanatban kell beleszólni egy beruházás folyamatába. Hogy az építés egészét egy kézben tartva, a legjobb eredményt elérhesse, feledhetetlen barátjával és munkatársával, Németh Lászlóval fővállalkozó céget alapított. Ehhez munkatársakra, kollégákra volt szüksége. Itt mutatkozott meg egyik legfontosabb erénye: a csapatot építő, közösséget teremtő emberé. Rá mindig lehet számítani: segít, ha kell, tanácsot ad, ugyanakkor feladatot is megfogalmaz, programot szervez.

Talán születésnapi ajándék gyanánt építhette meg legújabb művét, a badacsonyi kápolnácskát. Ez a kis épület összegzése mindannak, amit fontosnak tart: egynemű anyaghasználattal, tömör szerkesztéssel, ősi formával kapcsolódni a természetbe, s ezáltal a teremtésbe.

Nekem Jankovics Tibor AZ építész!
Kedves Tibor! Isten éltesen sokáig, még sok, mindannyiunk javára szolgáló alkotó évet kívánok Neked:

Dévényi Sándor

JANKOVICS TIBOR 70

Having turned seventy this year, Tibor Jankovics looks back to a complex and extensive oeuvre. He is a founding member of the Pécs Group whose spiritual leadership was given to architect György Cséte. The group sought to develop a style of architecture which is, on the one hand, deeply rooted in the national culture of folk architecture and, on the other hand, meets the intellectual and technical requirements of the time. As an example to this, see the TÁÉV guest house in Fadd-Dombor. Around that time, Hungary was swept away with a fervor of movements in the spirit of national awakening, such as the folk music and the folk dance movement or folk handicraft. The group was disbanded at the end of the 70s under political pressure. However, its former members are still walking down the common path which was defined as organic architecture based on local traditions. Three decades ago, Jankovics established a studio in Keszthely which is still open to artists. As early as the 80s, he experimented with the application of ancient and natural building materials in modern constructions. One of the basic ideas governing his office of architecture design is to prepare their own portfolio of internal design for each project, when possible. Backed by the extensive experience of former members of the Pécs Group who went on to become full-fledged masters, Forma Rt specializes in the design and execution of large-scale projects and building complexes. Their reference portfolio is spearheaded by worldwide projects in building hotels, baths and spa facilities.

TÁÉV Üdülő és Oktatási Központ, ▲
Fadd-Dombori (Pécs Csoport), 1974

JANKOVICS TIBOR 70 ÉVES

Interjú | Dénes Eszter

> Átfogó, irigylésre méltó életművet tudhat maga mögött. Milyen indítatásból választotta ezt a pályát? Az egyetemi évekből milyen meghatározó tanárszemélyiségeket és élményeket emelne ki?

Felmenőim között volt nyelvész, szobrász, zenész és mérnökember is, de építész nem. Gyermekkorom falusi, tanyasi környezete sem inspirált az építészszakma felé. Talán az döntötte el a továbbtanulás irányát, hogy viszonylag jól rajzoltam. Sokat köszönhetek az egyetemi katedrától világnézeti okokból eltiltott kitérő tanárainknak, akik Győrben a Hild József Építőipari Technikumban nemcsak szakismeretet tanítottak, de emberségre is nevelték tanítványainkat. Más oldaláról ismertem meg a szakmát, amikor munkahelyi technikusként dolgoztam a kivitelezésben. Technikusi elfoglaltságom mellett egy barátommal kőművesmunkát vállaltunk hétvégeken, így egészítettük ki jövedelmünket. Egy év után felvételiztem a Budapesti Műszaki Egyetem Építésmérnöki Karára, ahol olyan neves professzorok fémjelezték az építészképzés színvonalát, mint Pogány Frigyes, Weichinger Károly, Reischl Antal,

> A Pécsen létrehozott alkotóműhely számára is egykori gyakorlatvezetőjüket választották szellemi vezetőnek. A Pécs Csoport alapító tagjaként hogyan jellemezné ezt a tíz évet?

1968 szeptemberében a pécsi Baranyatervnél kezdtük meg Kistelegdi Pista barátommal építési pályafutásunkat. Hamarosan elkezdtünk kollégákat verbuválni ismerőseink köréből a céghez. Így került Pécsre Oltai Péter, D. Blazsek Gyöngyvér és Deák László. Együtt voltunk tehát, öt, nagyjából egyívású, fiatal, ambiciózus építész. Minden rendben lévőnek látszott, mégis hiányérzetünk támadt. Úgy éreztük, hogy adott a helyzet egy alkotóműhely létrehozására, ehhez viszont szükségünk volt egy mindannyiunk által becsült, tapasztalt építészre, aki programadója, szellemi vezetője lehet a csoportnak. Csete Györgyöt kértük fel erre a feladatra, akit tervezési gyakorlatvezetőként megkedveltünk az egyetemi évek alatt.

1970-ben lejött Pécsre dolgozni, és hamarosan elindult a műhelymunka.

▲ Szőlőshegyi kápolna, Balatonfelvidék, 1995

Gábor László, Pelikán József, Major Máté, Varga Laci bácsi, Szentkirályi Zoltán..., és még folytathatnám a sort. Diplomaterveimet Pogány Frigyes és Pelikán József korigálta. A nagy tekintélyű professzorok mellett az egyetemen kerültem kapcsolatba a külső korrektorként dolgozó Csete Györggyel. Ez a kapcsolat meghatározónak bizonyult néhányunk szakmai fejlődésére.

Az a kérdés már most, hogy miként nyilvánulhat meg a parasztzene hatása a magasabb műzenében?

Először is úgy, hogy a parasztdallamot minden változtatás nélkül, vagy csak alig variálva, kísérettel látjuk el, esetleg még elő- és utójáték közé foglaljuk. Az ilyen dolgozatok némi analógiát mutatnak Bach koralfeldolgozásaival. Az ilyen népdalfeldolgozásoknak kétféle, egymásba határvonal nélkül átmenő típusát figyelhetjük meg. Az egyiknél a kíséret és az elő-, utó- vagy közjáték másdrangú dolog; nem más, mint keret, amibe a fő dolog: a parasztdallamot beillesztjük, mint a drágakövet a foglalatába. A másiknál éppen fordítva: a parasztdallam csupán a mottó szerepét játssza, és fő dolog az, ami köréje és alája helyeződik. A kétféle típust számtalan átmeneti fok köti össze; néha nem is lehet eldönteni, melyik elem uralkodik a feldolgozásban. Az azonban mindenkor nagyon fontos, hogy az a zenei köntös, amelybe a dallamot öltöztetjük, a dallam karakteréből, a dallamban nyíltan vagy burkoltan mutatkozó zenei sajátosságokból legyen levezethető, illetve, hogy a dallam és minden hozzáadó: *elválaszthatatlan egység benyomását keltsen. [...]*

A parasztzene hatásának másfajta megnyilvánulási módja ez: a zeneszerző nem használ fel valódi parasztdallamot, hanem ehelyett *maga eszel ki* valamilyen parasztdallam-imitációt. Lényeges különbség e közt és az előbb leírt mód közt tulajdonképpen nincs. [...]

Végezetül még egy harmadik módon mutatkozhatik a parasztzene hatása a zeneszerző műveiben. Ha tudniillik sem parasztdallamokat, sem parasztdallam-imitációkat nem dolgoz föl zenéjében, de zenéjéből mégis *ugyanaz a levegő árad*, mint a paraszzenéből. Azt lehet mondani ilyenkor: a zeneszerző megtanulta a parasztnyelvet, és rendelkezik vele oly tökéletes mértékben, amilyen tökéletes mértékben egy költő rendelkezik anyanyelvével. Vagyis: zenei anyanyelvé lett ez a parasztnyelvi kifejezési mód: oly szabadon használhatja és használja is, akár csak a költő anyanyelvét.

Részletek Bartók Béla budapesti előadásából (*A parasztzene hatása az újabb műzenére*), 1931

> Milyen célt tűzött ki maga elé alkotócsoportjuk?

Olyan építészet kialakítására törekedtünk, mely egyrészt nemzeti kultúránk – népi építészetünk – maradandó értékeiben gyökerezik, másrészt megfelel az adott kor szellemi, technikai elvárásainak. Rendkívül nehézre tette a feladatot, hogy ez idő tájt Magyarországon kevés olyan ismert építész vagy építészeti irányzat volt, mely felvállalta volna ezt a célt és példával szolgált volna. Korabeli építészeti példát nem találtunk, Kós Károly és Bartók Béla munkásságát viszont mintának tudtuk tekinteni.

> Kós Károllyal személyesen is találkozott, sőt haláláig jó viszonyt ápoltak.

A Pécs Csoport az építészeti tervezése mellett kiállításokat is szervezett valamint több előadást tartott. A Fészek Klubban tartott előadás mottója Bartók Béla és Kós Károly egy-egy idézete volt. Nagyon szerettük volna, ha az akkor 80-as éveiben járó Kós Károly nyitja meg előadásunkat.

Vállaltam, hogy Kolozsváron élő irodalomtörténész nagybátyám és a vele jó barátságot ápoló Kányádi Sándor költő közvetítésével meglátogatom Kós Károlyt és felkerem az előadás megnyitására. A találkozás létrejött, melyre nagy izgalmal készültem. Félelmeim azonnal szertefoszlottak, amikor barátságosan kezdet nyújtott és örömet fejezte ki, hogy lám, nemcsak írók és politikusok, hanem fiatal építészek is tisztelik a munkásságát és keresik vele a kapcsolatot. Közvetlenségével és megszegyenítő szerénységével szinte magához emelt, úgy éreztem, mintha gyerekkorom óta ismernék egymást. Így volt ez a későbbi látogatásaim során is, vagy amikor Csete Gyurival, Makovecz Imrével, Oltaiával, Kistelegdivel együtt volt alkalmunk meglátogatni. A rövid beszélgetések során bölcs és derűs mondatain átsütött emberi nagysága. Megtisztelő volt a társaságában lenni. A kiállításunk személyes megnyitására végül nem vállalkozott, de annak ellenére, hogy sem

az írógépet, sem a fényképezőgépet nem kedvelte, a magnetofonra mondta *Régi Kalotaszeg* című írásának részletét, melyet a kiállítás megnyitóján bejátszottunk. Később többször segített nekem, amikor Kalotaszeg falvait jártam be. Kis cédulákat írt, többnyire a tiszteleteseknek – ahogy ő mondta, a jó embereinek – címezve, hogy segítsenek fiatal építész barátjának, mármint nekem. Kaptam is mindenütt jó szót, kerékpárt, pálinkát, és amit csak akartam. Minden fiatal kollégámat arra biztatok, hogy mélységében ismerje meg Kós Károly életét és életművét. Nagyszabású építész- és példás értelmiségi magatartás fog kirajzolódni, amely mindig, minden erejével azt a közösséget szolgálta, amelynek tagja volt.

> A Pécs Csoport nemcsak építészeti szempontból, hanem működésében is különleges volt. Hogyan zajlott a műhelymunka?

A napi munka mellett intenzív önképzés folyt. Előadókat hívtunk, figyeltük a szakmai

Gróf Zoltán háza, Zalaszentgrót, 1985 ▶

folyóiratok széles körét, és a számunkra érdekes cikkeket lefordítottuk és elemeztük. Szakmai tanulmányutakra mentünk, beleértve a népi építészeti és néprajzi gyűjtőutakat. Vasárnaponként állandó résztvevői voltunk a Népművelési Intézetben a Fiatal Népművészek Stúdiója számára tartott kitűnő előadásoknak. Egyre határozottabban formálódott a csoport szakmai irányultsága. A rengeteg tervezési munka mellett kiállítások, előadások és kiadványok segítségével is igyekeztünk hangot adni szakmai meggyőződésünknek. Időközben a csoport tagja lett Nyári József, Kovács Attila (ma nemzetközileg elismert díszlettervező) és Dulánszky Jenő, aki építész létére statikusként volt korai haláláig munkatársunk és tanítónk.

▶ Mennyire látja sikeresnek ennyi év távlatából a csoport közös célkitűzéseit? Hogyan fogadta a szakma a tevékenységüket?

Nem tehetünk mást, legjobb tudásunk szerint próbálkoztunk, kísérleteztünk. Gyakran túl direkt formai utalások jelentek meg terveinken. Úgy ítélem meg, hogy ha az építészeti célkitűzést maradéktalanul kielégítő épületeket nem is sikerült létrehozni, született néhány említésre érdemes mű, amely mindenképpen a kitűzött cél irányába tett jelentős lépésnek minősíthető. Ilyen a Csete György tervezte orfűi forrásház, Kistelegdi siklósi ravatalozója, a pécsi Balokány Ifjúsági Park, Oltai Péter munkája, és a fadd-dombori üdülő, amelyet én terveztem. Belsőépítész D. Blazsek Gyöngyvér, textiltervezője Csete Ildikó volt, a kerámiákat Kun Éva keramikusművész készítette.

Tevékenységünket a szakma nagyon eltérő megítéléssel fogadta. Voltak kollégák, akik kifejezetten rokonszenveztek a csoporttal, esetenként együtt is működtek vele, mások ellenszenvvel viseltettek iránta. Ők hiányolták az aktuális nemzetközi irányzatok megjelenését, és túlhaladottnak tekintették az egész célrendszert. Ez idő tájt a nemzeti öntudatra ébredés jegyében élénk mozgalom bontakozott ki, például a népzenei mozgalom, a táncmozgalom vagy a népi iparművészek tevékenysége.

▶ Mikor és hogyan szakadt meg a csoport tevékenysége?

A felbomlást – az Ifjúsági Iroda adminisztratív átszervezését – az 1975–76-os, a paksi házigyári lakótelep terveit kritizáló, úgynevezett *Tulipán-vita* előzte meg. E polémia politikai és szakmai hullámokat is kavart, egyben olyan légkört teremtett, amelyben a több száz fős nagyvállalatnak az átszervezést már korábban is fontolgató vezetése a minket támadó szakmai ellenzék nyomására végre tudta hajtani a csoport feloszlását. A megújító újrászerveződés helyett szétváltunk, és mindenki más-más helyen folytatta a munkáját.

▶ Az ön útja hová vezetett Pécsről?

Több lehetőség közül Keszthelyt választottam, így részben közelebb kerülhettem itt élő szüleimhez és testvéreimhez, másrészt mindig is lenyűgöztek Keszthely-Hévíz környéke és a Tapolcai-medence bazaltkúpjai, ez a táji környezet nagyon vonzó volt számomra. Nem egyedül, hanem nyolcadmagammal települtem át Keszthelyre, mindannyian a Pécs Csoport tagjai közül. Így került Keszthelyre Füzes Antal építészbarátom is, aki fontos szerepet töltött be az ismételt csapatépítésben. Az 1980-as évek elején kollégáimmal megalapítottuk a Forma Kisszövetkezetet. Ennek szakmai irányítójaként a Dél-dunántúli Stúdió mintájára együttműködést kezdeményeztem a Dévényi Sándor által vezetett Pécsi Építész Irodával és a Kampis Miklós vezette Kaposterv Kft.-vel. Zalaegerszegi, pécsi és kaposvári találkozásaink során egy regionális szakmai és gazdasági együttműködés kialakítását próbáltuk megvalósítani.

Valójában ez a kezdeményezés vezetett a Kós Károly Egyesülés megszületéséhez, miután Kampis Miklós bevonta a tárgyalásokba Makovecz Imrét és Kálmán Istvánt. A regionális szakmai kooperáció helyett tehát egy Budapest-központú, és az egész országra kiterjedő szakmai egyesülés szerveződött. Később a határainkon túl élő magyarlakta területek jelentős építései is betagozódtak ebbe a szervezetbe. A keszthelyi műterem immár három évtizede működik.

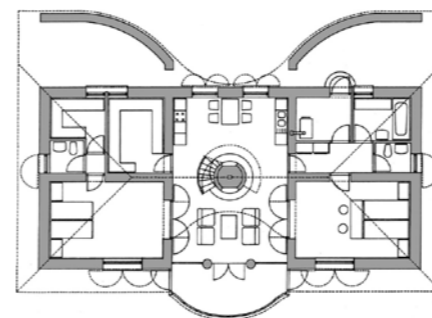
▶ A Pécs Csoport egykori tagjai valamennyien – a mai napig – az együtt kijelölt utat járják, amelyet hagyományokon alapuló szerves építésztként határoztak meg. Mit takar ez a fogalom?

Alapvetően a hagyományokon alapuló építészeti felfogás szerint képelem el a tevékenységemet. Amikor hagyományról beszélek, akkor az őseink által évezredek alatt összegyűjtött ismeretek, tapasztalatok összességére gondolok, mely a létezés egészére kiterjedő komplex tudásanyag. Ennek örök érvényű elemei generációról generációra csiszolódnak, változnak, miközben beépülnek az egyes korok újabb és újabb tapasztalatai. Élő hagyományként a mindennapi alkotómunka egyik forrása kellene hogy legyen. Szerves építészetről csak akkor beszélhetünk, ha az a haladó hagyományokat is asszimiláló szemlélettel jön létre. A szerves építészet tehát nem formai kérdés, hanem gondolkodásmód és szemléletmód kérdése.

▶ A hagyományt ma sokan a fejlődés gátjának tekintik, amely éles ellentétben áll a kortárs fogalmával.

Rendkívül nehéz kérdés az is, hogy miképpen nyilvánulhat meg a hagyomány mai építészetünkben. Az 1900-as évek elején még működtek építésszek, akik a hagyományra alapozva európai színvonalon tudtak hazánkban házakat építeni. Ilyen volt Kós, Zrumeczky, Toroczka, Medgyaszay is. Az első világháború után építészetünknek ez az ága megszakadt, és egy olyan útkezes időszak következett, melynek során sokkal inkább modernista irányba mentek el építészeink, mintsem a hagyományt tartották szem előtt. A modernista és a hagyománytisztelő építészet szintézise sajnos nem valósult meg.

▶ **Rendezetlen faluképeink a felbomlott faluközösségek tükröképei. A hagyományos paraszti életkeret felbomlásával azonban elsorvadt az ösztönös építési képesség, odaveszett a népi építészetből kibomló ökológikus szemlélet. Hagyomány, ökológia és a szerves építészet összetartozó fogalmak?** Eleink alapvetően az ökológia szempontjainak megfelelően éltek, gondolkodtak

▶ Gróf Zoltán háza, Zalaszentgrót, 1985 ▶

és alkottak. Jó példa erre a parasztporta, a parasztház, bármelyik kultúra területén vizsgáljuk is. Funkcionális kialakítása, szerkesztésmódja, anyaghasználata kiértékelt és gazdaságos. Nincsenek felesleges terek, túlméretezett szerkezetek, tájidegen anyaghasználat. Arányrendszere, formanyelve, díszítésmódja megfontolt, visszafogott, harmonikus. Csak annyira individuális, hogy diszkréten mutassa egyediségét, de környezetébe jól illeszkedjen. Egy kis őrsegi faluban nőttem fel, és jól emlékszem, hogy az 1950-es évek elején még éltek a hagyományok, amelyek szelíden, de határozottan szabályozták a faluközösség életét. A gazdálkodás, az életvitel pedig példásan megfelelt az ökológia szabályainak. Számomra nyilvánvaló, hogy az ökológia a hagyomány szerves, elidegeníthetetlen része. Az ipari civilizáció, a haszonalapú manipuláció, a fogyasztói társadalom kiteljesedése szétzilálta ezt az egységet. Ez a zavart állapot teszi szükségessé azt, hogy külön, hangsúlyozottan foglalkozzunk az ökológiával, és szempontjait újra és újra visszaépítsük a mindennapi tevékenységünkbe, életvitelünkbe. Ami tehát régen magától értetődő volt, azt most újra meg kell tanulni, és lehetőség szerint alkalmazhatóvá kell tenni. A hagyomány, az ökológia és a szerves építészet szorosan összetartozik. Azt tartom valóban szerves építészetnek, mely arányosan épít a hagyományra, és megfelel az ökológia alapvető szempontjainak is. Ez a felfogás motiválja szakmai céljaimat is. Mai anyagokból, korszerű technikával egyszerű, de hagyománytisztelő épületeket szeretnék megvalósítani. Olyanokat, amelyek ésszerű ráfordítással hozhatók létre, és hosszú az erkölcsi és fizikai avulási idejük. Tudom, egyszerűen hangzik, de roppant nehéz megvalósítani.

▶ **Ma már egyre többen beszélnek az energiatudatos és ökoépítészet jelentőségéről. Ön azonban már a nyolcvanas években foglalkozott az ősi és természetes építőanyagok korszerű felhasználásával. Számos vályog-, illetve tömészházat tervezett. Hogyan fordult a földanyag építészet felé?**

Gyermekkorom falusi otthonának egyik nyári konyhája földpadlós volt. Ahogy szokás volt, mi is évente lemeszeltük kívül-belül, és fölkengettük a padlót pelyvával kevert agyaggal, a mai napig emlékszem, milyen lágy volt a tapintása. Azt is láttam gyerekként, hogyan épültek a környékbeli vályogházak. Felnőttként kirándulni jártunk barátaimmal Kalotaszegre, az Alföldre, Zalába, és tanulmányoztuk a különböző szerkezetű és állapotú vályogépületeket. Már Keszthelyen dolgoztam, amikor zalaszentgróti barátom megkeresett, mert kinőtték lakótelepi lakásukat, és építkezni akart. A lakás árából azonban akkoriban nem lehetett házat építeni. Lázadó indulatból beszéltem rá a vályogra. A szomszéd faluban találtunk egy idős embert, aki értett a vályogvetéshez és a tömészházépítéshez, sőt még zsalukészlete is volt. Azzal a feltétellel vállaltam el a felkérést, hogy barátomnak az építkezés minden költségét pontosan vezetnie kellett, beleértve a kalákában közreműködők által elfogyasz-

tott ételek és italok költségét is. Ennek alapján bebizonyosodott előfeltevésünk: a rendelkezésre álló összegből meg tudtuk építeni a házat. A mai napig lakják, és meg vannak elégedve az otthonukkal. Ennek kapcsán egymást követte a földből készült épületek sora, melyek egy részét tömészfalal, más részét vályogtéglaiból falazva valósítottuk meg, de előfordult, hogy rakott vályogfalat is építettünk. A falfelületekre általában nádszövetre felhordott speciális rétegrendű vakolat került, de gyakran készítettünk kézi agyagtapasztást is. Menet közben több kolléga is – például Rácz Tamás, Kruppa Nándor, Füzes Antal és mások – részt vett a földből készült épületek tervezésében és megvalósításában, néhányan közülük saját otthonukat is ilyen technikával építették. Nemcsak családi házat, de két kisebb üdülőfalut is építettünk bioházakból, melyek földből, vályogból, fából készültek, minden esetben nádfedéssel. A vályogot gyakran alkalmasz réteges külső falakban, de vázas falszerkezetek kitöltőanyagaként is.

◀ Gyógyszálló, Egerszalók
[alkotótárs: Deák László,
ép. munkatárs: Rácz Tamás], 2004
Fotó: Zsitva Tibor

Gyógyfürdő, Borszék, építés alatt ▶
[ép. munkatárs: Rácz Tamás,
Kurucz Szabolcs]
Fotó: Zsitva Tibor

► **Építészirodájuknak egyedülálló tapasztalata van jelentős projektek, nagy léptékű épületek tervezése és lebonyolítása terén. Referenciájukban kiemelkedő helyet foglalnak el a szálloda-, fürdő- és gyógyfürdő-épületek, hazánkban és külföldön egyaránt. Milyen nehézségekkel járt a külföldi partnerekkel történő együttműködés, az eltérő igényeknek és követelményeknek való megfelelés?**

Valóban komoly referenciával rendelkezünk a gyógyászat, fürdő- és szállodatervezés területén. Ennek nem a specializálódás szándéka, hanem talán az a tény az oka, hogy gyógy-idegenforgalmi szempont-

ból rendkívül frekvenciált régióban élünk és dolgozunk. Egyszerűen megtaláltak az ilyen típusú feladatok. Külföldi munkákhoz is nagyrészt a referenciánkon keresztül jutottunk. Dalmáciában, Németországban, Romániában személyes kapcsolatokon keresztül esetenként korábbi megbízóink számára végeztünk tervezési munkát. A romániai (erdélyi) munkakapcsolat a mai napig működik. Szilagybagoson strand és szálloda, Szovátán szállodarekonstrukció, Homoródfürdőn szálloda és 300 fős rendezvényterem, a Hargitán egy sícium épületei, Borszéken a gyógy- és wellnessközpont befejezése szerepel a feladataink között. Ezek a munkák

szakmailag érdekesek, sok tapasztalatot tudunk szerezni általuk. Üzleti szempontból is elfogadhatóak, bár a nagy távolság miatt (800–1000 km) költségesebbek és fárasztóbbak is, mint itthonra dolgozni. Elsősorban a hazai munkahiány, de az izgalmas szakmai kihívások és a kalandvágy is arra késztettek, hogy olyan területen próbáljunk munkát szerezni, ahol komoly igény van szálloda- és fürdőtervezésre, és nincs meg az elegendő tervezői kapacitás. Ukrajnában (Kijev), Orszországon (Szentpétervár és Viborg), Kínában (Wuhan) tárgyaltunk, és kötöttünk tervezési szerződéseket. Összességében veszteséggel zárultak ezek a próbálkozások.

► Számos épületének belsőépítészetét is ön tervezte. Önálló belsőépítészeti munkákat is vállalt?

Az építészeti és belsőépítészeti munka szétválaszthatatlanul összetartozik. Felfogásom szerint az építészeti koncepció már megszületése pillanatában magában hordozza a belső terek kialakulásának, berendezésének csíráját. Mindkettőnek, ami valójában egy, folyamatosan egymást alakítva, együtt kell fejlődni. Ezért irodánkban alapvető igény, hogy ha lehetséges, csináljuk meg saját terveink belsőépítészeti dokumentációját. Amennyiben erre bármilyen okból nincs lehetőség, akkor arra törekszünk, hogy az általunk felkért, vagy a megbízó által ajánlott belsőépítész kolléga már a tervezés kezdeti, koncepcionális szakaszától vegyen részt a munkában, és közösen alakítsuk a feladatot egészen a megvalósításig. A munka során törekszünk a társművészetek bevonására (ötvs, üvegművész, díszítő festő, szobrász, textilművész stb.). Erre sajnos ritkán tart igényt az építető. Az irodában dolgozó építészeknek (a kezdőknek is) részt kell venniük a belsőépítészeti tervek készítésében, látogatniuk kell a gyártóműhelyeket, és figyelemmel kell kísérniük a helyszíni munkát. Előfordult, de nem jellemző, hogy önálló belsőépítészeti tervezést végzünk. Nemrégiben pályázaton elnyertük egy 200 szobás gyógyszálló belsőépítészeti terveinek elkészítését. Pillanatnyilag ez köti le kapacitásunk jelentős részét.

▲ Thermál Szálló, Hévíz [ép. munkatárs: Rácz Tamás], 1995

► **Makovecz Imre már a 80-as években írt a személytelen intelligencia egyeduralmának veszélyéről. Ma talán ez még időszerűbb. Mi a véleménye a jelenlegi közbeszerzés-szemléletű világról?**

A jelenlegi közbeszerzési gyakorlatot álságos, ostoba és kontraproduktív rendszernek tartom. Kicsi a hatékonysága, és sem az elvárható szakmai minőséget, sem a reális ár-érték arányt nem képes biztosítani. Az építészszakma felé sok esetben ambivalens társadalmi igényeket közvetítenek

az illetékes hivatalok. Gyakori, hogy a döntési folyamatot szakmai köntösbe bújtatott politikai vagy lobbierdekek torzítják. Tetézi a bajt, hogy a közbeszerzést hatalmas apparátus működteti, amely nem rendelkezik elegendő megfelelően képzett szakemberrel. Rendkívül körülményesen hozza meg a döntéseket, és igen nagy a költségigénye. Bár a jelei ma még nem látszanak, de őszintén remélem, hogy jó irányba változik majd a közbeszerzés gyakorlata.

Gyógyfürdő, Borszék, építés alatt ▶
[ép. munkatárs: Rácz Tamás, Kurucz Szabolcs] Fotó: Zsitva Tibor

Carbona Szálló, rekonstrukció, ►
Hévíz, 1995

Az elvégzett munka ellenértékéhez csak részben jutottunk hozzá. Kínában és Ukrajnában el sem kezdődött a munka, mert az aláírt szerződés szerinti előleget nem kaptuk meg, ez esetben érvénytelené válik a szerződés. Megállapítható, hogy egyáltalán nem egyszerű, és főleg nem kockázatmentes feladat munkát végezni egy merőben más mentalitás szerint működő, eltérő kultúrájú közegben, mint amilyen például Oroszország vagy Kína, és ezt elsősorban nem a nyelvi nehézségek okozzák. A környező országokban, beleértve Németországot is, szívesen vállalunk munkát, ha van, de egyelőre tartózkodunk attól, hogy kilépjünk az európai kultúrkörből, és távoli, egzotikus területeken keressünk munkalehetőséget.

► **A fürdők közül méretében is kiemelkedik az egerszalóki élményfürdő és szálloda épülete.**

A munkát egy meghívásos pályázat során nyertük. Az ideális táji környezetben fekvő völgyet a sódombokkal és a hóforrásokkal együtt megvette egy befektetőcsoport. A beruházói érdekek egy, a meghitt természeti környezethez viszonyítva erősen túldimenzionált programot generáltak, melynek a szűkítésére tett tervezői erőfe-

sztések sajnos nem jártak eredménnyel. Az építészeti koncepció szerint az egész objektum a sóképződményekkel szemben fekvő domboldalba került besüllyesztésre teraszozott-tördelt formában, oly módon, hogy az egymás fölé emelkedő teraszok függőkertszerűen helyezkedjenek el, intenzív művelésű tetőkertekkel. A szálloda lépcsőzött épületelemei között kialakult udvarokba nagyméretű fenyőfák ültetését terveztük. Az elkészült épületegyüttes ugyan rendeltetészerűen működik, de a táji környezetbe való illeszkedését segítő tetőkertek megvalósítását és a teraszos udvarok fásítását elhagyták. A tervezés és a megvalósítás folyamata rengeteg tanulsággal szolgált. Bízom benne, hogy a bizonyos szempontból „torzoként” megjelenő, egyébként jól funkcionáló fürdő- és szállodaegyüttest egy igényes üzemeltető az eredeti koncepció szerint be fogja fejezni, így megvalósulhat az együttes környezetbe való illeszkedése.

► **Keszthely történeti belvárosának rekonstrukciója is az önök irodájához kapcsolódik.**

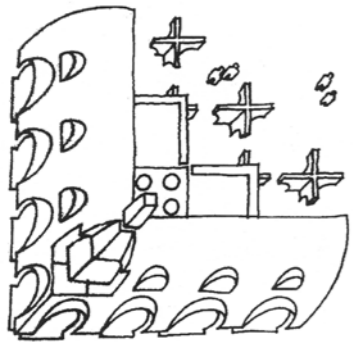
A főtér rendezését, amely rendkívül időszzerű volt, egy vizsgálat és egy előtanulmány előzte meg. Ezek alapján alakítottuk ki végleges elképzelésünket, melyben a gépjárműforgalom radikális csökkentésével igyekeztünk kellemesebbé, lakhatóbbá tenni a belvárost. A rekonstrukció akciótérülete a főtér és a piactér volt. A térszerkezet és a forgalom radikális átalakításával és a rendház előtti térfelszín középkori szintre történő visszaállításával mozgalmas, jól funkcionáló térrendszert kaptunk, mely visszautal Keszthely főterének hajdani strukturáltságára. A térszín süllyesztése során felszínre kerültek római kori villamaradványok, középkori kapubástyák és támfalmaradvány, valamint a barokk kori kerítés alapjai, melyek bemutatásával valóban ingergazdaggá vált a ferences templom és rendház előtti térfelület.

Gyógyuszálló, Egerszalók [alkotótárs: Deák László, ép. munkatárs: Rácz Tamás] 2004 ▲
Fotó: Zsitva Tibor

Keszthely, Főtér rekonstrukció (Rácz Tamás, Kurucz Szabolcs, Jankovics Gergő [piac] alkotótársakkal), 2012 ▼

axonometria és fotók: TÁÉV üdülő és Oktatási Központ, Fadd-Dombori
 (belsőépítész: D. Blazsek Gyöngyvér, grafikus: Deák László,
 szövött textil: Pauli Anna, varrott textil: Csete Ildikó, keramikus: Kun Éva)

> Legutóbbi munkáján, a külön cikkben ismertetett badacsonytomaji kápolnán kívül melyek azok az épületek, amelyek a téma, a megrendelő személye, vagy a történet miatt a legkedvesebbek közé tartoznak?

Hozzávetőlegesen negyven éve készült az egyik – máig legkedvesebb – munkám. A TÁÉV üdülőt és oktatási központot (Országépítő 1995/4.sz.) kívánt építeni dolgozói számára a fadd-dombori Holt-Duna-ág partján. Pályázat útján jutott hozzám a feladat. A beruházó, aki egyben a kivitelező is volt, a tervezők és a közreműködő társművészek (belsőépítész: D. Blazsek Gyöngyvér, grafikus: Deák László, szövött textil: Pauli Anna, varrott textil: Csete Ildikó, keramikus: Kun Éva) megfelelő bizalmi alapon, harmonikusan tudtak együttműködni. Az egyedi berendezések, mobiliák mellett a függönyök, bútorkárpitok, éttermi textilek is egyedi tervezés és gyártás termékei. A teljes éttermi edényzet, a levesestálak, a tányérok, a különböző teás- és kávéscsészék, a sörös-, boros- és pálinkáspoharak kivétel nélkül kifejezetten a helyszínre tervezett, gyönyörű, egyedi tárgyak voltak. Felemelő élmény, igazi ünnep volt az épület avatása. A magyarországi gyakorlatban sajnos a legritkább esetben fordul elő, hogy egy épületet ilyen komplexen, minden részletre kiterjedő módon lehessen megvalósítani.

több építészhallgató töltötte tervezési gyakorlatát irodánkban a Pécsi Tudományegyetem Építészmérnöki Karával kötött együttműködési megállapodás keretében. Közel tíz éve működök közre a posztgraduális építészképzésben a PTE Breuer Marcell Doktori Iskolájának keretében. Elmondhatom, hogy az elmúlt harminc évet jómagam és irodánk építészeti építészhallgatókkal és fiatal építészhallgatókkal együttműködve

töltöttük. Segítettük szakmai fejlődésüket, miközben magunk is gazdagodtunk általuk, jelenlétük hozzájárult intellektuális és mentális állapotunk frissen tartásához. Gyakran hallhatunk a mai fiatalokat illetően általánosító negatív véleményt. Tapasztalataim alapján az a meggyőződésem, hogy a mai fiatalok túlnyomó részére – úgy emberi, mint szakmai vonatkozásban – nyugodtan rábízhatjuk magunkat.

> Ön mindig is vallotta, hogy az építészeti csapatmunka, több műhelynek is volt a vezetője. A Forma Zrt.-t egykori tanítványokból mesterré érett tagok alkotják, rendszeresen fogad vándorokat. Milyen szerepet tölt be a tanítás az életében?

Nagy szerencsémnek tartom, hogy a Pécs Csoport megszűnése után is folyamatosan módomban volt fiatal kollégákkal dolgozni. A Kós Károly Egyesülés révén közel ötven vándort fogadhattam az irodában. Többen közülük – Rácz Tamás, Kurucz Szabolcs, Nemes Dávid – ma is irodánk dolgozói. A BME építészmérnöki karának közvetítésével a nemzetközi diákcseraprogram keretében angol, német, holland, brazil és amerikai építészhallgatók is egy-egy szemesztert töltöttek körünkben. Ugyancsak

A magyar nyelvben hosszú ideig ugyanazzal a szóval lehetett megnevezni a hazát és a házat. A Halotti beszéd még úgy fogalmazza meg az Isten Ádámnak juttatott adományát, ami maga a Föld: „odutta vola néki Paradicsumut házuá”.

Bizonyára nem azért történt ez így, mintha őseink pongyola beszédű emberek lettek volna. Ellenkezőleg. Még elevenen érezték, hogy minden, ami nem hasonlít úgy ránk, úgy az Istenre – minden az ember teremtette környezetben, ami nem szolgálja céljainkat, és nincs összhangban lelki alkatunkkal, ellenségünké válik, cseppenként elsorvaszt bennünket.

Erre a felismerésre épül az új magyar szerves építészet. Célja az, hogy emberi környezetünket, házainkat és középületeinket úgy tegyük alkalmassá az ezredvégi élet minden mozzanatának befogadására, hogy közben ne veszítsük el azt az ezer évet sem, amely mai, holnapi és holnapután napunkat kivajúdta.

Keszthely, 1990. szeptember 12.
Csengey Dénes

JANKOVICS TIBOR

[1944]

- 1962 Építészmérnöki oklevél, Hild József Építőipari Technikum, Győr
- 1968 Építészmérnöki diploma, Budapesti Műszaki Egyetem
- 1973 A „Pécs Csoport” alapító tagja
- 1986 A Művészeti Alap Iparművész-Belsőépítész Szakosztályának tagja
- 1989–99 A Kós Károly Egyesülés alapító tagja, mesterként aktívan közreműködik az egyesülés vándoriskolájának tevékenységében.
- 1990– A pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola címzetes tanára
- 1993 Ybl Miklós-díj
- 2001 A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem és Építészmérnöki Kar Mester Testülete DLA-fokozatú mesterré avatja
- 2002– A Pécsi Tudományegyetem Építészeti Intézetének főmunkatársa
- 2008 A Pécsi Tudományegyetem Rectora és Egyetemi Doktori Bizottsága habilitált doktornak nyilatkozt
- 2009 Prima-díj
- 2010 Pécsi Tudományegyetem, tanári kinevezés
- 2013 Zala Megye Építészeti díj
- 2013 A Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja

Munkahelyek

- 1962–63 Vas megyei TANÉP-nél munkahelyi technikus, majd művezető
- 1968–73 Baranya megyei Tanácsai Tervező Vállalat, Pécs: gyakorló építész, majd műteremvezető
- 1973–78 A Pécsi Tervező Vállalat műteremvezetője
- 1978–82 A Győri Tervező Vállalat, majd a ZALATERV Keszthelyi Irodájának építész műteremvezetője
- 1983 Munkatársaival megalakítja a FORMA Tervező és Fővállalkozó Kiszövetkezetet, mely időközben átalakult, és részvénytársasággá alakult. Jelenleg a FORMA RT. elnök-igazgatója

Oktatási tevékenység

- 1980–85 között a nemzetközi diákcsera keretében végzős építészhallgatókat fogadott angol, német, holland, brazil, olasz, USA-beli egyetemokről
- 1983–2000 között a Kós Károly Vándoriskola mesterként folyamatosan részt vett a kezdő építészek, „vándorok” szakmai képzésében, mellette éveken keresztül fogadta féléves műtermi gyakorlatra a PTE végzős építészhallgatóit
- 1985– Kezdetben tudományos főmunkatársként, majd egyetemi tanárként részt vállalt a Pollack Mihály Műszaki Főiskola, majd a Pécsi Tudományegyetem építészkutatásában
- 2010– Egyetemi tanárként a PTE PMMK Breuer Marcell Doktori Iskolájának tisztagja

SZENT ISTVÁN KIRÁLY-KÁPOLNA

Badacsony tomaj

Jankovics Tibor
fotó: Zsitva Tibor

A badacsonytomaji Szent István király-kápolnáról

Jankovics Tibor bazaltkápolnája rendkívüli szépségű épület. A modern formák és építéstechnikák egyesülnek benne a hagyományos arányokkal, összekötve a kicsiséget és a monumentalitást, az ember és a fenséges Badacsony léptékét és arányait. Mintha öröktől itt állna a bazalt-hegy részeként: állandóságot és szentséget sugároz.

A magasan a település fölötti erdő borította hegyoldal piciny fennsíkja ősrégi szent hely. Pálos kolostor állt itt, forrással, mely ma is iható. A természetpusztító kőbányászat megszüntével benőtte az erdő, de a vallásos emlékezet számon tartotta a helyszínt, és már a kápolna előtt elkészült a II. János Pál pápa-emlékmű, melyet sokan látogatnak.

Lelki, tájéztétikai és idegenforgalmi szempontból egyaránt hasznos volna, ha a kápolna köré ugyanilyen stílusban zárandokokot, turistákat fogadó épületek készüléne, megközelítési utakkal és parkosított környezettel.

A kápolna így fontos gyűjtőpontja lesz a pálosok nyomán újjáéledt lelkiségnek, állomása a már évek óta megindult, egyre terjedő zárandokmozgalomnak.

Somogyi Győző
festőművész, teológus

A kápolna építését Udvardi Erzsébet haláláig (†2013), a Badacsonytomajon élő Kossuth-díjas festőművész kezdeményezte. Egyházművészeti alkotásai több környékbeli kápolnában is megtalálhatóak.

Az építési helyszín a Badacsony-hegy tomaji oldalán található Felső-Kolóniának nevezett magas fekvésű terület, melyen az 1965-ig működő bazaltbánya munkáslakásainak romjai álltak. A század elején megnyitott kőfejtőt egészen a 1960-as évekig üzemeltették. A lerobbantott bazaltsziklák szétterelő kövei lavinaként sodorták el és borították be a XIII. századi pálos kolostor maradványait. Nem messze innen fakad a Klastrom-kút bővizű hűvös forrása, és a 2008-ban megvalósult II. János Pál pápa-emlékhely, Udvardi Erzsébet alkotásával. Talán mindennek együttesen köszönhető, hogy érezhető szakrális kisugárzása van a területnek.

A tervezés során készített geobiológiai tanulmány szerint a helyszínen több, jól mérhető energiavonal (földidegáram) húzódik. A kápolna két domináns erővonal kereszteződési pontján épült meg.

A tájolóást két szempont befolyásolta alapvetően. Egyrészt a Balaton felé gyönyörű kilátással nyíló plató terepadottságai, másrészt az a tény, hogy az Udvardi Erzsébet festőművész által felajánlott nagyméretű oltárkép megfelelő érvényesülését csak egy meghatározott megvilágítási irány és intenzitás tudja biztosítani. Fentiekből következően a kápolna északra tájolt, azaz az északi bejárati üvegfal biztosítja az oltárkép megfelelő világítását.

Az egyhajós kápolnatér fölé láncgömbre szerkesztett, durvára vakolt és meszelt téglaboltozat borul. A bazalttáblákkal burkolt padozatból emelkedik ki az oltár szerepét betöltő monolit bazalttömb.

A nagyméretű (170x240 cm), mandorlaszerű oltárképet – mely István királyt ábrázolja, amint felajánlja Szűz Máriának a Szent Koronát – egy rusztikus tölgyfa szekrény tartja. A szekrény apszis felőli frontját üvegajtók zárják, mely mögött jól látható az ott tárolt papi ruha és az egyedi tervezésű stóla, a kehelytakaró, valamint az oltárterítők. A kápolna minimális bútortartatát a tölgyfából készült két hosszanti pad,

Építész: Jankovics Tibor DLA
Építész munkatárs: Kurucz Szabolcs DLA – FORMA Zrt.
Világítástechnika: Haász Ferenc
Kert- és tájépítész: Rácz Tamásné Páldy Eszter
Geobiológiai szakértő: Nagy Péter
Egyedi textilek: Csete Ildikó, textilművész
Generálkivitelező: Gyarmathy Tivadar – BÁSTYA Kkt.
Építetető: Földi István, esperes plébános – Szent Imre Plébánia, Badacsonytomaj

Szent István Chapel in Badacsonytomaj

The construction of the chapel on the slopes of Mount Badacsony in the Balaton Uplands was initiated by Kossuth Prize winning painter Erzsébet Udvardi. Besides taking local terrain conditions into consideration, the chapel was oriented in a way as to ensure appropriate lighting for the altarpiece. The single-nave inner space is roofed by brick vaulting. Basalt tiles were used for paving the floor around the altar, cut from a large basalt block itself. The outside wall was erected entirely by using basalt stones from demolished miner's houses. Designed by Tibor Jankovics, the chapel has a simple ground plan which blends organically into the beautiful scenery as if it has always been standing there to invite passers-by into its soothing interior.

egy papi szék és két ministránszék képezi, melyek formavilága és szerkesztésmódja a parasztbútorok egyszerűségét idézi. A falba süllyesztett szenteltvíztartó fehér vraca-tömbből készült.

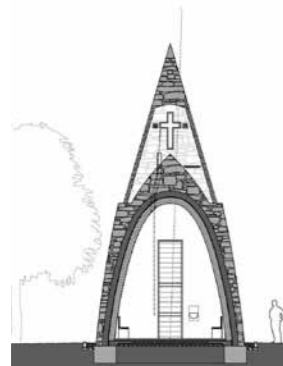
A kápolna belső terét a keleti homlokzaton kialakított három, résszerű ablakon bejövő természetes fény deríti. Az északi homlokzaton lévő bejárati üvegfal a belső téren túlmenően az oltárkép optimális megvilágítását hivatott biztosítani. Mesterséges fényt az üvegfal ajtó feletti osztóbordájába integrált, speciálisan kialakított LED-es lámpatest szolgáltat, biztosítva a festmény aranyozott felületeinek ragyogását. A szentély boltozatában kialakított nyílás arra szolgál, hogy Szent István a pannonhalmi apátság alapítólevelén található monogramjának a padozatba mart másolatára éles, célzott fényt bocsásson minden év augusztus 20-án (István-apon), amikor a Nap a legmagasabban jár, azaz a csillagászati dél idején. Ezáltal a kozmikus renhez való állandó kapcsolódás vizuálisan is érzékelhető.

Az elbontott romos bányászházak bazaltkőveiből készült a kápolna teljes külső burkolata, mely rakásmódját, karakterét tekintve a badacsonyi szőlőkben jellemző szárazon rakott támfalakat idézi.

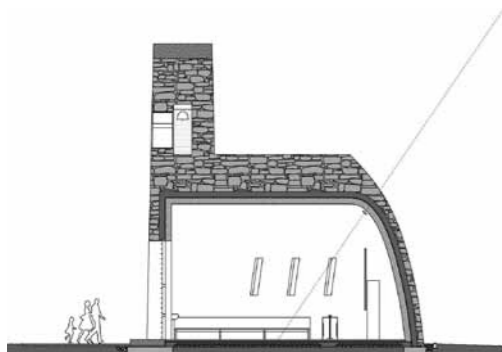
A tervezői szándék szerint a kápolna magától értetődően egyszerű formálása, a gyönyörű környezet elidegeníthetetlen, szerves részét képezi. Mintha örökké ezen a helyen állt volna, arra emeltetett, hogy csalogassa és befogadja az arra járó embereket, hogy belső terében elcsendesedhessenek.

Az Udvardi Erzsébet által kezdeményezett kápolna megvalósítását a badacsonytomaji Szent Imre Plébánia, Badacsonytomaj Polgármesteri Hivatala és a helyi lakosság, illetve a településhez kötődő személyek és civil szervezetek támogatták.

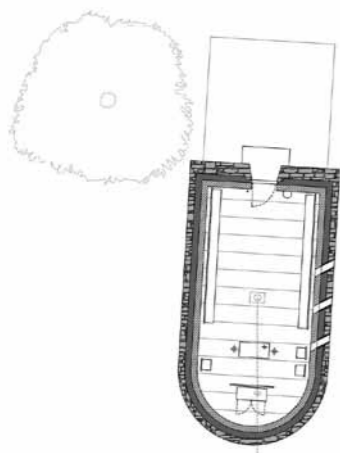
A Szent István Király-Kápolnát 2014. augusztus 23-án dr. Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek szentelte fel. Úgy tűnik az azóta eltelt rövid idő alatt, hogy a helyi lakosok és az arra járók megkedvelték és befogadták a kis hegyi kápolnát.

Keresztmetszet

Hosszmetszet

Alaprajz

Jankovics Tibor:
Szent István király-kápolna, Badacsonytomaj
Felszentelve: 2014. augusztus 23-án

„...habent sua fata libelli...” [a könyveknek megvan a maguk sorsa], hangzik a klasszikus latin idézet, de ezt plagizálva mondhatjuk, hogy nemcsak a könyveknek, hanem a műalkotásoknak, épületeknek, és ezen belül azok szerkezeti elemeinek és anyagainak is megvan a maguk sorsa. A Balaton-felvidék bazaltkőveit környezetükből kiemelve (ahogy ez a természetes alapanyagok sorsa) először bányászlakások építéséhez használták fel, majd a rendszerváltást követően az egész telep az enyészet sorsára jutott, mint megannyi épületünk történelmünk viharos évszázadaiban. Most pedig újraéledt egy kápolna alakjában.

Az építész következetesen használja a helyi építőanyagokat, azaz a bazaltot, amely egyben az épület külső héjazatát jelenti.

Az északi homlokzat sztéliként hasít a tájba, s egyben mintegy az örökkévalóság szimbólumaként is. A táj elillanó formáit feloldó, a kontúrokat elmosó impresszionisztikus gondolkodásmóddal szemben egyértelműen kijelöli a formákat, sztléle a maga örökkévalóságában. Toronyot, irányt jelez a zárán-dokok számára ebben a meglódult időben. A déli homlokzat megismétli – természetesen most már a torony nélkül – az északi homlokzat formavilágát. Tömegszervezésében nagyon is egységes, könnyen áttekinthető, jól átgondolt. A különböző funkciókat betöltő épületrészeket – torony, templomtest, szentély – egységesen kezeli, ami nagy erénye az épületnek. Ez az egységes tömeg- és térszervezés nemcsak a külsőben nyilvánul meg, hanem a belsőben is. Számomra lenyűgöző a belső és a külső egységének, valamint harmóniájának megteremtése. A külső „durván” megmintázott felületével szemben egy abszolút letisztult

belső felülettagolás sima és egyszerű formavilága lenyűgöző. A templomtestet és a szentélyt ugyanolyan módon kezeli az építész (tömegét és anyaghasználatát illetően), amivel rendkívül egységes teret hozott létre. Például ugyanaz a bazaltkő fedti a kápolna padlózatát, amit már a külső felületkezelésben is használt. Egyszerre intim, ugyanakkor monumentális belső teret sikerült a tervezőnek létrehozni. Ritka pillanata ez a magyar szakrális építészetnek. Úgy gondolom, Jankovics Tibor neve ezzel bekerült a magyar szakrális építészet történetének jeles pillanataiba. Ez alkalommal nem vizsgáltuk az oltárképet, a textíliákat és a liturgikus tárgyakat.

Prof. dr. Lőrincz Zoltán
művészettörténész, teológus

INTERJÚ JÁNOSI JÁNOSSEL

Dénes Eszter

› Milyen indítatásból választotta ezt a pályát, és hogyan került kapcsolatba Makovecz Imrével?

A Bakonyból származom, építész nem volt a családban. Véletlenül kerültem erre a pályára, bár így ötven felé már másképp látom azt, amit az ember véletlenül, vagy nagy szavakkal sorsnak nevezhet. Az általános iskolában jó tanuló voltam, de nem vettem fel oda, ahová szerettem volna menni, így a családom unszolására másodikként megjelölt építőipari szakközépiskolába kerültem, Székesfehérvárra. Ma már sajnós a szakközépiskolai képzést háttérbe szorították, de akkor még volt rangja. Engem nem érdekelt az építészet: csak nagyon száraz szakmai dolgokról esett szó. Azt hamar beláttam, hogy egy szakirányú iskolából humán egyetemre kerülni hiú ábránd. Mivel mindenképpen tovább akartam tanulni, jelentkeztem az Ybl Miklós főiskolára. Fel is vettek, de továbbra sem érintett meg, ahogyan a nyolcvanas évek közepén ehhez a szakmához közelítettek. Az évfolyamon viszont Heil Tibor barátom körül csoportosult egy társaság – közülük többekkel most is együtt dolgozom –, amely másképpen gondolkodott az életről. Meglepő módon ők viszont érdeklődtek az építészet iránt is. Mai napig emlékszem arra az estére, amikor kezembe került a Makovecz Imre köré csoportosuló építészek kiállításának katalógusa. A kötet elején Imre olyan kérdéseket tett fel, amelyek engem is izgattak. Elkezdtem nézegetni a házakat az *Élő építészet* című kiadványban. Addig a főiskolán a 60-as évek típus épületeit, meg az NDK építészetét mutogatták nekünk, mondván: ez a jó. A magukat organikusnak nevező építészek munkái láttán feltárult számomra egy új világ, és azt mondtam magamnak: ha ez az építészet, akkor ez engem is érdekel!

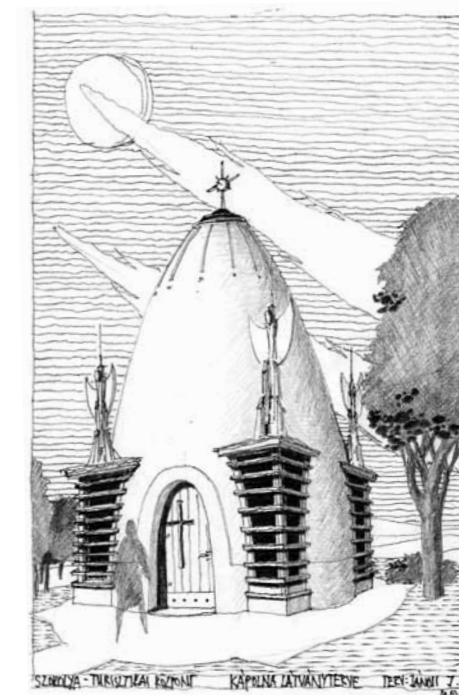
› Mi ragadta meg az építészetnek ebben az önnek újat jelentő aspektusában?

A teljessége. Azóta is ez izgat benne. Ezt természetesen minden szakmára igaz lehet, ha az ember törekszik rá. Ahogy a magánéletében, az önismeretben, ugyanúgy próbál viselkedni az ember a hivatásán belül is. Ez nagyon fontos, mert így talán áthidalható

az a szakadék, amely egyre mélyül a szakmai gondolkodás és a közgondolkodás között. Az építészek a száraz, szakmai oldalt hangsúlyozzák, és ezért kimarad belőle valami, de azért azt mindenki érzi, hogy az épített környezet minősége milyen nagymértékben befolyásolja az életünket. Meg kell nézni, hogy egy városban mire kíváncsiak a turisták. Barcelonában Gaudí épületeit mindenki megnézi, a Sagrada Família előtt turistabuszok tömege áll. Hosszú sorban állást követően, állványok között bukdácsolva mennek az emberek, és nézik órákon át. Ugyanakkor ott áll a modern építésztörténet híres alkotása, Mies van der Rohe barcelonai világkiállításra épített pavilonja – az építészeken kívül senki sem kíváncsi rá.

› Noha a műegyetemen a mai napig ez utóbbit állítják a fiatal építészek elé példaként, ami pedig ezen kívül esik, az giccses, és – ahogyan egy lakóépület-tervezési tanárom fogalmazott – Disneylandbe való díszlet.

A féligazságok korát éljük, ez pedig még a hazugságnál is rosszabb. A szakma törekedett arra, hogy a giccs terjedésének építészeti eszközökkel szabjon határt, de ez a folyamat mára teljesen más irányba ment el. A letisztultság zászlaja alatt lélektelen házak épülnek. Kétféle építészetet látok ma: az egyik az „elitista” építészet, amely úgy tekint az adott tervezési feladatra, mint a karrierjének egy állomására, a megrendelő pedig fogja be a száját. A másik végtel – és erre is találunk az építészek között szép számmal példát –, aki „a pénz beszél” alapon lerajzolja azt, amit a megbízója, illetve a befektető piaci alapon követel. Mesterem, Makovecz Imre után én úgy gondolom, hogy a megrendelőnek nem olyan házat kell tervezni, amelyet szeretne, hanem amelyet szeretnie kellene. Ez egy szakmai hitvallás, miszerint – legyen a feladat családi ház, társasház, templom, közösségi épület, bármi – az adott közösséget, családot alaposan meg kell ismernem, hogy pontosan tudjam, hogyan működik, mik a tényleges igényei. Akkor, melléve az én szakmai tudásomat, tudok olyan épületet tervezni, amelyet szeretnie kellene. Jönnek úgy hozzám megbízók, hogy hoznak egy

francia vagy olasz újságot: itt jártunk, ott jártunk, ez tetszett, az tetszett. Erre én nem mondhatom azt, hogy a megrendelőnek rossz az ízlése. Azt azonban tudatosítanom kell mindannyiukban, hogy ha én ezt most mind összerakom, ebből valami zagyaság jön ki. Nekem kell hozzátennem azt a pluszt, amitől az épület az adott környezetbe beleilleszkedik, és mégis személyesen a megbízónak szól. Nem a szakmának, nem nekem, hanem öneki!

› Egyszer úgy fogalmazott, hogy ez a szív építészete.

A jó épület megszületéséhez szerintem három dolog szükséges. Egyrészt legyen egy alapfogalom, amit az ember meg akar valósítani az épületben. Egy általános, az emberre, a világra, az Istenre vonatkozó elképzelés, és ennek konkrét építészeti megfogalmazása. A másik oldalon ott a funkció, azaz hogy lakó-, közösségi, oktatási, kereskedelmi stb. épületről van-e szó, de ezt nemcsak funkcionális szinten kell megfogalmazni, hanem a tényleges igények szintjén is. És ha ez a kettő úgy tud működni, hogy az adott szűkebb és tágabb környezettel jól kommunikál, akkor valóban lélekkel teli építészet jön létre. Ha csak

Családi ház, Budapest, 2005 ▲

YBL-DÍJ 2014

Jánosi János

Jánosi János kiemelkedő és példaértékű építészeti tevékenységéért, melyet nem csak az épület-, a belsőépítészeti és a településtervezés, hanem a főépítési feladatok ellátása során is gyakorol, 2014-ben a szakma legrangosabb elismerésében, Ybl-díjban részesült.

Architect and Chief Architect János Jánosi

In 2014, János Jánosi was awarded the most prestigious recognition of Hungarian architect circles for his outstanding and exemplary architectural performance in the field of interior design and settlement planning as well as his activity as Chief Architect. His style is characterized by rich ornaments derived directly from the basic building concept. For 15 years, he has been Chief Architect of Szada, where, in cooperation with the local mayor, he created a unique village look that is reminiscent of the former glory of the turn of the century, resisting the pressure of urban agglomeration.

JÁNOSI JÁNOS (1966)

1987 Ybl Miklós Műszaki Főiskola Budapest
Építéstudományi Kar

1992 BME Építésmérnöki Kar (államvizsga)

1985–1992 Antropológiai tanulmányok

1987–1990 MAKONA Építésziroda

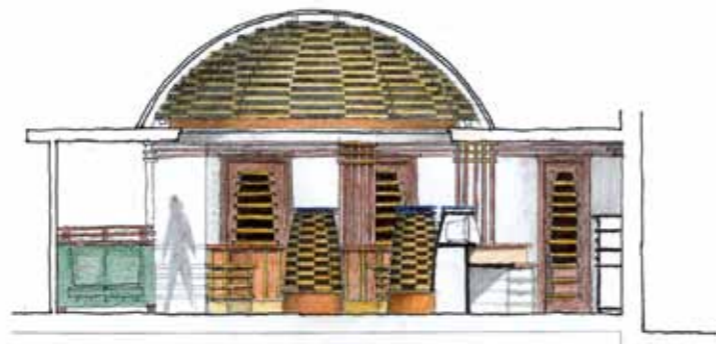
1990–Kvadrum Építésziroda, alapító tag

1990–1995, 2002–2007 Főépítész, Aszód

2001– Főépítész, Szada

2008 Pro Architectura díj

2014 Ybl Miklós-díj

Takarékszövetkezet belsőépítészet. ►
Budakalász, 2004

az első, vagyis a gondolat működik, akkor lehet, hogy száraz szakmai szemmel nézve tökéletes az épület, mégis hideg marad. Ugyanez történik, ha csak a funkció kerül „formába”. A világ materializálódásával párhuzamosan egyre jobban szenvednek az emberek az elidegenedéstől, és egyre elementárisabban vágnak arra, hogy kapcsolatot tudjanak teremteni egymással. Az építészetnek az ilyen civilizációs problémákra is választ kell tudni adnia.

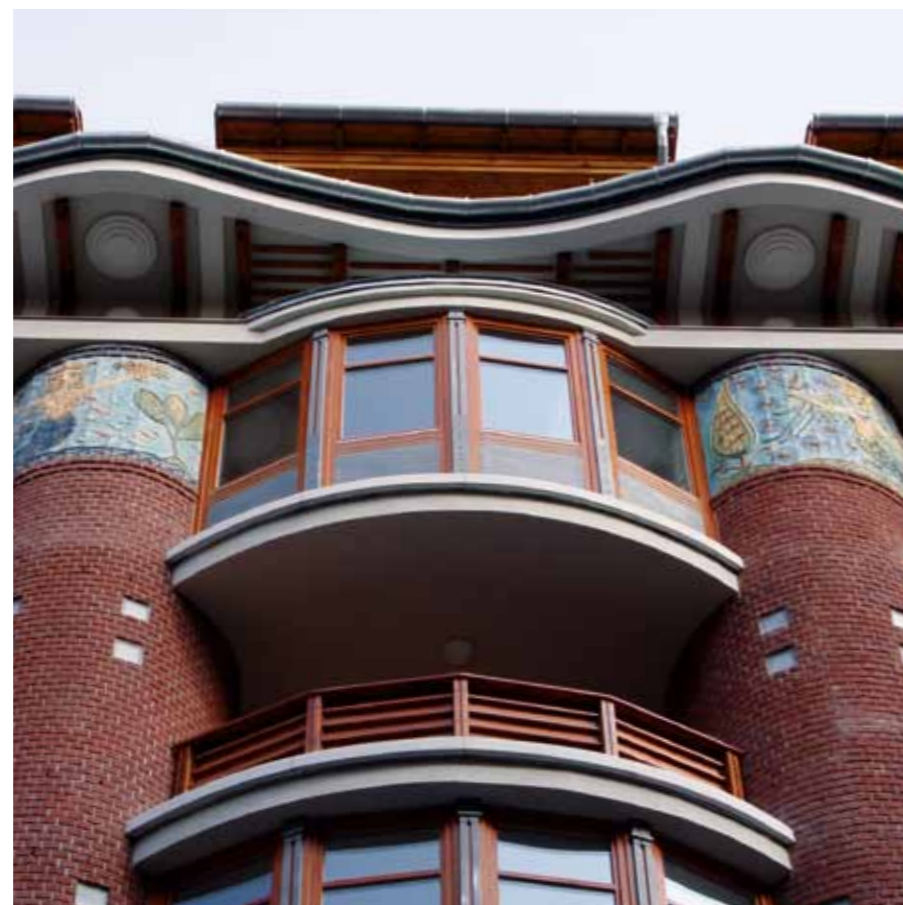
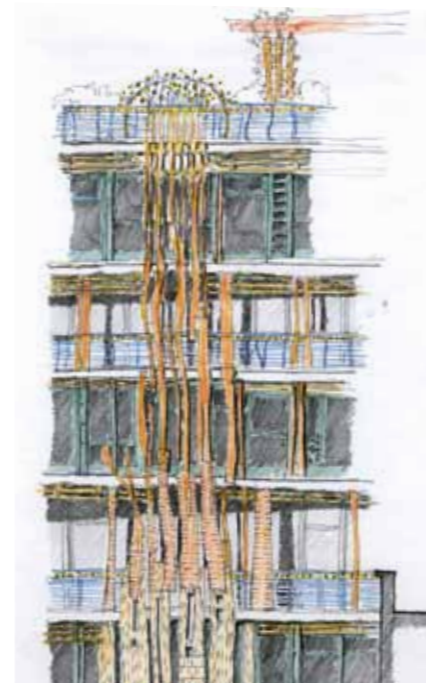
► Mi a véleménye a mai, önmagát letisztultnak nevező építészeti hozzáállásról?

A díszítés ellentétéként megjelenő letisztultságot mélyebben értelmezem, a gondolatok letisztultságát értem ez alatt. A 20-as évek modernizmusa, a Bauhaus-stílus a funkció előtérbe helyezésével a maga korának súlyos szociális problémáira akart egyfajta választ adni. Az eltelt idő azonban azt mutatja, hogy formailag ez a stílus megbukott, az emberek – néhány alternatív entellektüel kivételével – nem szívesen laknak ilyen házakban. Napjainkban a klaszszikus modernizmus formális ismételtetése zajlik „a kevesebb több” zászlaja alatt. Jellemző az egyszerű formákra törekvés, de erre a folyamatra is igaz az, hogy a félígazságok korát éljük. Mert az egyszerűség iránti vágy a valaha volt egység, teljesség iránti vágyból fakad, és nem formai kérdés. Tény, hogy van egy korszellem, és ez egyszerűséget követel, de ha ezt valós önismeret nélkül, felszínesen próbáljuk követni, abból csak száraz forma lesz, és tévutakra vezet. A forma mindig egy gondolat leképezése kell hogy legyen. Ha az ember igazi szellemi választ akar adni a kor kérdéseire, akkor körülnéz; először is önmagában, azután a világban, ahol él. Hasonlóságokat keres, de nem formai, hanem gondolati analógiákat. A természetben nincs öncélú forma. A legcifrabb madár díszei is valamilyen nagyon fontos célt szolgálnak. A népművészetben is magasabb jelentéstartalommal bír a forma, s ez nem a dizájn. Molnár V. József néplélektan-kutató azt mondja, hogy a népművészetben használt jelek, jelképek – legyenek akár magyarok, akár afrikaiak – mind a világban működő természetes rendnek a formába sűrített

leképezései. Levezethetők belőlük az adott közösség elképzelései térről és időről, e világról és túlvilágról. Nem véletlen, hogy a világ különböző tájain ezek a szimbólumok meglepően hasonlítanak egymásra. Ezért hasonlóak az organikus épületek is. Nem a stílusuk azonos, hanem a folyamat, amely létrehozta őket. Engem mint építész személy szerint az izgat, hogyan lehet épületté fogalmazni egy jelet – nem a formát, hanem a gondolatot, amit megtestesít –, hogy vajon a jel gondolati tartalmát az épület legkisebb szerkezeti elemeire is érvényesítve megfogalmazódik-e az egység úgy, ahogy mondjuk egy virág esetében, amely a szirmaitól a gyökereig azonos önmagával.

► Pro Architectura díjjal is elismert Lovag utcai társasháza méltatásakor az építészeti szakajtó számára meglepő volt, milyen nagy hangsúlyt fektetett a díszítésre. Kun Éva kerámiai több, ön által tervezett épületen is megjelentek.

A modern építészet egyik legnagyobb alakja, Frank Lloyd Wright kilenc pontban foglalta össze az építészet alapjait, ezek között pedig szerepel a díszítés is. Ha ez utóbbi nem ráaggatott, hanem része az épületen végigvitt gondolatiságnak, akkor a szemlélő egy egész részeként látja ezt. Mára általánosan elfogadható tételnek tűnik az építészek körében a díszítés pejoratív jellege. Úgy tűnik, hogy a mosdóvízzel együtt a gyereket is kiöntöttük. A valós szellemi útkeresésből – amikor még a modern útkeresők, másfajta felfogásban, de a díszítést az építészet egyik alapelemének tekintették – mára eljutottunk a „ciki” kategóriájához, pedig ez véleményem szerint csak a szellemtelenség takarója. A nagy igyekezetben a kialakult hamis ideológiák között az internacionalizmus gondolata az építészet területére is begyűrűzött, pedig e gondolat háttérében valaha az egészre, egyetemesre való törekvés állhatott. Ugyanakkor elfelejtődött az az alapállítás is, hogy bizonyos

Társasház, Lovag utca, Budapest, 2006 ▲
kerámia: Kun Éva

▲ Társasház, Naphegy, Budapest, terv: 2007

szellemi, útkeresési tartalmakat nem lehet összekeverni. Először önismeretre van szükség, ebből kiindulva érthető meg, hogy hová születtünk, mi is a dolgunk a világban, és ha ezeket a kérdéseket megválaszoltuk, akkor lehet valódi nemzettudatunk. E nemzettudatból kiindulva lehetünk európaiak, és európaiként világpolgárok.

► A kitalált áll szemben itt a megtalálttal?

Ha a dolgok lényegére akarunk látni, ajánlatos ismét visszanyúlni a kezdetekhez. A mai „divatos”, letisztult, egyszerű formák eredetét érdemes az őskor embere környezetében is megtalálható, nem avuló formákban keresni, vagy például a népművészetben. Ősképek ezek, amelyeket nem ki-, hanem megtaláltak a régmúlt emberei, hogy modellezni tudják a világot. A szerves gondolkodás lényege a világ egységes egészként történő értelmezése, hogy részként is egésznek érezhessük. Ebből az következik számomra, hogy az alap az eredendő, természetes, szerves műveltség. A magyarságnak a mai napig megmaradt, létet is szabályozó gazdag műveltsége. Ez a mai napig őrzi a természettől szinte teljesen elfordult, elidegenedett társadalmunk újjászületésének lehetőségét, és jelentéstartalmánál fogva nemzeti valóságában is magán hordozza az egyetemességet.

► Ezt a mélyebb gondolatiságot, a szerves egyiséget a laikus szemlélő is érzi egy épületen?

Nehéz tudomásul venni, hogy süllyedő világban élünk. Ma Noé bárkáját építjük, lesz, aki fölfér rá, és lesz, aki nem. Biztos, hogy ezek a jelek nem hatnak mindenkire, de az egészet, a mindenséget tekintve mégiscsak érvényesül a hatásuk. Lehet, hogy nem most, az adott emberre, lehet,

▲ Nyaraló, Tiszaug, 2002

hogy száz év múlva, ahogy például ma is megérintenek minket a görög templomok. A statikusok ma számítógéppel modellezik őket, és csodálják, hogy annak idején, számítások nélkül honnan tudták, hogy milyen íveket kell alkalmazni, hogy össze ne dőljön az egész. Tudták, és ez ma is hat, mint ahogyan a magyar román kori templomokban a fényépítészet jelentése is. Az adott ember nem tudja ezt, amikor bemegy a templomba, de érzi. Nem kell tudnia az átlagembernek, hogy például az én Lovag utcai épületemben a női és a férfi princípium hogyan jelenik meg, miért vannak íves formák a női, és szögletesek a férfi oldalon, de benne van a koncepcióban ez is. Ha valaki veszi a fáradságot, rájöhet erre, bár e nélkül is hatnia kell. Én ezt tudom, és fontosnak tartom, amellet ez nekem mankó is. Amikor az egyes konkrét építészeti formákat, a burkolatokat, a lépcsőket, korlátokat stb. terveztem, nem stílusosan kellett kitalálnom, hogy ide milyen forma illik, hanem az épület alapgondolatából tudtam levezetni ezeket.

Mindenkivel velem születik egy objektív szépségszempont, amit a külvilág, és aztán ő maga is egyre inkább a szubjektív kategóriába akar áttolni. Én ezzel szemben a gyerekeimen látom, hogy pontosan meg tudják ítélni, melyik a szép épület. 99,9%-ban az tetszik nekik, ami szerintem, szakmai szemmel nézve is jó. Érdekes módon a modern általában nem arat sikert. Persze ez életkoronként is változik: ami a kilencéves fiának ronda, abban a húszéves lányom esetleg már talál érdekességet, kezd árnyaltabban fogalmazni. Úgy is mondhatnám, hogy már jobban hat rá a külvilág és a „nevelés”. A félnyeregteretős, modern formákat átvevő, de természetes anyago-

kat használó, fagerendás, faburkolatos, de fémlemez fedésű családi házról például a fiam barátja nagyon precíz elemzést adott. Idézem: „ez egy sufniépítészet, bár próbál lágyabb lenni”. És ez egy tízéves gyerek megállapítása volt! Biztos, hogy az organikus építészetben belül is vannak utak és útkeresők. A panelkorszak után erősebben hangsúlyozták a formát, a mai zavart világban inkább törekszünk az egyszerűsége. Nem is a konkrét forma a lényeges. Ha ez szerves, vagyis a dolog belső természetéből következő, és nem csak ráaggatott dísz, akkor hat. Akkor választ adtunk a mai világ elementáris igényére, de nem stílusválaszt, hanem valós választ.

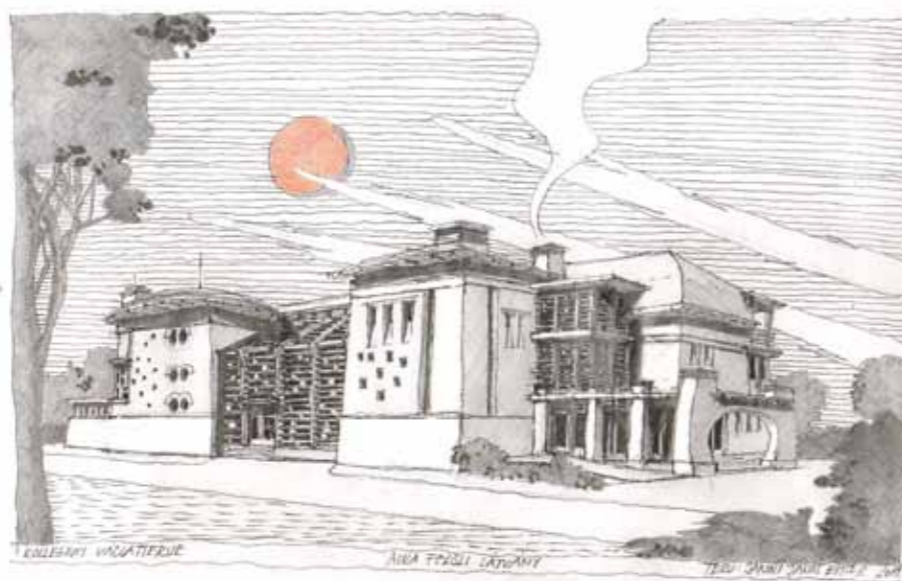
► Mi lesz a jövő építészgenerációjával? Vajon ők értik a jeleket?

Úgy gondolom, hogy tesznek valamennyit azért, hogy ez így legyen. Turi Attila barátom viszi a szerves építészet tantárgyat az egyetemen, ahol óraadó tanárként nem ideológiát, hanem konkrét cselekvési példákat mutat be. Csernyus Lőrinc az Óbudai Waldorf Iskolában gimnazistáknak tart építészeti alapismeretek epochát. Továbbra is működik a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolája. Itt a végzett építészhallgatók három éven keresztül különböző irodákban, az esetek többségében különböző városokban gyakorolják a szakmát. Ez pedig a konkrét építészeti feladatok megoldásán túl egészen a fénymásolásig és a pénzügyek kezeléséig terjed, tehát kemény erőfeszítéseket követel a hallgatóktól. Fontos része a képzésnek a közös gondolkodás, a szellemi képzés. Mindez persze nem jelenti azt, hogy itt csak egyféle módon lehet gondolkodni, csak egyforma házakat lehet tervezni. Senkinek sem

koppintunk rá a kezére, mert valami mást merészelt rajzolni, de fontos az igazi szellemi megismerés, hogy a lerajzoltak ne pusztán formák legyenek. Vannak, akik a vándoriskola elvégzése után más irányba fordulnak. A művészetben – márpedig az építészet mégiscsak művészet – a szabadságot nagyon fontosnak tartom, és ennek hiánya az építészetben ma nagyon érezhető.

› **Mi a véleménye a fővárosban az utóbbi években emelt új épületekről?**

Egyre inkább tudathasadásos állapotban érzem magam, sokkal inkább laikusként

nézem az épületeket, mint szakmai szemmel. A lezajlott Dísz téri pályázat kapcsán is 99,9%-ban a laikusok véleményével értettem egyet, és nem a szakmával. Az utóbbi évek munkáiból nem is nagyon tudnék épületet mondani. A közelmúltból a Széna téri Hattyúházat nagyon jó

épületnek tartom, olyanak, ami válaszol a nagyváros problémáira. A régebbi időből tetszik a Dózsa György úton az Egeraát által tervezett bankszékház, Ferencz Marcel XII. kerületi villaépülete, Tima Zoltán belvárosi hotelje, és ide sorolnám még Reimholz Péternek a budai Várban található épületét is. Bár még régebbi épület, a budai Dunaparton álló Francia Intézetet is jónak tartom. Ezzel aztán talán vége is a sornak, már ami Budapestet illeti. Pedig komoly szakmai zsűri működik azóta is, igazán kiváló építészek közreműködésével. Ha végignézzük a különféle pályázatokat, mindig egyforma épületek nyerne. Van egy építészréteg, amely pontosan tudja, hogy milyen épületekkel lehet nyerni, és ebből jól meg is lehet élni. Ez nagyon súlyos ítélet, de én így gondolom.

› **A szerves építészet művelői nem igazán vesznek részt a pályázatokon.**

Tudat alatt valószínűleg felesleges munkának tartjuk, mert úgy érezzük, hogy esélyünk sincs, és inkább a valós dolgokkal foglalkozunk. Nem tagadom, egy kis szellemi lustaság is lehet ebben.

› **Ellenben a főépítészet terén a Mester útmutatásai alapján nagy számban képviseli magát ez a kör.**

Van feladatunk ebben az országban: a szétrombolt falusi utcaképbe normális házakat kell illeszteni, és ehhez szakember kell. Az *Országépítő* újság is kiemelten foglalkozik az utóbbi időben a főépítészekkel. Nagyon nagy szükség van a vidéki településeken főépítészekre. Én Aszódon voltam, jelenleg Szadán vagyok megbízott főépítész. Itt hetente fél napot dolgozom, akkor ott vagyok a helyszínen, lehet hozzám jönni, tanácsot kérni. Az építészek terveit nemcsak az építésügyi előírások alapján ítélem meg, hanem elsősorban a városkép szempontjából. Mivel nem főállású főépi-

Vendégház, Füzér, 2006 ▶
fotó: Dénes György

tész vagyok, tervezek is a városba, ez a Kós Károly Egyesülés tagjai számára alapvető szempont. Emiatt ér is minket sok támadás. Ezzel szemben én úgy gondolom, hogy csak így van lehetőség arra, hogy formáljuk az építészeti közízlést. A folyamat legjobb visszaigazolása az, ha egy közösség újra magáénak érezheti a várost. Aszódon ez talán sikerült is, és remélem, Szadán is így lesz. Bármennyire demokráciaellenesnek tűnik, én igenis ajánlom a „saját” embereimet, mert tudom, hogy az adott helyzetben jó házat fognak tervezni. Az engem megbízó testület pedig bármikor visszahívhat, ha nincs megelégedve az eredménnyel. Ehhez az is hozzátartozik, hogy rengeteg ingyenmunkát is elvégzünk.

› **Mit gondol az építészeket és megbízókat sújtó jogi útvesszőkről?**

Családi hagyatékából került elő a nagyapám házára kiadott építési engedély 1935-ből. Mindössze két oldal. Terv nem volt hozzá, le van írva minden a házról: milyen fal, milyen ajtó, milyen ereszt stb. Fél oldalban összefoglalták az országos építési előírásokat a tűzrendszertig bezárólag. Például azt is rögzítették, hogy a katolikus legényegylet ajtajának kifelé kell nyílnia. Ma van egy több ezer oldalas jogszabályhalmaz, egyre szigorúbbak az előírások, minden házat építészek terveznek. Mindeközben meg lehet nézni egy mai faluképet. Eltelt egy emberöltő, és felborult ez a fajta világ is! Megvolt az egységes falukép, amit manapság mi, építészek szajkózzunk, és mégis benne voltak az egyéni stílusjegyek: egy kis vakolatkeret, az oszlopfejek más-sága, amitől a ház egyéni lett, ugyanakkor része az utcának, beleillik az utcaképbe. A magyar paraszti építészetben ez hihetetlenül erős vonás, ma ezt építésügyi előírások tömegével sem tudjuk elérni. Az építésügy mára másik minisztériumhoz került, új helyettes államtitkárt neveztek ki. Látok törekvéseket az egyszerűsítésre, de a világ kezd olyan lenni körülöttünk, melyben a jog önálló életet él minden területen. Talán itt is a kezdetekhez kellene visszanyúlni, és egyértelművé tenni a dolgokat, mint ahogy az 1935-ös építési engedélyben volt.

Családi ház, Kaposvár, 2002 ▶

Takarékszövetkezet belsőépítészet, Budakalász, 2004 ▶
fotó: Dénes György

FŐÉPÍTÉSZEK — SZADA

Építészeti figyelem, jó gazda szemlélet

Interjú **Vécsey László** országgyűlési képviselővel
és **Jánosi János** főépítésszel | **Dénes Eszter**

Szadára betérve mindenkit megérint a hely erős kisugárzása. Régi, századfordulós képeslap hangulatát idézi az építészeti megjelenés, álnosztalgia és műnépieskedés helyett a gyökerek adta biztonság jóleső érzése lesz úrrá az idelátogatón. Szada nagyközségről az 1998-tól 2014-ig hivatalban lévő polgármesterrel, Vécsey László országgyűlési képviselő úrral, és a lassan 15 éve a főépítési teendőket ellátó Jánosi János Ybl- és Pro Architectura díjas építésszel beszélgett Dénes Eszter.

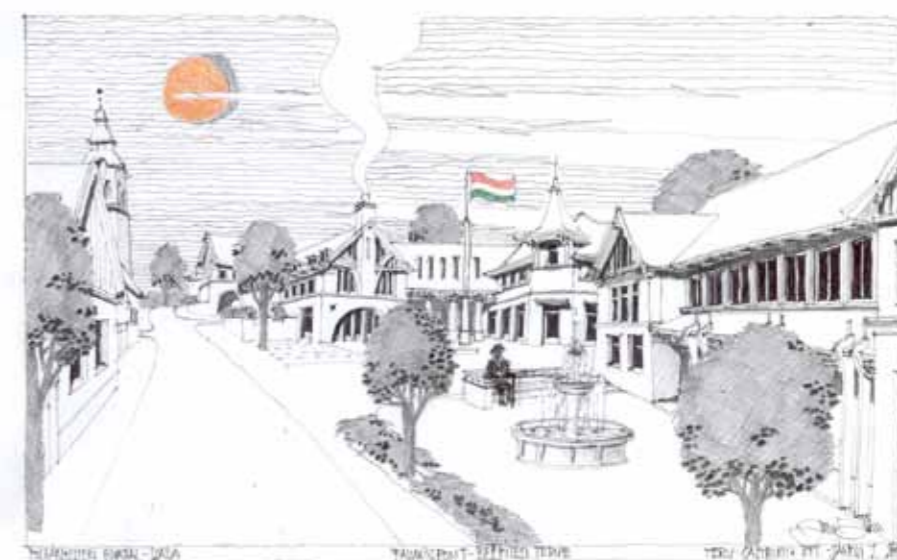
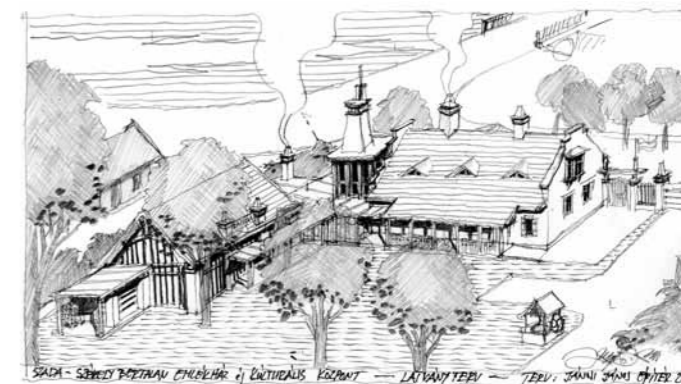
◀ Szada Faluközpont
Beépítési vázlatterv

◀ Székely Bertalan Művelődési Ház és Könyvtár,
kerámiák: Kun Éva
fotó: Dénes Eszter

► Minek köszönhető, és hány év munkájába telt, hogy a Pest környéki agglomerációs települések jellegtelensége messze elkerülte ezt a nagyközséget?

Vécsey László: A kilencvenes évek elején indult meg a budapesti agglomerációs nyomásként jellemzett folyamat, melynek során egyre gyorsuló ütemben kezdtek kitelepülni a fővárosból és az ország más tájairól a Budapest környéki területekre. Az, hogy ez a folyamat nem tette jellegtelenné a települést, talán annak is köszönhető, hogy Szadának ebben volt már előzetes tapasztalata. A századfordulón, majd az első világháborút követően, a Budapest–Vác-vasútvonal és ennek szárnyvonalai építésének idején volt már egy betelepülési hullám. Ebből a szempontból Szada fölkészült volt a betelepülők fogadására, de fontos volt számunkra a településszerkezet és a hangulat megőrzése. A környékbeli települések rendszerint más utat választottak. Volt, ahol az agglomerációs nyomásnak engedelmessé válva parcellázásokba kezdtek, nagy kiterjedésű lakótömböket hoztak létre, miközben lerombolták a meglévő régi településrészeket. Az idegen megjelenésű új beépítéseknek köszönhetően sokat veszítettek varázsukból.

Jánosi János: Ez részben egy tudatos szakmai döntés eredménye is. Zsigmond László készítette az első részszabályozási tervet még a kilencvenes évek során, amelyet 1998-ban, Vécsey polgármester úr megválasztásakor kezdtek el összefésülni a település egészével, majd 2000-ben, idekerüléssel egy időben véglegesítettük bizonyos alapvetéseit. Mindezt hosszú érlelési folyamat előzte meg. Elrettentő példaként állt előttünk egy-két olyan környékbeli település, amelynek csak a főút-cája maradt meg, és ahol 300-400 m²-es telkeket osztottak, városi sűrűséget adva az egykori falvaknak, annak minden negatívumával. Ezért a testület kimondta, hogy 1500 m² alatti telket nem lehet kialakítani Szadán, és ez a mai napig érvényben van. A telkek ára a piachoz igazodott, a mérethez igazodó magasabb ár pedig egyfajta előszűrőként működött. Szerettük vol-

na elkerülni az M3-as autópálya mentén tapasztalható apró telkes sufnéépítéset. Amikor ide kerültem, már érvényben volt ez a szabályozás, én pedig mindvégig kitarítottam mellette, noha olykor nagy volt a nyomás az enyhítés érdekében.

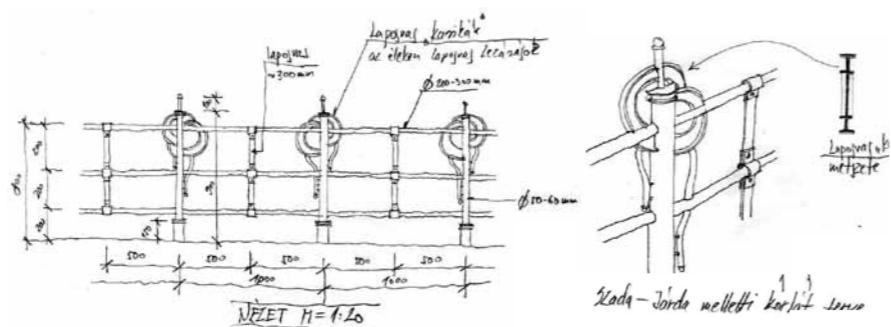
► Ez tehát a kulcsa annak, hogy – bár a folyamat végére két és félszeresére nőtt a lakosság száma – mégsem egy rohamzerű, hanem egy lassúbb ütemű, jól követhető növekedés ment végbe?

V. L.: A környéken ekkoriban nem voltak nagyméretű telkek, mi azonban tudatosan törekedtünk arra, hogy Szada nagy telkes jellegét megőrizzük. A *Gyümölcstermő Szent Szadák* is ismert településünk központjában még ma is megtalálhatók a nagy telkek. Így a telekár mellett a méret más szempontból is szűrőként működött. Olyan betelepülőket vártunk, akik kifejezetten nagy telket akartak, annak minden gondjával. Az agglomerációba ugyanis jellemzően urbánus életet jöttek élni az emberek, ehhez azonban olyan telkek is elegendő volt, amelyet a kutya éppen körbefutott. A betelepülési folyamat lassítását segítette elő a közösségi közlekedés hiánya is: csupán egy buszjáratunk volt Gödöllő–Veresegyház–Vác viszonylatban. Sajnos az ország első villamosított szárnyvonalát, a Gödöllő–Veresegyház-vasútvonalát a háború alatt szétbombázták, ezért később csak gőzmozdony járt, majd a 70-es

években végleg felszámolták a vasúti közlekedést. Ezért nem is voltunk olyan népszerű célpont, mint a közvetlen vasúti kapcsolattal rendelkező települések. Elkerültük a tömeges betelepülést, ráadásul a közbiztonság sem romlott.

► Egy település megtartó ereje a megfelelő oktatás, infrastruktúra mellett a hely hangulatában, azon belül az építészeti hangulatban is megnyilvánul?

V. L.: A hangulatnak nagyon sok összetevője van, nem elhanyagolható részét az építészeti örökség és az új építések adják. Persze az alap mégiscsak a település maga, a település lelke. Szadának a domborzati viszonyai, sok vízfolyással szabdalt erdős és gyümölcsös jellege sokak számára vonzó, akik éppen ezért meg is találják egymással a hangot. Van egy közös alapjuk az együttélésre: az, hogy beleszeretnek a tájba. Nálunk maguk a szadai emberek adták el a betelepülőeknek a telkeket, saját maguk is látták ennek hasznát, így könnyebb volt megbékélni ezzel a helyzettel. Soha nem jelentkezett élesen a „gyűtment”-öslakos-ellentét, az együttélés feltételei is könnyebben alakultak ki. Mindemellett az épített környezet is fontos. Egykor Szada kétutcás település volt. A főút hangulatát a hatvanas évek lényegében teljesen megváltoztatta, csak elvétve maradtak meg a régi házak. Településünk igazi arcára a főútról letérve találhatunk rá. Ezt a meglévő

hangulatot sikerült megőrizni. A szerkezeti terv készítésekor már érezhető volt: a szűrőként beiktatott szabályozások ellenére megduplázódik a lakosság. Egy 2000-es évek elején készült felmérés 2020-ra már 8000 fős lakosságot prognosztizált. Ettől persze elborzadtak a helyiek, mert nem akartunk várossá nőni. Jelenleg úgy tűnik, hogy ennek az agglomerációs boomnak vége. A lélekszám már nem nő a régebbi ütemben, így remélhetőleg öt-hat ezer körül meg fog állni. A növekedéssel számolva a szerkezeti terv készítésekor figyeltünk arra, hogy ha be is kerülnek új elemek, a hagyományos elemek, azok egysége maradjon meg. Szadának egyedi volt az úthálózata is. A gyümölcsstermesztésből, gazdálkodásból következő kis nyiladékok voltak a házak között, hogy ne kelljen nagyot kerülni a dombokon lévő termőterületek felé. Ebből sajnos az idők során csak néhány maradt meg, de az új beépítéseknél arra törekedtünk, hogy ismét kialakuljon ez a rendszer. A szadaiak valamikor tudták, hogy mi a funkciójuk ezeknek az ösvényeknek, az új területeken azonban most még sokan kifogásolják, pazarlásnak érzik ezt a megoldást.

J. J.: Ez egy hihetetlenül jó adottságú település, amely, annak ellenére, hogy Mária Terézia idején kétutcás faluvá alakult, megőrizte halmos jellegét. A hetvenes években

a nyaralóterületnek használt zártkertek a halmos jellegből adódóan soha nem váltak szerves részeivé a településnek, a történelmi mag mindvégig azonos maradt. Amikor azonban lakóterületekké váltak, akkor szervesen tudtak illeszkedni az alapadottságokhoz. Egy településen minden oldalról jelentkezik nyomás, pláne, ha fejlődés van. Számolni kell a helyi érdekekkel, az építészeti, telekkeladási, kárpótlási és egyéb szempontokkal. A szabályozási tervekkel megpróbáltuk megtartani az említett alapstruktúrát. Nemcsak a központot fejlesztettük, hanem amikor létrehoztunk egy új beépítést, annak is igyekeztünk központot adni, hogy legyen meg a lehetősége a későbbi fejlődésre. Próbáltunk a tömeg-, az autós-, a biciklis- és a gyalogosközlekedésre egyaránt figyelni. Hiszek benne, hogy megfelelő adottságok esetén az emberek újra felismerik és kihasználják, hogy mindent el lehet érni biciklivel és gyalogosan. Az építész nem tud csodát tenni, de a lehetőségeket nem szabad elvenni. Főépítésként éreztem a nyomásgyakorlást a földtulajdonosok részéről, de szakmai szempontok szerint ki tudtuk jelölni úgy a területeket, hogy abban a helyiek is megtalálták mind az üzleti, mind az egyéb számításaikat. Egy rugalmas szabályozás jött létre, amely kijelölte a kereteket. A meglévő szilárd alapra jól lehetett építkezni, a polgármester és a testület döntései által támogatva tudtunk egy irányba haladni.

V. L.: A kétutcásá alakult falunak évszázadokra visszamenőleg volt egy természetes központja. Itt vannak a templomok, az iskola, a kocsmák, a vegyesbolt. Egy olyan településen, amely nem megy át az agglomerációs átalakulásra, ez nagyjából ma is így van. Szada esetében a jelenleg is meglévő központot megőrizve kell egy településközpontot létrehozni, amely képes több új funkciót magába foglalni, és elbírná az általuk generált forgalmat. A főépítész közreműködésével kijelöltük az új funkciók helyét, megtervezve a közlekedési hálózatot, a parkolást, az átjárási lehetőségeket. A kijelölt területen másfél évtizeden át az önkormányzat minden eladó kertvéget, apró telket felvásárolt. Törekvéseinket az idő igazolta.

J. J.: Miután polgármester úrral kezdetben gumicsizmában végigjártuk a helyszínt, a tervezés az íróasztalnál folytatódott. Az alaptérképek, meglévő régi térképek vizsgálata alapján egy érdekes szerkezet sejlett fel. A történelmi nőtt települések esetében sejtyszerű utcahálózatokat találunk, amelyek a központ irányába sűrűsödtek. Itt a régi halmos településszerkezet a korabeli térképek tanúsága szerint is befelé sűrűsödött. A meglévő utcahálózatot vizsgálva kirajzolódott ezek a sejtyszerű sűrűsödések, ahol adta magát a településközpont kívánta pluszfunkciók beiktatása. Az általunk kijelölt sétálóutca is fedésben volt az egykori sűrűsödéssel. Szadának ilyen értelemben is jó adottságai vannak, mert a településszerkezetét megőrizte, arra lehetett építeni. A szerves építészeti gondolkodás mentén nem kellett valami újat kitalálni, hanem a meglévő adottságokra kellett rátalálni, azokat felfejteni és folytatni.

> Hogyan halad ennek az új központnak a kialakítása?

V. L.: Lépésről lépésre. Nem elhatározás, és nem is elsősorban pénz kérdése, hanem meg kell várni, hogy megérjen rá az idő. Jelenleg a főút kettévágja a falut. Az úttól északra, az ún. felső részen közoktatási, közművelődési intézmények vannak, a főúttól délre az igazgatási, hivatali funkcióknak helyet adó épületek helyezkednek el. A felső rész betelt. Amennyiben a nevelési intézményeket bővíteni kell, itt azt már nem lehet megoldani, de a kettőnek szervesen illeszkednie kell egymáshoz. A déli rész jelenleg egyharmados telítettségű. A parkolók helyén egy kétszintű szolgáltató, üzleti és egyéb közfunkciókat ellátó épületegyüttes jöhet létre, nem csökkentve a parkolóhelyek számát. A posta és az orvosi rendelők közötti területen még hátravan az ingatlanok felvásárlása. Megvárjuk, hogy a tulajdonosokban megérjen a szándék, hogy az utca felőli területüket közfunkciók céljára értékesítsék, miközben a hátsó, csendesebb részen továbbra is megmaradhat a lakóhelyük. A területnek a Székely-kert felé nyíló kapuja a Kun Éva-plasztikát befogadó kis térrel elkészült. A településközpont szegélye, vázlatos

beépítési terve megvan, a megvalósulás ütemét azonban az élet hozza magával. Ha konkrét igények jelentkeznek, megvan a lehetőség, hogy lépünk. Kérdés, hogy a fejlődés és a növekedés milyen ütemű lesz, a helybeliek mit akarnak, és az önkormányzat kitart-e az elképzelés mellett. Ez utóbbiban nem kételkedem, hiszen olyan szervesen alakult ki, hogy nincs miért megváltoztatni. Egy fokról fokra, szervesen nőtt települési központunk lesz, és az sem kizárt, hogy Szada kisvárosi irányba fejlődjön, ugyanis már most bővebb kínálattal rendelkezik, mint sok város. A település előnye elhelyezkedésén túl, hogy a szolgáltatások szintjén akár a városias életet is lehetővé teszi. Előnyös az M3-as, M0-ás, M31-es autópályák

közelsége, amelyeken Budapest központja, a Liszt Ferenc repülőtér, valamennyi fővárosi egészségügyi, oktatási intézmény elérhető. A fővárostól 30 kilométerre olyan életminőséget tud biztosítani, mint bárhol Budapesten, miközben fantasztikus zöld területtel rendelkezik.

J. J.: Ideális esetben mindennek van egy érlelési ideje. A faluközpont tíz éve érlelődik, attól fogva, hogy gumicsizmában együtt végigjártuk. Ezalatt nem ideológus szakmai szempontokat vettünk pusztán figyelembe, hanem az élet is diktált. Van visszajelzés, hosszú távú együttműködés. A Posta közben, a Rákóczi úton a mindent elcsúfító léghébekeket földkábelekre cseréljük, csökkentett forgalmú utcákat

alakítunk ki. Burkolt felületeket hoztunk létre, növényesítettünk a főtéren. A jelenlegi gyógyszertár környékén tervezett új funkciókat meghozza az élet, nem kell erőltetni. A patak mentén kialakulóban van egy kis „városliget”, amelyre a kiviteli tervek Vincze Attila és munkatársai készítették a Pagony Irodából. Ez a faluközponttól indulva az új óvoda alatti patakparti rész, kibuggyanva a belső szerkezetből, kis, Kun Éva-szoborral díszített térrel kapcsolódik a Székely-házhoz. Ezt szeretnénk egészen a főtérig folytatni. Remélhetőleg a jelenleg ott álló élelmiszer-áruház is fel nő időközben ehhez a feladathoz, és kis piac-bevásárlóközponttá tud alakulni. A hetvenes évek városfejlesztése csak a vágást, csonkítást ismerte. Ezzel szemben

Szociális Alapszolgáltató Központ, átalakítás (Jánosi János, 2005) ▼
Fotó: Papp Tibor

mi hagytuk az időt dolgozni, beérni. Ez egy nőtt jellegű központ lesz, nem rombolva, hanem szervesen folytatva a meglévőt.

> **A hirtelen döntések helyett a városvezetést türelem, bölcs előrelátás jellemzi: apró lépésekkel haladt előre, az organikus fejlődés mintájára.**

V. L.: Bár erre a gazdasági válság volt némi hatással, azt sem szabad elfelejteni, hogy minden a helyiekért, a helyieknek készül. Nem elég egy fórumot tartani, ahová midig ugyanaz a nyolc-tíz ember megy el, hogy elmondja a véleményét. Ezzel ugyan le lehet tudni a párbeszédet, de az igazi kapcsolat az, amikor a helyiek, a helyi közélet sugallja a körülményekkel együtt, hogy merre kell haladni, és van idő felmérni, hogy az a közösség hasznára válik-e. Elkészült az új óvoda, a lépcső, a parkoló közvilágítással. Néhány nap elteltével már a főút túloldalán lévő művelődési ház látogatói is használják az új parkolót és lépcsőt. Ez befolyásolja a következő ütem fejlesztést, a gyalogoskapcsolatra helyezve a hangsúlyt. Ehhez nem elég egy egyszeri konzultáció. Remélem, hogy Szada továbbra is a főépítész segítségével, szakmai szempontok mentén, de az emberekre odafigyelve, a megérésre kellő időt hagyva folytatja majd az általunk megkezdett fejlesztéseket. Ennek eredményeképpen Szada szerethető hely lesz, mert ez a legfontosabb.

> **Az eddig elmondottak a nagy lépések voltak, sok-sok év munkájának az eredményei. Amikor Szada jellegzetes hangulatáról beszéltem, olyan apró építészeti megoldásokat is felfedeztem, amelyeket konzekvensen végigvittek a városon. Egységes képet mutatnak az utcabútorok, ez pedig még a hazai nagyvárosokra sem jellemző. Az épületeken megjelenő építészeti gesztusok is összefogják az egészet. Látható eredménye van, hogy a főépítész ilyen szinten is befolyik a település életébe.**

J. J.: Ennek kulcsa a jelenlétben van. Ha tudják, hogy a főépítész nem ideológus válaszokat fog adni a kérdésekre, hanem fogja a ceruzát és rajzol, akkor olyan apró feladatokkal is megkeresik, mint például a hirdetőhengerek ügye. Egy képviselő hozott egy vállalkozót, aki bemutatta késztermékeit. A választások közeledtével nagyon kevés volt az idő, a polgármester úr azonban felkért, hogy segítsen a munkát. A típushengerre két peremet, és egy, a már meglévő utcabútorok mintájához igazodó kiegészítést javasoltam. Természetesen megrajoltam, hiszen ez is a főépítész feladataim közé tartozik, csakúgy, mint a szemetek, korlátok, kandeláberek megtervezése, egységesítése. Ehhez persze az kell, hogy legyen egy vízió a faluközpontról. Egy ilyen település kicsi ahhoz, hogy ezek ne mutassanak egységes képet.

V. L.: Az igény megvolt a testületben, hogy valamilyen arculatot próbáljunk adni az egésznek. Az utcaképet az utóbbi évtizedekben rengeteg áramlat befolyásolta, sem a kerítések színe, formája, sem a beépítés nem egységes, ellentétben a régi faluképpel. Kerestük azokat az elemeket, amelyekkel egységes megjelenést, hangulatot lehet adni. Valamennyi kandeláberen, korlátlan látható a főépítész által tervezett Gyümölcsstermő Szent Szada lombmotívuma. Hátravan még az utcanévtáblák, a kerékpártárolók, buszmegállók egységesítése. Lépésről lépésre, következetesen visszük végig ezt a folyamatot.

> **Szada számos, nem műemléki védettségű, de értékes régi épülettel büszkélkedhet. Ezeket a mai napig hasznosítja, noha az önkormányzatok az ezekkel járó gondokra hivatkozva gyakran éppen megszabadulni igyekeznek a régi épületektől.**

V. L.: A történelmi értéket képviselő épületeket szervesen integráljuk a falu életébe. A faluház korábban volt már tsz-központ, népfőiskola, óvoda, tanácsháza. Jelenleg a könyvtárnak és a művelődési háznak ad otthont. Központi elhelyezkedése miatt sok mindenre lehetne használni, újjáépítése azonban soha nem merült fel, noha úgy gazdaságilag kedvezőbb lenne a fenntartása. Mivel értéket képvisel számunkra, soha nem a rombolás, hanem a megtartás volt a cél. Amennyiben ezen a területen bontásra kerül sor, például az óvoda esetében, akkor pedig olyat építtünk vissza, ami illeszkedik a régihez, és valaha akár ott is állhatott volna, jelezve, hogy mit tartunk értékeknek. Székely Bertalan hagyatékának és emlékének ápolása kiemelten fontos Szadának. Az ő nevét viseli valamennyi közintézményünk és egyik főutunk is. A rossz állapotú lakóház alkotóházként történő kihasználására a főépítész segítségével tervek készültek. A műteremház felújítása megtörtént, jelenleg kiállításoknak, közösségi eseményeknek ad otthont.

J. J.: Ha egy település ilyen tudatossággal figyel a hagyományaira, ahogy az egy építészről is elvárható, akkor az ideális konstelláció. A „múltat végképp eltörölni”

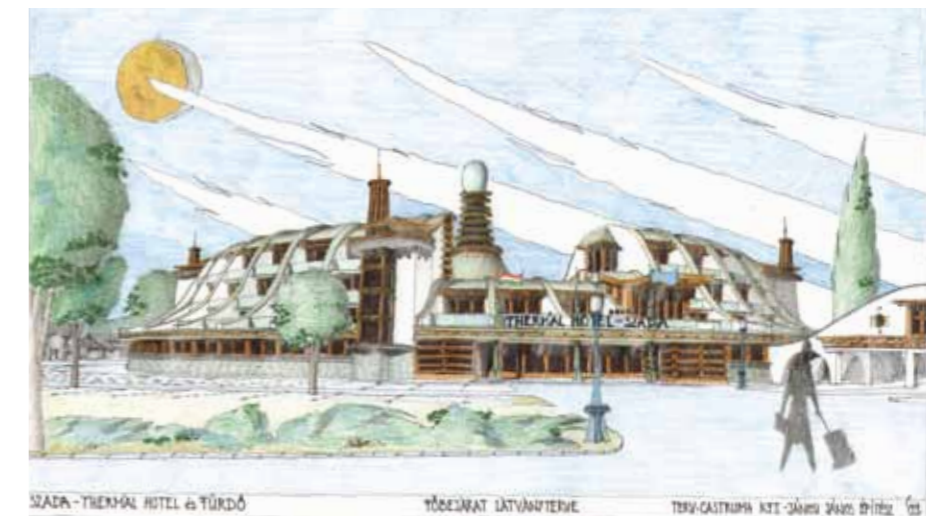
hozzáállásnak mindannyian megszenvedtük az eredményét. Számomra fontos ilyen értelemben is visszaállítani a múltat, akár kisebb építészeti „hazugságok” árán is. Gondolok a kúria melletti konyha épületére, amely egy 70-es évekbeli kockaház volt, idegen testként beékelődve. Tudatosan törekedtem arra, hogy – igazodva az anyagi lehetőségekhez – olyan épületet tervezek, ami ott állhatott volna valaha, olyan is lehetett volna. Nagyon sok évnek kell eltelnie, hogy azt mondhassuk, helyreállt valami. Mind lélekben, mind az építészeti környezetben, mind az emberek önzonosság-tudatában. A kastély mögé is betettek egy kockaházat, amelyet Heil Tibor barátom tervei szerint részben már átalakítottunk. Ez nem csak száraz szakmai kérdés, fontosabb a történelmi tudat helyreállítása. Ebben a törekvésben a polgármester úr és a testület egyaránt partner volt. Nem tudom gazdasági érvekkel alátámasztani, hogy miért kell egy régi épületet, esetleg egy falat megtartani, de itt nem is volt szükség erre. Ha majd az az egykori fény és hangulat fogad, amely a századfordulót követően jellemezte a települést, akkor lehet csak elkezdni építésztként azon gondolkodni, hogy mi újat lehetne építeni.

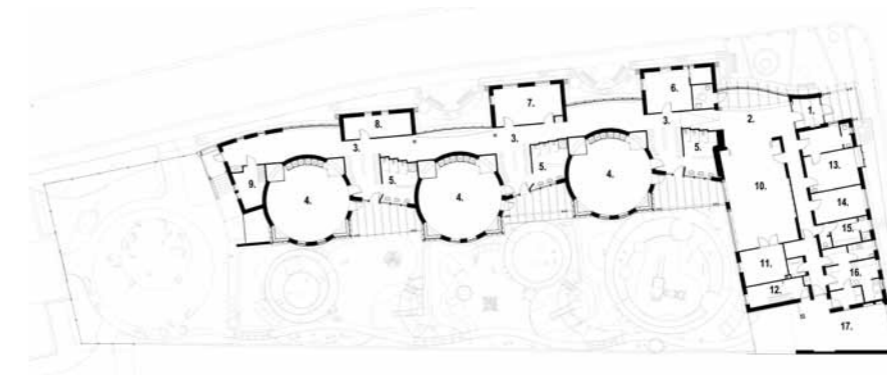
> **Makovecz Imre az említett gazdaszemlélethez kapcsolódva azt is fontosnak tartotta, hogy a főépítész helyben mutassa meg, hogy építésztként mit tud, és ha elégedetlenek vele, akkor zavarják el. Ma a legtöbb településen etikai és közbeszerzési okokra hivatkozva nem engedik érvényesülni konkrét feladatok megvalósításában a főépítészt. A bizalom jele, hogy Szadán számos intézmény is a főépítész tervei szerint valósult meg?**

V. L.: A testület is egyetértett abban, hogy ha van egy főépítészünk, akkor az természetes, hogy építésztként is segíti a települést. Ez nem mond ellent a törvényi kereteknek, de valóban nem általános. Tudatos döntés eredménye. Élő, meggyőző példát jelentettek számunkra Zsigmond Lászlóék veresegyházi munkái, a másik pólust pedig a gödöllői építészeti termékek képviselték. A 90-es években el lehetett dönteni, Szada melyik irányba megy.

J. J.: A közbeszerzésre hivatkozva ma sok minden feledésbe merül. Mindenki csak pénzről meg munkaszerezésről szeret beszélni, annak (ál)tisztességes voltáról. Elfelejtődik a kiinduló helyzet: egy laikusokból álló testület úgy gondolja, hogy a főépítész az, aki megmondja és megmutatja az irányt az építészeti kérdésekben. Nem hivatalnokot, hanem szakembert keresnek, akihez fordulhatnak. Ezt a bizalmat érzem Szadán, ezzel pedig nem szabad visszaélni. Engem a testület bízott meg, s ha rosszul sáfarkodom a bizalmukkal, akkor nem folytatják velem a közös munkát.

V. L.: Miért ne lehetne ugyanolyan alkalmazottja egy településnek egy főépítész, mint egy házi orvos? Egészségünk megőrzése mellett környezetünk alakítása is rendkívül fontos. Ha összhangban van a helyi elképzelésekkel, miért is ne tüntessük ki bizalmunkkal?

1. Szélfogó	10. Tornaszoba
2. Előtér	11. Szertár
3. Váró-pihenő-közlekedő	12. Gépészet
4. Csoportszoba	13. Orvosi szoba
5. Vizesblokk	14. Nevelői szoba
6. Iroda	15. Öltöző
7. Logopédia	16. Konyha
8. Sószoja	17. Gazdasági bejárat
9. Mosókonyha	

◀ Alaprajz

Óvodát tervezni mindig jutalomjáték. A tervező bátran játszhat tömegekkel, arányokkal, színekkel, mindenféle építészeti eszközökkel, amelyek más esetekben önkorlátozás vagy kortárs megmondó kritikák hatására már a rajzasztalon elvéreznek. Egyszóval szabadjára engedheti a bennünk élő játékos kisgyermeket. Persze viselkedni azért tudni kell – főleg, ha az ember oda tervez, ahol már évek óta rendszeresen megfordul, formálja munkájával egy település képét, vitatkozik egy-egy épület építetjével, tervezőjével. Főépítészként a tervező Jánosi János is többször kapcsolatba került a leendő óvoda területével, hiszen az az évek során már többször majdnem beépült.

Ezért amikor az önkormányzat egy pályázat kapcsán úgy döntött, hogy ide óvodát

épít, a korábbi tervek kapcsán megfogalmazott főépítész állásfoglalások, víziók mentén kezdődhetett a tervezés:

- ▶ Tömegében harmonizáljon a környezet beépítésével, hagyományaival;
- ▶ Vegye figyelembe az utca és a terep adottságait.

Az utca finom ívekben kanyarogva halad a fejlődőben lévő központ felől a patak part felé. A lejtős telek miatt a tervező négy padlószintre osztotta a belső elrendezést: az étkező, konyhai kiszolgálórész, valamint a három csoportszoba kapcsolódó tereinek szintjére. A szintek között lépcső nélkül lehet közlekedni, mivel a belső közlekedést egyetlen rámparendszerű belső utcával oldották meg – a műanyag motoron guruló gyerekek nagy öröme.

Ez a bejáratról induló, belső, kanyargós utca, annak kígyózó, lépcsős, nyeregretetős tömege fűzi fel a különböző funkciójú tereket. Jobb oldalán, a családi házakra válaszul – tagolva az óvoda több mint 60 m-es épületét, – a kiszolgálófunkciók szintén nyeregretetivel fedett fiókházait találjuk. A bal oldalán a mindenséget modellező csoportszobákat a hozzájuk tartozó vizesblokkokkal.

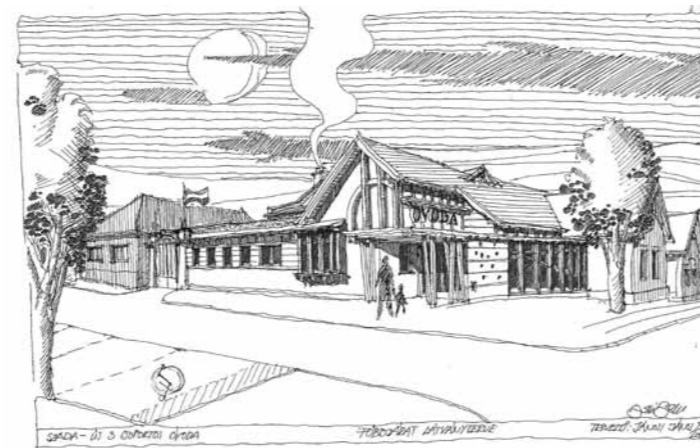
A bejáratról balra racionálisan szerkesztett kiszolgálófunkciók: konyha, orvosi szoba, öltözők. Megformálásában a másik oldal ellentéte. Ez a racionalitás szülte a nagy tető megosztásának szükségességét, mivel erre közelről is rálátni. A zöld tető alkalmazása azonban nemcsak a látvány miatt szükséges, akaratlanul is leválasztja az épületről ezt a részt – a táj részévé teszi, – s ezáltal még jobban kihangsúlyozza az óvodai rész mondandóját.

Fotó: Jánosi János ▲

ÓVODA SZADÁN

Róka fogta csuka

építész: **Jánosi János**
szöveg: **Czégány Sándor**

Építtető: Szada Község Önkormányzata
Átadás: 2014

Építész: Jánosi János (Kvadrum Építész Kft.)
Építész munkatárs: Czégány Sándor, Fábán Rigó Tamás, Kiss Simon Olivér – Vándorépítész Kft.
Tartószerkezet: Pond Mérnöki Iroda Kft. (Mantuano Tamás) | Épületgépészet: Tevim Mérnökiroda Kft. (Pacher László)
Épületvillamoság: Inter Ház Tech Mérnöki Tervező Iroda (Kovács Lászlóné, Homonnay Zsuzsanna)
Kert: Pagony Iroda Kft. (Vincze Attila) | Kerámiák: Kun Éva

Fotó: Jánosi János ▶

Fotó: Dénes György ▼

A kör alaprajzú kupolával fedett foglalkoztatók szakrális tartalmát a föld négyzetével ötvözni: az eget a földdel öszszekötni nagyra törő cél. Innen érdemes indulni, ha az ember a nevelést, oktatást mint az élet szakrális kiteljesítésének segítségét fogalmazza meg. Mindezt épületben játszva, tanítva megfogalmazni – ez volt az építész feladata.

Jánosi évek óta kísérletezik ezzel. Már már emblémaként jelennek meg terveiben a kör, a négyzet, a szvasztika, a spirál – olyan alapelemek, melyek az általa tudatosan művelt ornamentikával egy valaha nemcsak a mesékben létező, jól érthető egészséges világot idéznek meg, hirdetik annak eljövételét.

A telek fogta (lehetőségeivel megkötötte) a főépítést, főépítés fogta a telket – (ragaszkodott az elveihez), Szada fogta (nyerte meg) mind a kettőt. – Jól járt vele. Az, hogy a kivitelezőt sem kellett deresre húzni – sőt, jutalom, dicséret illeti meg – tovább erősíti a történet mesébe illő voltát...

Fotó: Jánosi János ▲

◀ Fotó: Dénes György

Kindergarten in Szada – a Win-Win Situation

Previously, we presented you architect János Jánosi, Chief Architect of Szada. In this article, we present you one of his recent works, the new kindergarten of the village. Something of a challenge, the sloping terrain required that the access hall, the kitchen and the three classrooms be built on four different levels connected by an inclined corridor path which divides the spaces according to their practical function. To the right, there is a string of utility areas, while the classrooms are found to the left. Covered with circular domes, the community rooms are built according to a model representing the sacred consummation of life through upbringing and education. For many years, Jánosi has been experimenting so extensively with basic symbols such as the circle, the square, the swastika or the spiral that these are deeply incorporated into his work as his personal logos. Together with other elements of his aesthetic principles, these symbols evoke the second coming of a former golden age.

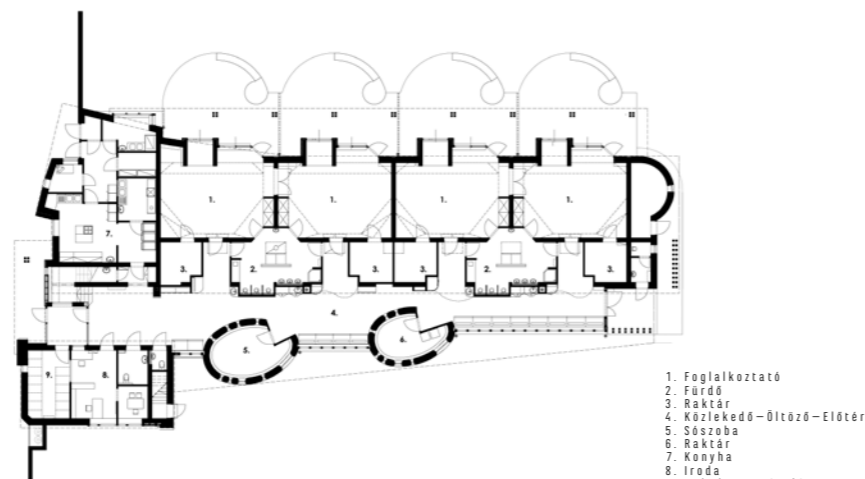
MÁLYVA UTCAI BÖLCSŐDE

Budakalász

Építész: **Turi Attila**
 szöveg: **Erhardt Gábor**
 fotó: **Dénes György**

Nursery in Budakalász

The holy trinity of bare concrete ceilings, polished concrete floors and colorful walls is characteristic of both the Hungarian and foreign day nurseries, showcasing a striking indifference towards the vulnerability of the more sensitive children, torn from the intimacy of their home. Both as Master Architect and active architect, the designer wishes to fight back the rule of alienating and featureless architecture in urban agglomerations. This is well illustrated by the stimulating building of the nursery and its unique architectural environment, shaped by the designer as Master Architect and sometimes even as architect.

▲ Földszinti alaprajz

Napjainkban az építészet (egyik) komoly gondja, hogy nem része a közbeszédnek. Amennyire természetes, hogy egy átlagpolgár legalább alapszinten tisztában van például a borértők műszavaival, vagy legalább affinitást illik mutatnia a téma iránt, any-

nyira nem jellemző ez az építészethez való hozzáállásra. A vélemények itt a „nagyontetszik” és a „rosszul vagyok tőle” kijelentések közötti spektrumon szórnak, és csupán a szubjektív érzést tükrözik, mintsem a műveltségen alapuló objektív véleményt.

Megbízó: Budakalász Város Önkormányzata
 Kivitelező: GOMÉP Kft.
 Építész: Turi Attila, Terdik Bálint, Martina Giustra, Juhász Balázs, Szász István
 Statika: Bánhidiné Baráth Dóra | Kert: Buella Mónika
 Gépészet: Pacher László – TEVIM Kft. | Épületvillamosság: Tóth Zoltán – Planet Kft.
 Akadálymentesítés: Balla Györgyi | Tűzvédelem: Horváth Lajos

Ennek következménye vagy okozója, hogy az építészek a formalizmus elefántcsonttoronyába zárkoznak, és elidegenítik az emberektől az – életükre nagymértékben ható – építészet formáló erőit. Pedig, akár tetszik, akár nem, jelentős hatással van mindennapi életünkre az épített környezet, amivel egyébként az emberek többsége nem elégedett. Igaz, adekvát fogalmak hiányában nem tudja megfogalmazni ellenérzéseit. Így a párbeszéd lehetetlen, az izoláció teljes. A formai elidegenedés legextrémabb példái – érdekes módon – éppen az óvoda- és bölcsődeépítészetben figyelhetők meg, aminek ma a kormányzati törekvéseknek köszönhetően amúgy is konjunktúrája van Magyarországon. Nemcsak a külföldi, hanem az utóbbi idők magyar nevelési intézményeinek építészetére is jellemző a látszóbeton-födém, csiszolt betonpadló színes falakkal „szentháromsága”, ami különös érzéketlenséget mutat az otthoni/szülői közegetől kiszakított, az építészeti környezet hatásaira emiatt is érzékenyebb kisgyermekkel szemben.

Turi Attilára, a budakalászi Mályva utcai bölcsőde tervezőjére ez a fajta hozzáállás egyáltalán nem jellemző, mint azt már első,

a településen megvalósult épülete, a faluház tervezésénél is bizonyította. Keresztes lovagokat megszegyenítő állhatatossággal harcol az agglomerációt elidegenítő, arctalan építészet ellen, főépítészként és praktizáló építészként egyaránt. E magatartást jól szemlélteti a bölcsőde közvetlen környezete, a Mályva utca, ahol több házhoz is „köze van”, nem feltétlenül tervezőként. Az épületek egyediek, játékosan formáltak, és ma már egyértelműen formálói/representánsai Budakalász saját(os) építészeti identitásának. A bölcsőde északi főhomlokzata tökéletesen illeszkedik ebbe az utcaképbe, még ha a közvetlen szomszéd, egy lapos tetős óvoda – amelynek telkéből sikerült egy bölcsődének valónyit leválasztani – nem is túlságosan kedves épület.

Az észak-déli tengelyű, keskeny, leválasztott telekre egy hosszúkas épületet tervezett Turi Attila, amely egyfajta keresztes szerkezetű műként olvasható. A ház tulajdonképpen lelkét, a csoportszobákat és kiszolgálóhelyiségeket két végükön egy-egy additív tömeg zárja, a homlokzatképzésnek – képletesen és valóságosan is – teret engedő északi és déli oldalon. Az épület egytraktusos főtömbje a „sze-

rencésen” rossz tájolású északi, utcai oldalon egy érdekes megoldással ikresített homlokzatot kap. A formailag kiszélesedő, funkcionálisan „besűrűsödő” térfal mögött szélesebb, jobban kihasználható tetőtér van, illetve jobban elhelyezhető a nagyobb alaprajzi mélységet igénylő konyházem. A kompozíciót a nyugati oldalon egy kisebb melléktömeg zárja, benne kiszolgálóhelyiségekkel. A téglaburkolatú, hangsúlyos kéménnyel záródó melléktömeg egyfajta idegen test a koncepcióban, ahol a tervező lehetőséget adott magának a Mályva utcától eltérő, frissebb architektúra megjelenítésére az épületben. A két tömeg közötti, lapos tetővel zárt, üvegezett portál magától értetődően jelöli ki a bejárat helyét. A több elemből álló főhomlokzat összességében komolyabb, városiasabb – de mégis falusias léptékű – lett, amely nagyobb szélességével ráadásul intenzívebben tud kommunikálni a külső térrel.

A bejárat mögött a babakocsi-tárolóval kiegészülő szelfogó, majd közlekedőtér következik, amely nagyon jól szervezi az épület belső tereit, ahogy azt már megszokhattuk Turi Attila épületeiben. Innen az egész épület jól átlátható. Ugyanakkor

a tér számos izgalmat rejt magában, változatos, emberléptékű. Innen indul a lépcső a tetőtérbe, illetve innen juthatunk a fokozatosan szűkülő folyosón a csoportszobákba. Az épület lelkét képező tércsoport alaprajzi rendszere egyszerű: négy

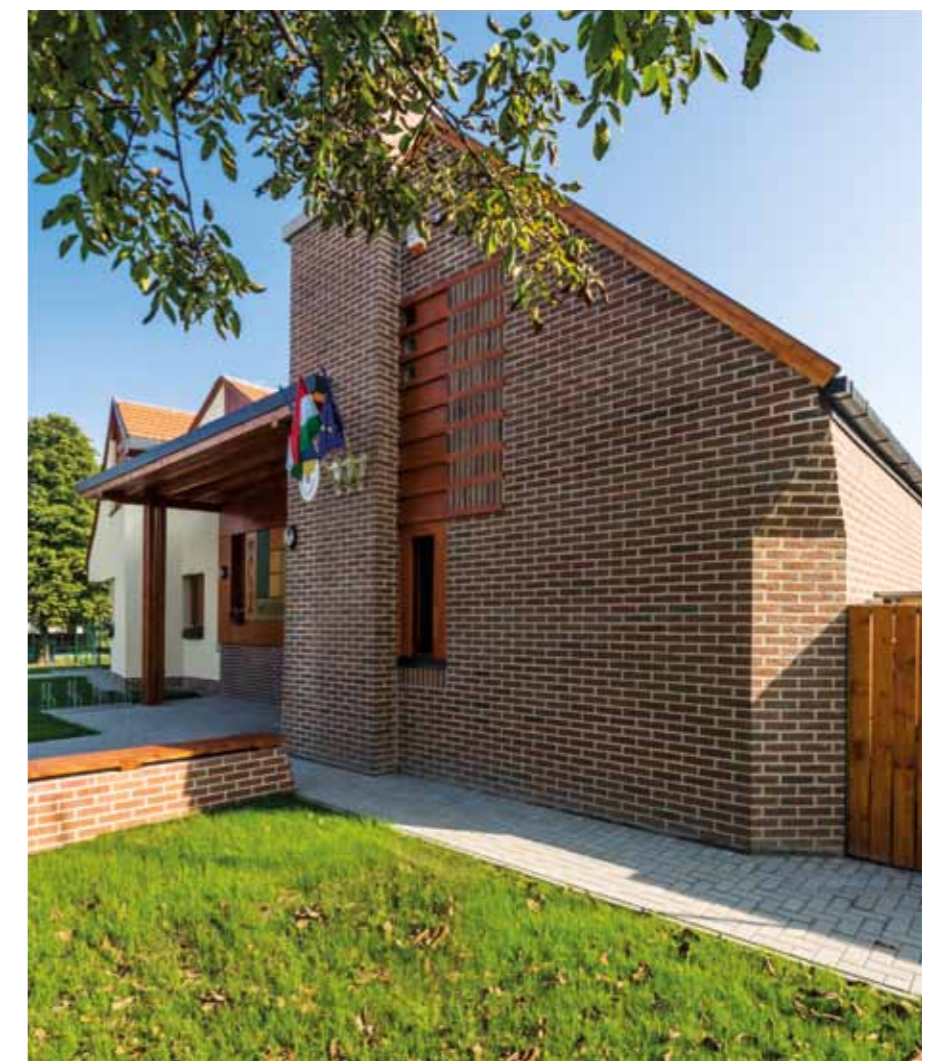
foglalkoztató sorakozik egymás után, mindegyikhez tartozik egy kis előtér, saját raktár, illetve párosával egy-egy vízeshelyiség. Az erre merőleges irányban sem bonyolultabb a képlet, négy traktus fut egymás mellett: a folyosó, az előterek/rak-

tárak/vízeshelyiségek, a csoportszobák, illetve az épület keleti oldalát végigkísérő tornác, fedett terasz.

Az épület fő tömegét a középső két traktust lefedő nyeregtető adja, amelyet kétoldalt egy-egy (a közlekedő felett növényvel telepített) lapos tetős sáv szegélyez. A nyeregtető nyugati oldalára telepített tetősíki ablakok ötletesen világítják meg a nagy belmagasságú csoportszobákat, amelyek határoló felületeit egyszerű eszközökkel, megtörve sikerült oldottá tenni. Az épület beszorított, takart diszpozíciója miatt a két hosszoldali térfal nem értelmezhető klasszikus homlokzatként, a térfal mozgalmassága sokkal inkább taktílisán, testközelből érzékelhető. A formailag ötletes csoportszobai dobozok, illetve a közlekedőbe ékelődő gubók élvezetessé, ingergazdaggá teszik a belső és külső teret egyaránt, ami az épület funkcióját tekintve telitalálat.

Az épületet a déli, udvar felőli oldalon a kerthez kapcsolódó funkciókat magában rejtő helyiségek zárják. Negatív kritikával csupán ez utóbbi épületrészt illetném. Az épülethez mintegy hozzátapasztott íves falú raktár, a magas oszloppárokkal határolt

kicsiny fedett-nyitott tér léte, megjelenése kétségtelenül illeszkedik az épület többi részére jellemző formálási koncepcióhoz, ugyanakkor enyhén az öncélúság érzetét kelti. Talán nem járok messze az igazságtól, ha itt a „kivülálló” építész huncut kikapcsolását vélem felfedezni a formalizmus fentebb említett elefántcsonttornya felé.

◀ Fotó: Dénes György ▶

Köztudott, hogy Makovecz Imrének Budapesten nincs középülete. Az egyetlen nagyobb épület Pesten a VIII. kerületben, a Szentkirályi utcában áll.

A Mester a sok vele készült riportban, ahol ez a kérdés szinte mindig nekiszegeződött, azt válaszolta, hogy nem bánja. Utalt az egész Kárpát-medencét átfogó munkásságára, ahol szinte minden tájegységben hiányt pótló templomok, faluházak, középületek, családi házak épültek a használok nagy-nagy örömeire.

Ennek ellenére több kezdeményezés történt, főleg Budán, a XII. kerületben, Nagy Ervin főépítési működése idején, hogy végre a fővárosban is épüljön Makovecz-középület. Ezek sorában az egyik első nagyobb épület a Királyhágó téri nagy foghíj beépítése lett volna, majd a felső-krisztinavárosi templom. Egyelőre mindkettő csak terv maradt.

Ezt a mulasztást kísérelte meg pótolni – saját erejéhez mérten – az óbudai önkormányzat, amikor annak idején felkérte a Mestert, hogy tervezzen Csillaghegyre

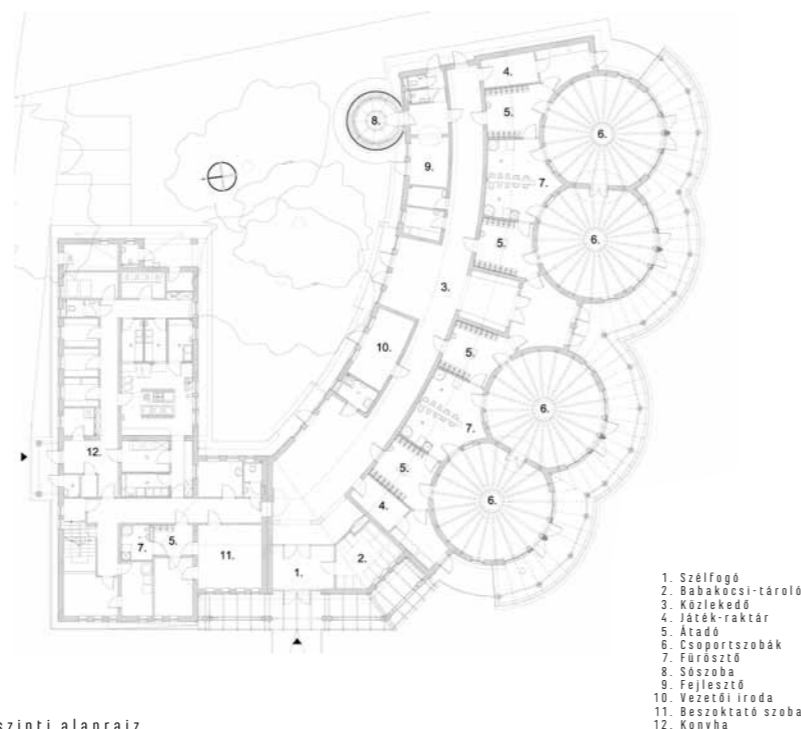
Csillaghegyi Makovecz Bölcsőde, Budapest, III. ker., Fodros utca 7.
 Építtető: Óbuda-Békásmegyér Önkormányzata | Bonyolító: Óbuda Városfejlesztő Kht.
 Tervező: Paralel Építésziroda Kft. | Kivitelező: Kalotherm Zrt.
 Tervezés, kivitelezés: 2011–2014 | Generáltervező: Paralel Építésziroda Kft. (Kravár Ágnes Ybl-díjas építész)
 Tervezőtárs: Mike Diána | Munkatárs: Benyó Géza | Statika: Pongor László – Pond Mérnöki Iroda Kft. (Hahnagy Gábor)
 Gépészet: Szalóky László – Kristályklíma Plusz Kft. (Benes László, Csiszár Endre, Marosi Gergely)
 Épületvillamosság: Sax Dezső, Hochplan Kft.
 Belsőépítész: Kravár Ágnes, Mike Diána, Márton László Attila
 Belsőépítészeti kivitelezés: Györkös Miklós (Bellart Bt.) | Konyhatechnológia: Fraknói Béla
 Kertészet: Buella Mónika | Tűzvédelem: Bársony Antal | Tűzjelző: Erdősi János
 Kerámiadísztések: Kun Éva Ferenczi Noémi-díjas keramikus iparművész
 Faszobrok: Megyeri László faszobrász, iparművész

MAKOVECZ BÖLCSŐDE

Csillaghegy

építész: **Kravár Ágnes, Mike Diána**
 szöveg: **Kravár Ágnes**
 fotó: **Tóth Márton**

1. Szélfogó
2. Babakocsi-tároló
3. Közlekedő
4. Játék-raktár
5. Átadó
6. Csoportszobák
7. Fürdőszó
8. Sószo
9. Fejlesztő
10. Vezetői iroda
11. Beszoktató szoba
12. Konyha

Day Nursery in Csillaghegy

Prior to building the nursery in Csillaghegy, there was no public building in Budapest designed by Imre Makovecz. The local authority of Óbuda tried to rectify this by inviting the Master to design children's institutions for the district, a day nursery and a kindergarten, on two neighboring plots. Upon the Master's passing, his work was continued by his young apprentice, Diána Mike, and his long-time fellow architect, Ágnes Kravár. The building was inaugurated in the Fall of 2014.

gyermekintézményeket: két, egymással határos telekre bölcsődét és óvodát. Az éppen soros „makonás vándor”, Mike Diána feladata lett a munkát előkészíteni, feldolgozni. Diána a mutatók, százalékok, pályázati határidők, pénzügyi lehetőségek, átépítési variációk tengerébe csöppent bele, és hősiiesen megküzdött velük. A sok vajúdás meghozta az eredményt: létrejött egy használható tervezési program és vázlatterv, amely a megrendelői igényeknek és a szabványoknak egyaránt megfelelt, mindamellett építészetileg is reális megoldásokat vetített előre. Már a nyár derekán jártunk. Imre ezekben a hetekben már csak messziről követte a dolgokat. Biztatta Diát, hogy „aztán szépet kell tervezni a gyerekeknek”.

2011. szeptember 27-ét, Imre halálát követően több hétre megállt az élet, majd lassan elkezdtek tovább tervezni Diával a bölcsőde és az óvoda épületét.

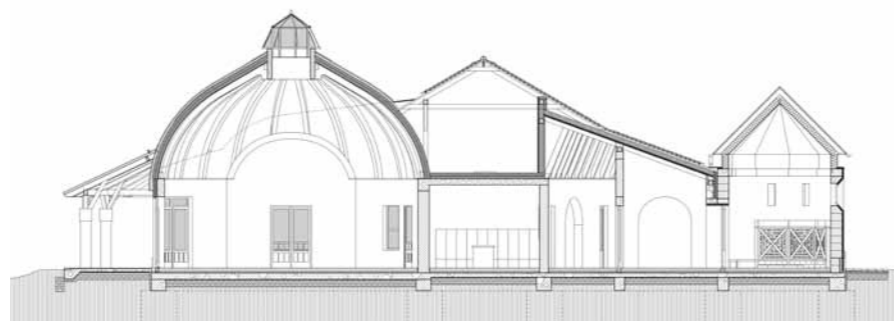
Lementünk Makóra, hogy megnézzük az akkor frissen átadott bölcsőde épületét (*Országépítő*, 2014/2.), amelyet a Mester egyik utolsó – vidéken megépült – középületként jegyezhetünk. Meghatóan kedves épület a falusias, kertvárosi környezetbe

ágyazódott, kupolás kis csoportszobáival. A gyerekek éppen aludtak a kis ágyakban a kupola alatt a szórt nyári napfényben, ami a teraszokról a függönyökön át beszűrődött. Templomi békesség volt a teremben. A dadusok áradoztak az épületről, azt hiszem, az ő életüket, mindennapjukat is megváltoztatta, hogy ide járhattak dolgozni. Hát még a gyerekeknek micsoda nyugalmat és energiát sugárzott a kupolás tér, előtte a fedett terasszal, a bejárati bálványokkal díszített kapu és a kert!

Volt néhány állomása az életemnek, amelynél tudatosult bennem, hogy itt a sors kiszemelt valami nehézre, valami próbatételre... Ahogy az udvaron álltam, és néztem az épületet, tudtam, hogy ez is az. Imre nevében kell tervezni, terveznünk, no meg a saját nevünkben is, hiszen voltaképpen mi leszünk a tervezők, akik a mi készségeinkkel és tudásunkkal rajzoljuk meg a létesítményeket.

Kupolás épületeket terveztünk. Ebben biztosan nem tévedtünk, a Mester is ezt tette volna. Figyelembe vettük a telken álló óriási, öreg fákat. A bölcsőde két szárnya ezt a facsoportot fogja közre, ily módon árnyékos belső játszóudvar jött létre.

▲ Keresztmetszet

A kupolás foglalkoztatók előtt a délkeleti tájolású oldalon fedett teraszos pihenő, játszórész épült, amely felfogja a nyári meleget, Imre makói bölcsődéjéhez hasonló hangulatot teremtve.

A bölcsőde és az óvoda kupolás fő tömegeit egymás folytatásában próbáltuk a két telken elhelyezni. A bölcsőde csoportszobái kör alaprajzúak, az óvoda, amely a meglévő óvoda épületének átalakításával és bővítésével épült fel, nyolcszögletű foglalkoztatókból. Néhány kitétetett helyen a

Mester jellegzetes eszközeit használtuk a magunk képessége szerint. Így a kupolák szemei, a köztük lévő puha formálású bálványfa tudatos utánérése Imre keze nyomának. Az épület más részein próbáltunk saját fejünk után menni. Az épületet a csillaghegyi kertvárosi beépítésbe igyekeztünk belekomponálni, s ez sok kötöttséggel járt. A tervezés során újra szembesültem azzal a titokkal, amit az igazi, eredeti tehetség, mondhatom, zsenialitás jelent, amit sok munkával, szorgalommal, igyekezettel sem lehet eltanulni.

Bús Balázs polgármester javaslatára, a képviselő-testület támogatásával a bölcsőde avatásakor az épület falán Makovecz- emléktáblát helyeztek el.

▼ Fotó: Mike Diána

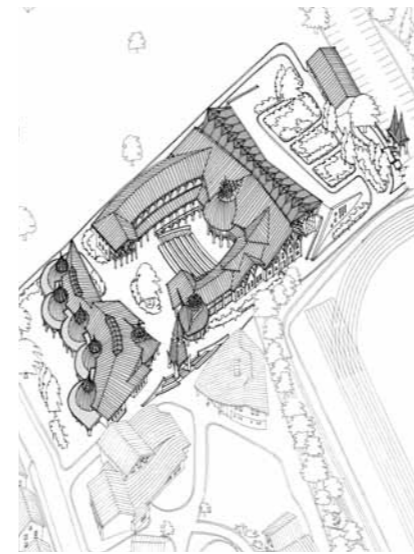
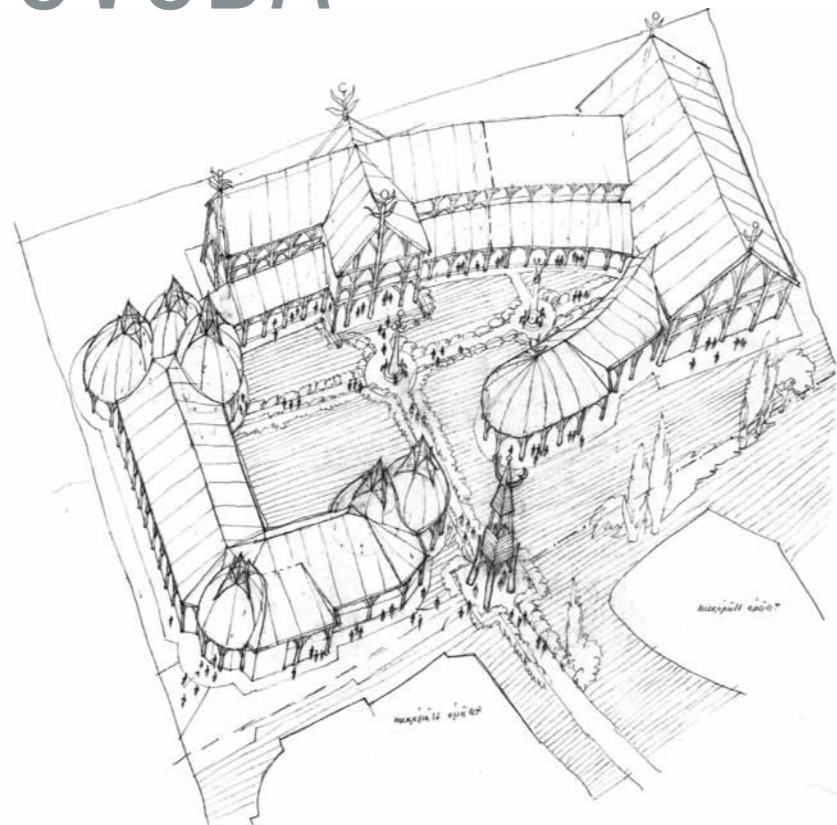
WALDORF-ÓVODA

Backnang

szöveg: **Dénes** Eszter

Waldorf Kindergarten in Backnang

In 2010, the Waldorf School and Kindergarten of the German town of Backnang commissioned Imre Makovecz to prepare the building plans for the new kindergarten and design the concept for the expansion of the school as well. Upon drawing up the initial sketches, the Master handed over the project to his apprentice, Tamás Dobrosi. Executed by Hungarian professional architects employed by Merkbau, a Hungarian company, the building was inaugurated in September 2014.

Építtető: Verein zur Förderung der Waldorfpädagogik Backnang E.V.
 Vázlatterv: Makovecz Imre, Dobrosi Tamás | Engedélyezési terv: Dobrosi Tamás
 Kiviteli terv: Rác Tamás, Jankovics Tibor DLA – Forma Zrt., Vonnák Alajos – Vonnak GmbH
 Generálkivitelező: Merkbau Deutschland GmbH
 Építésvezetők: Mádl Tamás, Horváth Gábor
 Létesítményfelelős: Kovács Zsolt
 fotó: bacsmegye.hu, Kovács Zsolt

◀ Vázlatterv, Dobrosi Tamás, 2012

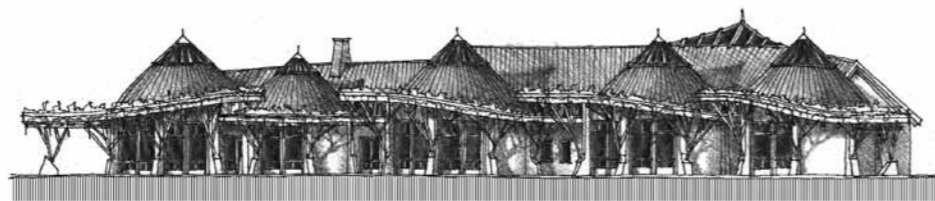
A németországi Backnang város Waldorf általános iskolája és óvodája együtt kereste fel Makovecz Imrét 2010-ben azzal a felkéréssel, hogy készítsen vázlattervet az új óvodaépületről, és koncepcióterv szintjén dolgozza ki az iskola bővítését, meghatározva a későbbi fejlesztési irányokat. Ezt megelőzően a két szomszédos, önálló vezetéssel rendelkező intézmény másfél évig kereste a megfelelő építésszervezést terveihez, mindhiába. Olyan tervezőt kerestek, aki pedagógiájuk szellemi háttéréhez szervesen kapcsolódó megjelenési formát ad új épületeiknek. Egy szülő javaslatára vették fel a kapcsolatot Makovecz Imrével, aki elvállalta a megbízást. Az építésszervező személyesen kereste fel irodájában a néhány fős, szülőkből és nevelőkből álló német küldöttséget. Megtekintettek több általa tervezett épületet, de legnagyobb hatással a solymári Waldorf-óvoda épülete volt rájuk. Solymáron a két kör alaprajzú, felülvilágítóval ellátott jurtaszerű foglalkoztatót egy négyzetes alaprajzú tágas aula köti össze, amelynek szívében a közösség életében is fontos szerephez jutó kemence áll. A belső térben is megjelenő tetők, a ház a házban jelleg, a térformálás mintaként szolgált számukra a tervezési program összeállításánál. Az átadási ünnepségen, felidézve a magyarországi látogatást, az egyik nevelő így fogalmazott: „*azt szerettük volna, ha a Makovecz-óvodák jellegzetes oltalmazó tetőformái alá az ott tapasztalt átláthatóság, biztonság és folytonosság érzése költözik a mi új épületünkbe is*”.

A Stuttgart melletti, harmincezer lakosú kisvárosban 1983-ban alapított, kétszobos Waldorf-óvoda az elmúlt években kinőtte régi épületét, így egy óvodai és két bölcsődei csoporttal kellett bővíteni az intézményt. Az iskola több új tantermet tartalmazó új, önálló szárnyat, és egy színházi előadásokra is alkalmas, lelátókkal ellátott tornatermet szeretett volna elhelyezni a

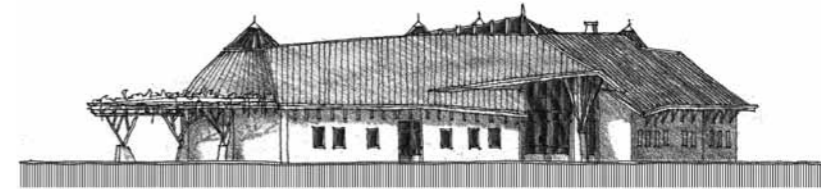
területen. Közös elképzeléseikhez az önkormányzat tulajdonában lévő szomszédos telek bizonyult ideális választásnak, amelyre a város is áldását adta. Mint a Waldorf-iskolák esetében a világon mindenhol, az építést itt is a szülői közösség kezdeményezte, szervezte és valósította meg, a telek kiválasztásától a tervezésen át, az építkezés gazdasági lehetőségének meg-

teremtésén keresztül a konkrét folyamat megszervezéséig és lebonyolításáig. Igaz, hogy ez nem állította egyszerű feladat elé sem a tervezőket, sem a kivitelezőket. Valamennyi felmerülő kérdésben a szülőkből és nevelőkből alakított testület döntött. A megbízók részletes tervezési programja alapján az iskola bővítését Makovecz Imre a német hagyományokat szerves

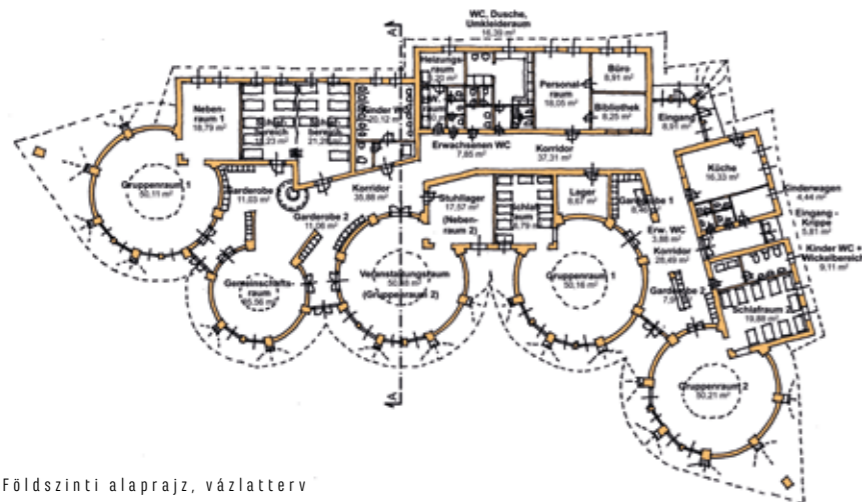

▲ Déli homlokzat, vázlattevé, Dobrosi Tamás, 2012

▲ Keleti homlokzat, vázlattevé, Dobrosi Tamás, 2012

▲ Földszinti alaprajz, vázlattevé

gondolkodással átitatva, fachwerkes jellegű épületként fogalmazta meg. A központi udvar köré szervezett épület déli szárnyában az óvoda-bölcsőde, az északi karéjában az iskolához tartozó funkciók helyezkedtek el. Mindeközben a megrendelő részéről is finomodtak, formálódtak az elképzelések,

a tervezés irányítását pedig a Mester Dobrosi Tamásra, vándoriskolás tanítványára bízta. A megbízók végül elvetették az óvodai foglalkoztatóknak a közös udvar felé történő elhelyezését, helyette egy saját, védettebb udvarra kellett ezeket tájolni. Az oldalfolyosós, egy irányba nyitó épület egy felülről megvilágított középfolyo-

sós, két irányba is megnyíló épületté alakult. Ezzel az alapkoncepció megfordult, a kupolás térként megfogalmazott különálló egységek azonban továbbra is meghatározó elemei maradtak az épületegységnek. A solymári épülethez hasonlóan a négy kör alaprajzú foglalkoztatóhoz egy, a kupolák sorolásából kimozdított közösségi funkciójú tér kapcsolódott, amelynek belső gyűjtőpontjában lett kijelölve a tűz helye. Lassan körvonalazódott az óvoda végleges tervezési programja, igazodva az anyagi feltételekhez. 2012 áprilisára elkészült az engedélyezési terv. Közben az is világossá vált, hogy a magyar dokumentáció alapján történő hatósági engedélyeztetéshez, majd a lebonyolításhoz is szükséges egy német kolléga bevonása. Erre a feladatra egy Stuttgartban élő magyar építészt, Vonnák Alajost kérte fel a megbízó. A kiviteli tervek készítését Rác Tamás vezetésével és Jankovics Tibor DLA konzulensi közreműködésével a keszthelyi Forma Zrt. végezte. Igazodva a megrendelő különleges kéréseihez és a helyi szabályozásokhoz, a kiviteli terv számos ponton eltért az eredeti elképzelésektől. Ilyen különleges kérés volt

többek között az élek lekerekítése a fengshui-elvek megfelelően. A kivitelezés során a kezdetben hangsúlyos szervezőelemként meghatározott kemence és az előtetők zöldtetős kialakítása sem valósult meg.

A németországi hatósági eljárás több ponton különbözik a hazaitól. Az engedélyezési eljárás az alaprajzra épül, a hatóság az engedély záradékául azonban részletesen ismerteti a vonatkozó szabályokat és a szabványokat. Nagy hangsúlyt fektetnek az épületfizikai követelmények ismertetésére. A statikai terveket Pongor László készítette, a német eljárásrendben azonban minden tervet bekér egy állami alkalmazásban álló ellenőrző statikus, akinek valamennyi elem megfelelőségéről meg kell győződnie az alapos tervdokumentáció alapján. Az elektromos és gépészterveket német cégek készítették.

Külön érdekesség, hogy az óvoda épületének generálkivitelezését a Merkbau magyar cégcsoport 2013-ban Németországban alapított leányvállalata végezte, magyar és német alvállalkozókkal. Fajsúlyos része volt

az épületnek a kézművesség, az építőmesteri munka. A magyar cég hazai szakmunkások, kőművesek, ácsok, tetőfedők alkalmazásával költséghatékonyabb ajánlatot tud tenni a német versenytársaknál, a legmagasabb minőségi követelményeknek eleget téve. Az ácsmunkákat természetesen a Mester épületeit jól ismerő ácsokra bízta. A foglalkoztatókban elhelyezett galériákat magyar asztalosok készítették, akik ezúttal is bizonyították, hogy találékonysággal és egyszerű technológiák alkalmazásával elérhető áron, magas minőségben teljesíthető

olyan feladat is, amelyet a kinti kollégák bizony lehetetlennek tartanak.

A természetes palafedésű kupolák játékosan hullámzó sora üde színtartot alkot a kissé szigorú, sorházas német kertvárosban. A belső kialakítást harmóniát sugárzó színek, formák, kezeletlen faszervezetek határozzák meg. A szelíd technológiák, környezetbarát anyagok alkalmazására különösen nagy hangsúlyt fektettek. Az intézményt egy elektromos energiát is termelni képes gázkazánnal szerelték fel, amelyet megújuló energiából termelt gáz táplál.

Az óvoda fennállásának harmincadik évfordulóján, 2013 szeptemberében volt az ünnepélyes alapkövetétel, az új épületet pedig idén szeptemberben vehette birtokba a három óvodai és két bölcsődei csoport, valamint a tizennyolc fős nevelői gárda. A beruházás összköltsége kétmillió euró volt, amelyből 1,6 milliót a helyi önkormányzat állt. A fennmaradó összegre a szülői közösség kölcsönt vett fel, amelyet adományokból fedezett.

Dénes Eszter

Csertő Lajos szobrászművész 1974-től vezeti saját, dunaújvárosi műhelyét, amely immár fogalom az építészek körében. Önálló alkotásai mellett a legkülönbözőbb volumenű, különböző anyagú épületszobrászmunkák terveit készíti el és kivitelezi. A Dunaújvárosi Műszaki Főiskola gépész-, majd metallográfia szakán végzett 1968-ban, majd a Dunai Vasműben, később az Orosházi és a Karcagi Üvegyárban is dolgozott. A kutatás-fejlesztés területén üveg-hajlítással, rogyasztással, ezek ipari méretű alkalmazásával foglalkozott, valamint nagyméretű üvegplasztikákat, fújt üvegballon-plasztikákat készített. A szobrászi érdeklődésű Gádor István, a modern magyar kerámia megteremtőjének tanítványaként, majd tizenöt éven át munkatársaként a mester murális és köztéri alkotásainak megvalósítója volt a Zsolnay Porcelángyárban. Az 1984-ben elhunyt mester számos rajzát, egyedi formálású állatszobrárt szeretett tanítványára hagyta. Csertő Lajos alkotásaiban a különböző fémek, a fa, a márvány, a gránit, az alabástrom, a porcelán felhasználása és megmunkálása mellett hangsúlyos szerepet kap az üveg, amelyet köztéri alkotásokhoz is alkalmaz. Nagyon sokféle anyaggal dolgozik, ami nem szokványos a mai, egy területre specializálódó világban. Mérnökként az anyag maga érdekli: az, hogy a fúvott üveg miként formálódik szinte önmagától, a porcelán mit visel el nemcsak statikailag, hanem formáját tekintve is, az anyag természetéből adódóan... Munkássága szorosan kapcsolódik Makovecz Imre építőművészetéhez. Kette-

jük kapcsolata, barátsága hosszú időre nyúlik vissza. Csertő Lajos nevéhez fűződnek a Közép-Európa egyedülálló méretű épületdíszeként is számon tartott százhalombattai templom és a lendvai színház tornyainak épületszobrászati elemei. De ő készítette a paksi templom, a sevillai magyar pavilon, az egri uszoda, vagy a zalavári Millenniumi Emléképület épületszobrászati munkáit is. Az építész rajzai alapján az ő műhelyében készültek a gyártmányrajzok, ott folyt az elemek legyártása, majd a szállítást és a helyszíni munkát megszervezte a helyszíni beépítést is ő végezte. Legutóbbi, a Mesterhez kapcsolódó munkái a devecseri *Újjászületés kápolna* (2012) üveg felülvilágítója, kapurácsa, a réz toronycsúcs, és tornyainak a statikailag is különleges felfüggesztésű vörösfenyő szárnyai. Ugyanebben az évben készült el a Makói Hagymatikum központi terének tíz méteres életfaoszlopként megfogalmazott gépészeti tornya. Ez utóbbi, csakúgy, mint a többi alkotás, műhelykörülmények között készült. A kontúr adó szerkezetre itt faragták rá a testet, amelyre több rétegben került rá az üvegszövetes poliésztergyanta. A szobor egyedi megformálású befúvórácsokat rejt, az egyedi lakatoslemek és a toronycsúcs szintén a művész munkái. A közös munka nem zárult le a Mester halálával: 2013-ban készült el a sárospataki művelődési ház előtetőjének felújítása. Az ideai nyilatkozatokat figyelembe véve egyre több remény mutatkozik arra is, hogy az újvidéki „hideg napok” megtorlásaként a délvidéki magyar lakosságot érő 1944–45-ös szervezett

mészárlás áldozatainak is megadható a végtisztesség. A szerb hatóság engedélyével talán felépülhet végre az újvidéki temetőben a Makovecz Imre által tervezett emlékmű, amelynek modellje látható Csertő műhelyében.

Nemcsak hazai, hanem külföldi, főként ausztriai megbízások is ismertté tették műhelyét. Mindig izgatják a különleges, mérnöki gondolkodást igénylő feladatok: tervezett hidat, hidraulikus liftet. Napjainkban idejének nagy részét a Duna-Tisza-csatornák és tőrendszerek óriásprojektje köti le, amelyben egy kínai befektető és holland egyesületek látnak fantáziát. A Duna egyéb terveiben is központi szerepet játszik. Ilyen például a folyó vizét kiemelő óriáskerék, vagy az árhulám esetén alkalmazható önjáró vízturbina úszómű a folyók áramlásnövelésére.

A keszthelyi főtér rekonstrukciója keretében bízták meg az egykori kút helyén kialakítandó fedett építmény színes üvegfelületének elkészítésével 2012-ben. Ez alatt Mikus Gyula keszthelyi festő- és szobrászművész Kisfiú a hallal című kisplasztikájának felnagyított változatát helyezték el.

A Csongrád megyei Árpádhalom településhez régóta jó kapcsolat fűzi. A falutól keletre található a település névadójául szolgáló halom, amelyre 1989-ben állították fel Makovecz Imre Életfáját. A 2000-es évek közepén az alkotást felújították. Az önkormányzat megbízásából 2011-ben Csertő Lajos építette újra. Ezt követően a település központjába kisebb köztéri építményeket, piacot tervezett a sajátos karakter, hangu-

MESTER ÉS MŰHELYE

Csertő Lajos

The Workshop of Lajos Csertő

Since 1974, when sculptor Lajos Csertő opened his workshop in Dunaújváros, he has become sort of a legend in architect circles. Besides the works of his own artistic inspiration, he designs and executes plans for building ornaments in a wide variety of sizes and materials. His works are closely related to the oeuvre of Imre Makovecz. To mention a few, he created sculptures and ornaments for the church in Százhalombatta, the theater in Lendva, the chapel in Devecser and the bath in Makó. His pet projects are those that are pushing the envelope in engineering such as his current major assignment in designing the system of the Danube-Tisza canal and the associated lakes.

„A középkorban, a barokk, sőt még a szecesszió idején is azokat, akik a templomok szobraiát, az oltárt, a díszítőfestő munkákat csinálták, nem művészek, hanem kőfaragónak, kovácmesternek, iparosnak, mesternek nevezték. Ezt a középkori mestert Csertő Lajosnak hívják. (...) Csertő a mesteri képességeken kívül még univerzális is. Mindegy, hogy toronycsúcsról, hajóról, oltárról, vagy saját ihletésű munkáról van szó: a szó igazi értelmében soha nem amatőr, mindig mester.”

Makovecz Imre

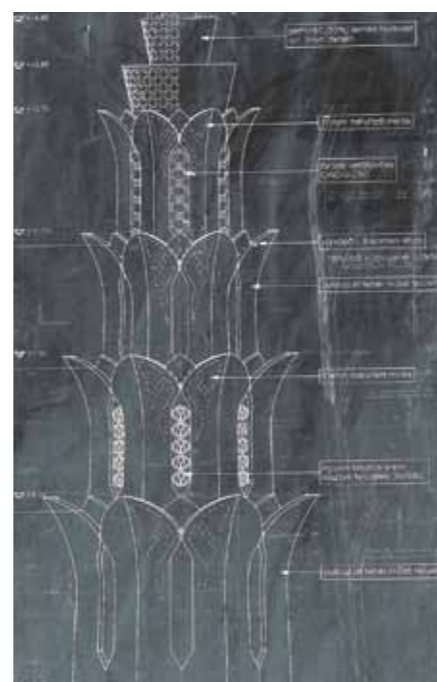
lat létrehozása, a község felvirágzásának érdekében. Jelenleg a Károlyi-kastély kertjébe szánt turulszobron dolgozik.

Vándorokat fogad a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájából, az anyagi nehézségek és számos kifizetetlen megbízás ellenére sem veszít lelkesedéséből és kísérletező kedvéből. Legutóbbi, barcelonai kiállításán Gaudíhoz hasonlították. Ha jobban ismernék, mondta Makovecz Imre, akkor a magyar Leonardóként emlegették volna...

Fontosabb munkái:

- ▶ Paks, római katolikus templom (fémszerkezetek, toronyszerkezet, toronysisak, krómaccél hold, aranyozott nap és kereszt)
- ▶ Sevilla, magyar pavilon (toronyok fém- és acélszerkezetei, toronysisakok, króm- és aranyozott díszek, tető rézburkolás, belső rézlemez burkolatok, sárgaréz feliratok)
- ▶ Sárospatak, Árpád Vezér Gimnázium (sárgaréz és krómháló korlátok, külső rézburkolatok)
- ▶ Százhalombatta, katolikus templom (toronyszerkezet és sisak, aranyozott keresztek, homlokzati rézszárnyak, aranyozott napkorong, rézszarv, rézburkolatok)
- ▶ Mittendorf an der Fischa (Ausztria), Fischa-parti házak (erkélykorlátok, belső üvegfalak, korlátok, burkolatok)
- ▶ Csenger, görög katolikus templom (toronyszerkezetek, toronysisak, rézszárnyak, aranyozott kereszt, kupola felülvilágító, „négy világ táj”-szárny)
- ▶ velencei biennále, 2000, magyar pavilon, Atlantisz-plasztika
- ▶ Pethőhenye, Szent István-templom (toronyburkolás, üvegfal, belső oltár, kereszt, corpus, szószek, áldozókút)
- ▶ Budapest, Szent Margit Gimnázium (toronyszerkezet helyreállítása, korlát, aranyozott kupoladíszek, aranyozott kereszt)
- ▶ Eger, Bicskey Aladár Sportuszoda (toronyépület, toronydísz, uszodaépület homlokzati díszei, lépcsőkorlátok, torony fémszerkezete, rézkupola, üveg- és réztoronycsúcs)
- ▶ Lendva, színház (toronyok acél belső tartószerkezetei, 1. és 2. toronysisak, 3., 4. és 5. torony díszei, szárnyak, aranyozott csúcsok, épülethomlokzati díszek, rézlemez burkolások)
- ▶ Herendi Porcelánmanufaktúra Rt. épületrekonstrukció (acélszerkezetű csarnok szerkezettervezése, legyártása, megépítése, faltartó acélszerkezetek, nyílászárók legyártása és beépítése, lift, liftkabinburkolat, lemezburkolatok, feliratok)
- ▶ Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba (acél torony- és kupolaszerkezetek legyártása, beépítése, toronysisakok lemezfedése, szárnyak legyártása, beemelése, 4 aranyozott csúcs, rézlemez burkolások)

- ▶ Zalavár, Millenniumi Emlékmű (rézburkolat, króm és aranyozott toronydíszek)
- ▶ Főtér, Keszthely (kútháztető színes üvegfelülete)
- ▶ Hagymatikum, Makó (gépészeti torony)
- ▶ Újjászületés kápolna, Devecser (fa szárnyak, kupola fémszerkezete, színes üveg, toronycsúcs)
- ▶ Árpádhalom, arculaterv (piac, Árpádkereszt, fa turul, harangláb, történeti életfa, pergola, utca- és üdvözlőtábla, templom- és temetőkapu)

▲ Gépészeti torony – Hagymatikum, Makó

Tanulmányterv a Duna–Tisza-csatorna mesterséges tavairól

A Duna–Tisza-csatorna megvalósítása szükségyszerű és egyértelmű előnyökkel jár az érintett térség mezőgazdaságának és életterének visszaállítása érdekében. Tény, hogy a Duna jobb partjára összpontosul minden, ezt ellensúlyozva a bal parton, Budapesttől Kecskemétiig igényes vízi paradicsom teremthető, amely mind a sportolás, mind a pihenés és szórakozás céljára kihasználható, további gazdasági előnyt biztosítva

a térségnek. Valamennyi létesítmény könnyen megközelíthető a fővárosból is, ugyanakkor érdemes lenne kihasználni a Liszt Ferenc és a kecskeméti repülőtér adta lehetőségeket. A 202 km²-nyi hatalmas vízfelület tudományos, ipari haltermelés megteremtéséhez adhat biztos alapot. Magyaros vendéglátással Magyarország közepén – Európa közepén. A mezőgazdaság öntözőcsatornával és állattenyésztéssel biztosítaná az üdülőövezet ellátását. A kitermelt földből három mesterséges hegy épülhetne nyaralóépületeknek, egyéb

ingatlanoknak. A hegy belsejében kaphatnak helyet a járulékos épületek: bevásárlóközpontok, szórakozóhelyek, mozi, garázsok stb. Maga a beruházás nagysága a múlt század 50-es éveinek ipari beruházásaihoz mérhető. A megvalósítás 6-8000 embernek adna munkát. A létesítmények üzemeltetése és a vendéglátás összességében 2-3000 ember megélhetését biztosítaná.

Hozzávetőleg hat hónapja készítjük a területi felméréseket, kooperálva az érintett önkormányzatokkal.

▲ Fotó: Csernyus Lőrinc

ZENE ÉS ÉPÍTÉSZEZET

1992-ben épült fel Makovecz Imre magyar pavilonja a Sevillai Világkiállításon, amely szinte azonnal nemzeti jelképpé vált. Tíz évvel később ennek az épületnek az üzenete inspirálta a szervezőket az első Héttorony Fesztivál megrendezésére. Rövidebb kényszerzünetet követően a Fonó Budai Zeneház bekapcsolódásával megújult a fesztivál arculata, új elemekkel gazdagodott a határokon is átívelő programja. A kéthetes rendezvénysorozatot, amely az idén Visegrádról indult, és a hazai helyszínek mellett Erdélyt, Kárpátalját, Szlovéniát és Szlovákiát is bejárta, a hagyományokhoz híven november 20-án, Makovecz Imre születésnapján egy nagyszabású budapesti gálakoncert koronázta meg. A missziós céllal életre hívott fesztiválról kérdezte Kiss Ferenc hangépítész (Sáros László elnevezésével), az Etnofon Népzenei Kiadó vezetőjét, a fesztivál művészeti igazgatóját, Horváth László fesztiváligazgatót, a Fonó Budai Zeneház vezetőjét, valamint Csernyus Lőrinc Ybl-díjas építész, Makovecz Imre tanítványát és munkatársát, a fesztivál építészeti szekciójának vezetőjét Dénes Eszter.

► **A fesztivál gyökerei Sevilláig nyúlnak vissza. Milyen különleges kapcsolat fűzi Makovecz Imréhez, hogy a Héttorony Fesztivált is részben hozzá köti?**

K. F.: Életem egyik legmeghatározóbb művészeti élménye volt a világkiállítási pavilon. Imre pályázatot írt ki egy húszperces programzenére. Ennek a pályázatnak az egyik nyertese én voltam, így fél éven át az én zeném is szólt abban a csodálatos épületben. Nagyon sokat beszélgettünk akkor a népművészet, a zene szerepéről, szeretetéről. Imre bevezető szemináriumokat tartott nekünk, amelyek nagy hatással voltak rám. A kapcsolatunk az expo után is megmaradt. Egy másik lényeges momentum a barátságunknak, hogy mind anyagilag, mind eszmeileg támogatta, hogy megalapíthassam Magyarország első független népzenei kiadóját. Noha fizikailag eltávolított közülünk, én máig érzem a jelenlétét, és ha nehéz feladat előtt állok, mindig kikérem a véleményét.

► **Honnan ered a fesztivál neve?**

K. F.: Tíz évvel Sevilla után még mindig motoszkált bennem héttornyos épületének szimbolikája. 2002-ben találtam rá Ipolyi Arnold *Magyar Mythologia* című gyűjteményében egy héttorony-legendára. Számunkra – kicsit továbbgondolva a hét torony szimbolikáját – a Kárpát-medence népi műveltsége, kollektív emlékezete az a kincs, beleértve a Mester épületeit és szellemi hagyatékát is, amit ez magába rejt Bécs, Kassa, Munkács, Brassó, Újvidék, Zágráb és Maribor tornyai között. Ezt a Kárpát-medencei műveltséget szeretnénk a fesztivál keretein belül megszerettetni a szélesebb közönséggel. Különös azonban, hogy régebben rossz emlékek kötődtek a hét toronyhoz – gondoljunk csak a törökországi fogságra! Talán József Attilának is, aki ismerte az Ipolyi-művet, eszébe jutott a legenda a *Karóval jöttél* című vers írása közben: „*Be vagy a Hét Toronyba zárva, Örülj, ha jut tűzelőfára*”. De ez a mi hét tornyunk kincsekkel van tele.

Dresch Mihály ►
Fotó: Marosi Viktor

► **Az első fesztivált az Etnofon kiadó tízéves jubileumán, 2002-ben tartották. Három sikeres rendezvényt követően gazdasági okok, és többek között a támogatások elmaradása miatt megszakadt a folyamat. 2010-ben jelentkezett partnernek az azóta Magyar Örökség díjjal is kitüntetett Fonó Zeneház. Milyen lehetőséget láttak ebben?**

H. L.: Egyrészt Lajkó Félix 2011-es Makovecz-turnéja kapcsán bebizonyosodott, hogy működik az alap gondolat. A Fonót a határtalan kulturális koncepciók bölcsőjének tartottam már akkor is, amikor először az ezredfordulón egy éven át, majd most, amikor másodszorra immár negyedik éve igazgatom. Keresgélni, kutatni a magyar kultúra rétegeiben, támogatni, felfedezni, irányítani mindazon produkciókat, melyek az egyetemes magyar kultúra 20. századi és 21. század eleji időszakára esnek. Ideértendő az utolsó nagy népzenei gyűjtés, az etno- és világzenei mozgalom teljes felkarolása, támogatása, és olyan életművek feltétel nélküli segítése, mint amilyen Szabados György, Dresch Mihályé, id. Csik Jánosé, Herczku Ágnesé vagy Lajkó Félixé. Menedzselni egy művészt vagy egy koncepciót, egy fesztivált, vagy magát a Fonót, nem mondom, hogy egyre megy, de ugyanazokat a metódusokat alkalmazzuk. Ha sikeresek egy művész esetében, sikereseknek kell lenniük egy intézménnyel kapcsolatban is. Sem időt, sem energiát nem sajnálunk, hogy ezekkel az ügyekkel foglalkozzunk, mert valljuk, hogy az értékek melletti kiállítás a mai korban küldetés.

► **A Fonó nem csupán klub, koncertterem, táncház és stúdió, hanem a világ egyik legfontosabb világzenei kiadója – derül ki a World Music Expo idei listájából, amelyen a kizárólag magyar előadókkal foglalkozó kiadó a 12. helyen szerepel, és csak az iparág amerikai és brit óriáscegei előzik meg.**

H. L.: A munkánk egyre értékesebbnek számít Európa-szerte, bár Magyarországon egyleg ebből még keveset érzünk. Az elismerés azt jelenti, hogy Európában értékelik azt a frissességet, hagyományt, a hagyomány újraértelmezését, amit a Fonó kiadó hozzá tud adni a világzenehez. Ugyanakkor talán annak is szól az elismerés, hogy zeneházként helyszínnel és fesztiválokkal is tudjuk támogatni az előadókat.

► **Mit takar tulajdonképpen a világzene kifejezés?**

K. F.: A nagy lemezcégek ötlete nyomán terjedt el ez a kifejezés a nyolcvanas évek vége táján, amikor megszorodtak a népzenei gyökerű muzsikák. Ezzel besorolhatóvá vált minden, valamelyik nép muzsikájából kiinduló, attól elrugaszkodó alkotás. A magam részéről az azonosságzene megnevezést kifejezőbbnek tartom.

► **Nemrég úgy fogalmazott a fesztivál igazgatójaként, hogy ez egy határokon átívelő zárandoklat, egy magyar El Camino.**

H. L.: Ha végigjárjuk az egyes állomások által kijelölt utat, megváltozik a magyarságról kialakított képünk. A Kárpát-medence szinte minden szegletében találunk Makovecz-épületet. Hatalmas élmény felfedezni ezeket a településeket, találkozni az ottani magyarsággal, megismerni az életüket, szembesülni azzal, hogy a nehézségek ellenére hogyan élnek meg kultúrájukat. Ez a zárandoklat rámutat a magyar régiók problémáira, egyben bizonyítja, hogy a magyar kultúra él ezeken a területeken. A rendezvénysorozat különlegessége, hogy olyan helyekre próbáljuk szervezni programjainkat, ahová a kultúrának ez a szeleite nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem jut el. Ez a kulturális esélyteremtés színtere. Snétberger Ferenc gitárművész Lendván eddig még soha nem adott koncertet, Kolozsváron pedig azelőtt még életében nem járt. Ezek szerencsés találkozások: a művészet szembesül az ottani közönség elvárásaival, vagy azt akár fölül is múlja, hiszen lehet, hogy még évtizedekig nem hívnák meg az adott előadót. Fontos számunkra, hogy a Budapesten kívüli kulturális kínálat életre keljen. Egyetlen programunk van a fővárosban, és az a gálaest. Ez a jövőben sem fog változni. A Héttorony az idén többek közt Csikszeredára, Kolozsvárra, Nagyváradra, Kakasra is ellátogatott, visszatérő helyszín Makó és Lendva, amelyek mellett, hogy kiemelt szerepet játszanak a Makovecz-életmű ápolásában, nagyszerű koncert-helyszínek is egyben.

Lajkó Félix ▶
Fotó: Marosi Viktor

► **A Makovecz-életmű ápolása terén a fesztivál jóval megelőzte a 2012-ben kiadott kormányhatározatot.**

H. L.: Mindenekelőtt definiálnunk kell, mit jelent számunkra Makovecz Imre életműve. A halála után rádöbbenünk, hogy ápolnunk kell az örökségét, hiszen a Kárpát-medencében szétszórva található alkotásai a helyi közösségek számára fontos, nemzeti identitást adó épületek. A fesztivál segítségével igyekszünk megőrizni a hagyatékot, mégpedig a saját eszközeinkkel: szellemi munícióval látjuk el Makovecz Imre tereit. Ez a 2012-ben útjára indított Héttorony küldetésének egyik része: olyan igényes produciókat bemutatni, amelyek máskülönben nem jutnának el ezekbe az országrészekbe. Makovecz örökségének méltó ápolása már önmagában nagy eredmény. Ha a kormányhatározat értelmében az épületek felépülnek, illetve megújulnak, ezek új helyszínekként kapcsolódhatnak be az elkövetkező fesztiváljaink vérkeringésébe. A legfőbb siker azonban a felső-krisztinavárosi templom alapkövetétele lenne. Ez megkoronázná a kezdeményezéseinket. Makovecz örökségére mindannyian büszkék lehetünk. Aki egyszer a Makovecz-terekbe lép, az elvarázsolódik. A fesztiválnak sem lehet más célja, mint hogy megszólítsa és elvarázsolja az embereket.

K. F.: A kormányhatározat valamiféle kompenzációt jelentett Imrének, mert bármelyik kurzust nézzük is, nem volt elkényeztetve. Középülete a mai napig nem áll a fővárosban. A rendszerváltás utáni első kormány bízta meg a sevillai magyar pavilon tervezésével, ami ma is áll, sőt, műemléki védetség alá helyezték. A körülötte élő emberek, tanítványai mindig értékelték munkáját, de a hivatalos elismeréssel túl sokáig vártak az illetékesek.

► **A zenének ezt az ünnepélyességét szeretnék visszahozni. Ezért is választottak több koncertnek templomi helyszínt? Nem adódtak akusztikai problémák?**

K. F.: Régen nem volt a papnak erősítője, mégis több száz ember hallgatta a misét. A templom tere jól és természetesen közvetíti a hangot. A hagyományos kupolás szerkezetű tereknek kiváló az akusztikájuk.

◀ Fotó: Csernyus Lőrinc

► **A zene mellett az építészeti fesztivál másik pólusa. A koncerteket így majd minden helyszínen kiállítások, előadások, szakmai beszélgetések kísérik.**

Cs. L.: Nagy megtiszteltetés volt számomra, amikor felkértek a fesztivál építészeti tanácsadójának. Akkor még nem sejtettem, hogy ez idáig fejlődik. Horváth Lászlóval ismertük egymás tevékenységét, minket valóban a szimpátia hozott össze. Kezdetben nem volt minden helyszínen építészeti program, de mára szinte valamennyi koncertet kísér ilyen rendezvény. Minden évben új témával készülünk, noha ma már azt is meg tudnánk tenni, hogy cserélgetjük a különböző helyszíneken megrendezett kiállításokat. Az előadásokhoz a szűk Makovecz-körön túl próbáljuk bevonni mindazokat, akik hasonlóan gondolkoznak. Lendván például U. Nagy Gábor tartott előadást a Vendvidék építészetét bemutató kiállítás kapcsán. Az építészet csak ráerősít a zenei programokra, nem akar konkurálni velük, nyitottak vagyunk a fotó és a film irányába is.

K. F.: Tematikailag mindenképpen kapcsolódni akarunk az építészethez, és hangsúlyozni szeretnénk, hogy a zene és az építészet egy töről fakad. Makovecz Imre mondta: „*az építész feladata összekötni az eget és a földet*”. Tulajdonképpen a zenésznek is az a feladata, hogy az égiek, vagy akár a föld alattiak üzenetét közvetítse a földieknek. Ezt jelképezi számomra Makovecz 1992-es sevillai expopavilonban felállított fája is. Az építészet és a zene, ha különböző kifejezési eszközökkel is, de mégiscsak a helyet, a teret és az időt próbálja leválasztani egy adott pillanatban. A zene elsősorban szakrális és meditatív funkciókat tölt be, mint ahogy az építészetileg fontos épületek is.

Az tény, hogy nagyon árnyalt feladat dinamikailag egy dorombot egy dudával együtt megszólaltatni, hangosítást kell hozzá használni. A hangosítás az ilyen terekben azonban nem rutinfeladat: a tavalyi év tanulságai okán az idén már több hangbeállást tartottunk.

H. L.: A híres nagy koncertterem művi úton biztosított akusztikája meg sem közelíti e terekét. Ezek a templomok természetesen, számolni kell a visszhanggal, hiszen nem lehet steril tereket létrehozni, de nem is szükséges. Meglátásom szerint a jó fesztivált, a jó koncertet mindig a tér határozza meg: 51%-ban a tér, 49%-ban a produkció. Ha önmagában sikeres a tér vagy az épület, akkor oda már könnyű kultúrát vinni, ahogyan a Makovecz-terek is sikeressé teszik az adott koncerteket. Természetesen nagyon odafigyelünk arra, hogy mit visz oda a művész. Jó térben jó muzsika – biztos, hogy ez jó szimbiózis. De hiába jó a belső tér, jó a produkció, ha rossz a világítás. A tavalyi kolozsvári tapasztalatokból okulva a kortárs fényművészetet is bevezettük a terekbe.

► **Egyes építészeti részéről nagyon sok kritika éri a Makovecz-épületeket a térkihasználás, a fény és az akusztika szempontjából. Az előbb elmondottak azonban tételesen cáfolják meg ezeket a bírálatokat.**

Cs. L.: Amikor a makói Hagymaház színháztermében fellépett a Braca–Teofilovići duó, mindenki meglepődött. Lehet mondani, hogy rossz az akusztika, de engem és másokat is szíven ütött az a hangzás. Dresch Mihály, a Muzsikás együttes, de Snétberger Ferenc is úgy nyilatkozott, hogy számunkra különlegesen nagy élmény ilyen terekben fellépni. El kell jönni egy ilyen előadásra, hogy a kritikusok belássák tévedésüket.

► **A zene eredendően az idő egyik fontos pontjához, az ünnephez kapcsolódott. A szakrális terekbe szervezett koncertek a zenét ismét az ünnep rangjára emelik?**

K. F.: A zene elválaszthatatlan a ritustól, mágiától, vallástól, szórakozástól, egyszerűen az ünneptől. Ennek megfelelően két fajtája alakult ki: a szakrális és a világi zene.

▲ Snétberger Ferenc koncertje, Törökúvági református templom, Kolozsvár, 2014 | Fotó: Csernyus Lőrinc

Évezredek keresztül mindkettőnek helye és ideje volt. Sajnos mára oda jutottunk, hogy mindenhol valamilyen silány változata szól, és jobbra agyomosásra szolgál. Régen bármilyen zenei megnyilatkozás, az altatótól az áhitatig az ünnep és a meditáció, vagy az önépítés, öntisztítás része volt. A pásztor nem azért szeretett furulyázni, mert előírták neki, hanem mert jobb volt tőle a világ. Ma a közérthet, taxiban, reptéren szóló értéktelen zene – egyfajta környezetszennyezés. Megváltozott a zene szerepe. Míg régen mindenki aktív részese volt, még ha nem is ő maga muzsikált, hiszen arra szolgált, hogy összehozza az embereket, ma minden járólónak más zene szól a fülében.

Cs. L.: Az ünnep azonban elsősorban az élő zenére vonatkozik. Edison óta már bárhol, bármikor tudsz zenét hallgatni. A hang- és képhordozó eszközök megjelenésével ez megváltozott. Az azonban, hogy milyen minőségű zenét hallgatunk ezeken az eszközökön, rajtunk múlik.

K. F.: Ma szinte valamennyi helyszínen értéktelen zene szól háttérként. Kiveszett a

zene régi funkciója: üzletgá válnak. Természetesen régen is volt köze a pénznek a zeneszerzéshez és az előadó-művészethez, gondoljunk csak Mozarthoz. Ma azonban a „vegyed, vigyed, fogyaszd” elve érvényesül, szelektálás nélkül. A Héttorony Fesztivál megpróbálja az öt megillető térbe visszahelyezni az élő zenét. Ezáltal más gondolatokat, érzéseket, indulatokat ébresztünk, mindamelllett a zenéhez kapcsolódó kultúrkör ismertetése és népszerűsítése is fontos célja a fesztiválnak.

► **Milyen szempontok alapján választották ki az előadókat?**

K. F.: A legtöbb népzenei bemutató fesztiválon ugyanazok a nevek forognak, mert a szervezők húzóneveket akarnak. Persze kiváló művészekről van szó, de én szerettem volna mást is mutatni. Idén próbáltunk összhangot teremteni az ismert nevek és az ismeretlenebb fiatal előadók szerepeltetése között. Változatosságra is törekedtünk: a programban szerepelt etnodsessz, autentikus népzene, világzene is. Az igényességhez ugyanakkor mindenkifelett ragaszkodunk. Tendencia, hogy a hazai

népzenei, világzenei szcéna legjobbjaihoz nemzetközi sztárok is csatlakoznak. Kolozsváron Snétberger Ferenc adott koncertet, Makón Palya Beával közösen lépett színpadra a szerb Braca–Teofilovići duó, Kakasdon pedig Lajkó Félix és az iráni ütővirtuóz, Mohammad Reza Mortazavi közös produkcióját élvezhette a közönség. De fellépett a két hét során mások mellett a Fanfara Complexa, Kubinyi Júlia, Tintér Gabriella, Petrás Mária, Szvorák Katalin és tanítványai, saját zenekarom, az Etnofon Bognár Szilviával, Berecz András és Berecz István, Szokolay Dongó Balázs, Juhász Gábor, Balogh Kálmán, a Söndörgő és a Góbé zenekar is.

► **A kezdeti héthez képest idén már húsz helyszínen szerveztek programokat, huszonöt koncerten száz művész lépett fel, és tíz kiállítást rendeztek. Mekkora távot lehet még átfogni, belátni és végigutazni?**

H. L.: A rendezvénysorozat már túlszárnyalta a nevében is kifejezett eredeti célokat. A Héttorony Fesztivál alapja eredetileg hét város hét tornya volt, de az idén már tizenkét helyszínnél tartunk. Egyre több település keres meg minket, hogy vigyünk

◀ Tintér Gabriella, Róka Szabolcs,
Csíkszereda, Milleniumi templom
Fotó: Csernyus Lőrinc

produkción hozzájuk is. Így került a visegrádi és a vargasi helyszín is a programba. Ez a fesztivál művészileg magasra tette a lécet, és ezt tartja is, főként, amíg ilyen építészeti támogatást kap. Ennek a rendezvénysorozatnak a küldetése nem mennyiségi, hanem minőségi kérdés. Akik idejönnek, hónapokra, évekre szóló élményekkel lesznek gazdagabbak. Ez az, ami fontos. A Héttorony Fesztivál filozófiája, hogy csak értékálló dolgokat közvetít. A magyarországi világzene és népzene legszínvonalasabb képviselőit hívtuk meg. Ünnepi szintre szeretnénk emelni azt az értéket, amit közvetítenek. Szakrális helyekre vittük be ismét a zenét, többek között Makovecz Imre templomaiba.

› **Semmi sem jellemzi jobban egy ország kultúráját, mint a nyelve, a zenéje és az építésze. E két utóbbi a fesztivál keretében egymást kiegészítve jelenik meg. Ami a világzenét illeti, világviszonylatban is kiemelkedően sok kimagasló tehetségű előadó van Magyarországon. A fesztivál kezdete óta sokat változott a népzene megítélése. Túl vagyunk néhány sikeres tehetségkutatón, a Csík zenekar az ország legnagyobb koncerttermeit is képes megtölteni. De vajon mennyire tud ellenállni a bulvárnak?**

K. F.: Fiatalabb koromban végigmuzsikáltam Európa legnagyobb fesztiváljait a Vízöntő zenekarral, és láttam a különböző nemzetek csúcsteljesítményeit ebben a műfajban. Azt tapasztaltam, hogy minden, nálunk kisebb vagy nagyobb nemzet is komolyabban vette a saját nemzeti kultúráját, amelyet fontosnak tartott képviselni a különböző fórumokon, médiában. Nálunk ez évtizedeken keresztül elmaradt. Skóciában negyvenezer dudás van, de nem csak egyet ismer a néptömeg, mert felfuttatta a sajtó. Ott ugyanis mások a rangsorolás szempontjai. Nem a média dönti el, ki a példakép, ki a követni való, hanem a közízlés termeli ki az élenjárókat. Nálunk azonban fordítva történik mindez: a média termeli ki a közízlés számára a sztárokat. Közéle negyven évbe telt, hogy a népzene felsőoktatási szinten is lehessen tanulni, noha a Balkánon, de Észak-Európában is már évtizedekkel korábban magas szinten

folyt az oktatása a zeneakadémiákon. Jól lehet itthon is nagyon komoly eredmények születtek az elmúlt harminc évben, jó tanárok vannak, és jó hangszerekhez is hozzá lehet már jutni. A problémát abban látom, hogy muzsika helyett zeneipar van, és üzenet helyett a média által felkarolt virtuozitás és üres fecsegés. A hazai fesztiválokat ugyanazok a nagy nevek játsszák végig, pedig nem igaz, hogy a közönséget csak ők vonzzák. Hiszem, hogy a tradíció iránti elkötelezettség és a közösségi atmoszféra a mértékadó. A mai fiatalok kezében van az a tudás, amellyel valami új, kirobbanó dolgot tudnak csinálni. A haladó szellemű, izgalmas, hiteles művészetet várom, igaz, már fogó türelemmel, de nagy lelkesedéssel.

K. F.: Szeretnénk egyre több fiatal muzsikusként lehetőséget adni, és más művészeti ágak felé is nyitni kívánunk. Ilyen például a néptáncból kinövő kortárs mozgásszínház vagy a film, de az irodalommal is szeretnénk azt a közös hangot megtalálni, amit az építészettel már sikerült. Nem célunk továbbra sem, hogy nagy világsztárokat hívjunk meg, de fontos szempont, hogy az itt élő népek kultúrája megnyilatkozhasson. Koncertjeink általában ingyenesek, a fesztivál nyereségét pedig a Makovecz Alapítványnak ajánljuk fel.

Cs. L.: Szeretnénk elérni, hogy ez a fesztivál olyan rangú ösztönművészeti eseménnyé

▲ Borbély Mihály – Hagymaház, Makó | Fotó: Marosi Viktor

› **Milyen terveik vannak a következő évadokra?**
Cs. L.: Eddig sokszor térben elváltak a zenei és az építészeti programok egymástól. Az idei visegrádi rendezvény sikeréhez hozzájárult az is, hogy egy helyen, egymást követően zajlottak az események. Ezen felbuzdulva a jövőben szeretnénk a kettőt jobban összefogni, egy térben megjeleníteni. Tervezzük, hogy az előadóművészek jóváhagyásával a koncertek háttérképeként is építészeti témájú vetítést rendeznénk, esetleg éppen az adott épület történetéről. Jövőre az eddigiek tanulságait levonva készülünk a kétéhes vándorlásra.

nője ki magát, hogy a költségvetés automatikusan támogassa, ne kelljen minden évben újra pályázni. Az elmúlt évek sikeres rendezvényei bizonyították, hogy a nyári, államilag is segített óriásfesztiválok költségeinek töredékéből megrendezett Héttorony Fesztivál is érdemes finanszírozásra. Tervezzük a Héttorony Szellemi Műhely létrehozását, amely egész éven át programokat kínál az érdeklődőknek. A programsorozat csúcspontja természetesen továbbra is maga a fesztivál és a gálakoncert lesz.

NOMÁDKÉNT DÉL-KOREÁBAN

Természetművészeti Vándortalálkozó

Péter Alpár
Várallyay Réka

Több mint ezer – alkotva végigutazott – kilométer után együtt autóztunk Jeon, Won-gil koreai kurátorral és képzőművésszel az incheoni reptér felé. Mögöttünk egy különleges művészeti esemény, a *Global Nomadic Art Project* még fel nem dolgozott élményhalmaza és fáradtsága. A szervező, Won-gil elmesélte: koreai honfitársai megkérdezték tőle, miért akar távoli országokból idehozni művészeket, és olyan eseményeket szervezni, amelyek messze túlnyúlnak Dél-Korea határain? Miért érdekes ez egy koreainak? Akaratlanul eszembe jutott a kérdés, amit utazásom előtt tettem fel nekem saját erdélyi honfitársaim: „Miért mész a világ végére?”, és miért fontos az itthoniak számára, hogy valaki közülük olyan valószerűtlenül messze cselekszik valamit a művészet nevében? Kit érint az itt? Won-gil válasza a következő volt: Mert a természetben valójában nincsenek határok, minden hegy után jön egy újabb, majd egy újabb hegy, amit fel kell fedezni, meg kell érteni. A határokat csak a politika hozza létre, gátakat szabva a „természetes” szabadságnak.

Nomads in South Korea – A Travel Report on the Global Nomadic Art Project

Organized by YAT00, the Korean Nature Artists' Association, the Global Nomadic Art Project promotes the free flow of artists and their ideas. Traveling itself is turned into a process of creation, becoming the space where art happens, connecting cultures, landscapes, creators, artistic centers and events. While on the move, artists with different geographical and cultural backgrounds develop personal connections with the land and leave their artistic mark accordingly. In the workshops, the artists find themselves in an entirely unknown environment which affects them personally and challenges them to create art using local natural resources. The result of this process is a number of landscape interventions, installations, performances and conceptual works. Artists taking part in such events are not only present as creators, but as representatives of distinct cultures as well.

A természeti és kulturális diverzitás a kortárs művészet megnyilvánulási tere lehet. Ennek megvalósításáról szól a YATOO Koreai Természetművészek Szövetsége által szervezett *Global Nomadic Art Project*. A művészek és művészetük szabad áramoltatása, végig a Föld különböző természeti és kultúrtörténeti helyszínein összekapcsolja bolygónk számos pontját, ezzel

folyamatos és lüktető áramlást előidézve. Ennek a 2018-ig tartó művészeti programnak első és egyben bemutató állomása volt idén áprilisban Dél-Koreában a *Moving Nature & Art*, vagyis a *Természet és művészet mozgásban* elnevezésű rendezvény, amelynek minden évben egy másik kontinens a színtere, nemzetközi összefogásra ösztökélve a különböző országok termé-

szetművészettel foglalkozó művészeti központjait, kurátorait és alkotóit.

Az 1981-ben Gongju-ban megalakult YATOO (koreai szó, jelentése: gördeszka) művészcsoporthoz tagjai a globalizálódó nagyvárosok helyett a természetet választották művészetük színteréül. Az akkori fiatal művészek különös érzékenységgel és együttérzéssel viszonyultak a természethez, szinte együtt lélegezve vele. A háborúban letarolt erdők újraéledésével párhuzamosan új művészi attitűd is született. A lassan kibontakozó művészeti mozgalomnak nemcsak a természet, hanem a vele együtt élő vidéki ember életformája és élettere is a művészet színtere lett. A dél-koreai történetekkel párhuzamosan természetesen a világ más pontjain is voltak hasonló jellegű és indíttatású művészeti megmozdulások. Szűkebb környezetünkben a marosvásárhelyi *Mamű csoport* a város melletti Vizeshalmok dombjain végrehajtott művészeti akciói mutatnak érdekes párhuzamot a YATOO csoport tevékenységével. Erre Eröss István, a műfaj jeles hazai képviselője hívja fel a figyelmet nemrég megjelent *Természetművészet* című könyvében. Ezek a művészeti törekvések, amelyek csak formai rokonságot mutatnak a hatvanas évek Amerikájának land artjával – ahol a természet elsődlegesen legyőzendő, formálható anyag, és nem alkotópártner –, a 20. század végére váltak egységesen meghatározható művészeti mozgalmá nature art néven.

A nature art, azaz természetművészet elsősorban művészetfilozófia, amely meghatározza az alkotói hozzáállást. Egy természetművészeti alkotás a természeti környezetet az ott megnyilvánuló erővel együtt alkotópártnernek tekinti, soha nem avatkozik önkényesen annak működésébe. A létrejövő mű együttműködik a természet folyamatosan változó, pusztulva megújuló lüktetésével. Beleszövődik folyamataiba. Megnyilvánulásának teréül magát a természetet mint a teljességet választja, melynek része az ember is – az általa létrehozott létterrel –, de része maga az univerzum is, a művet folyamatosan változtat

erőivel. A természetművészet túllép a materialista, ateista világgépen, anélkül, hogy bármelyik vallási vagy spirituális mozgalom világgépe mellett kötelezné el magát. Maga az élő univerzum nyilvánul meg alkotásain keresztül. Rácsodálkoztat, és nem magyaráz. Kutatja az ember és a természet közötti összhang megbomlásának okait, és ennek helyreállításában vállalható szerepét. Megnyilvánulásában sokszor egybemosódnak a művészet, a társadalom és a természet közötti határok.

A YATOO *The World Nature Art Catalogue* című kiadványán keresztül képet kaphatunk a világban zajló természetművészeti megmozdulások sokszínűségéről. Mindezek között sajátos szerepet tölt be a most újtárra indított projekt. A rendezvény által maga az utazás válik alkotói folyamattá, a művészet terévé, összekötvé kultúrákat, tájakat, alkotókat, művészeti központokat és rendezvényeket. Végigutazva a különböző tájakon, párbeszéd alakul ki a különböző táji élményekkel és kulturális identitással rendelkező művészek és a táj között, alkotói „nyomhagyás” formájában. Erre az első mintaprojektre elsősorban művészeti rendezvények vezető kurátorait, művészeit hívták meg. A koreai művészek mellett Indiából, Iránból, Kínából, Dél-Afrikából, Skóciából, Litvániából, Franciaországból, Bulgáriából is érkeztek meghívottak. Erdélyből jómagam, feleségemmel, Várallyay Réka művészettörténésszel vettünk részt a kéthetes vándorlason.

A rendezvény keretprogramja a közös vándorlás volt, amelynek során megismerkedtünk Dél-Korea különböző természeti és kultúrtörténeti értékeivel, az őskortól napjainkig. A kijelölt helyszíneken workshopok zajlottak, pár órától egynapos időtartamig terjedő munkafolyamatokkal. A művész ilyenkor egy számára teljesen ismeretlen környezetben találta magát, aminek a rá gyakorolt hatásait átengedve magán hozta létre alkotásait. Többnyire kisebb tájbeavatkozások, installációk, performance-ok, konceptuális művek születtek. A felhasznált anyagok elsődlegesen a helyszínen talált természetes alapanyagok

voltak, ehhez társult a természet nyers ereje és energiája, a művész saját fizikai valója, esetleg a szociális környezet. Az eredmény egy gesztusértékű nyomhagyás, egy tisztelgés, vagy épp csak egy játékos beavatkozás a környezetbe... A megszületett művek környezetükből kiragadhatatlannak, akkor és ott élnek, azzal a kozmikus milióval rezonálnak, amiben létrejöttek. A róluk készült dokumentáció soha nem bír a teljesség erejével, de mégis – téren és időn átívelve – összekötheti a nézőt a művel.

Egy hagyományos műalkotás megpróbálja leküzdeni az időbeliség korlátait, és a folytonos változás folyamatát mintegy kimerevitve ragadja meg a vizuális pillanatot, ami magában hordozza az anyagtalan szellemi

tartalmat. Ezt közvetíti a befogadó felé. Tehát a mű egy „élettelen interface” két, akár különböző idősíkban létező szellemi lét között. Jelen esetben az élettelen interface, vagyis a közvetítő szerepét az élő valóság veszi át. Az alkotó közvetlenül dolgozik a teremtés energiáival. A pillanatnyi szemtanúkon túl a közönség felé való közvetítés (élettelen interface) szerepét a fotó- és videodokumentáció tölti be. A vándorlást lezáró kiállítás alkalmával egyszerre tudunk rátekinteni a más-más helyszíneken létrehozott alkotói folyamatok fotóira. Ekkor vált világossá a rendezvény egy eddig rejtve maradt aspektusa: maga az utazás folyamata a műalkotás, a közönséges turistától eltérő tudatállapottal és alkotói megéléssel történő utazás

folymata. Érthető az egyes helyszínekre szabott szűkös idő miéjtje is, hiszen nem az időtlenségbe merevített műalkotások létrehozása volt a cél, hanem a gesztusértékű nyomhagyás egy állandóan változó folyamatban. A művész feladata a kreatív, gyors reakció volt, amely kemény próbatélt jelentett minden résztvevő számára.

Egy utazó mindig keres valamit. Akaratlanul egymásra vetíti a magával hozottat az újonnan találttal. Kultúrák rétegződnek egymásra, esetleg simulnak össze felismerésekké, megértésekké. A nomád természetművész ugyanezt teszi.

A benne élő belső táj rávetül a külső tájra, a magával hozott kultúra természetmegértése és ennek rajzi leképezése az új tájban és kultúrában keresi önmagát és a párhuzamokat. Ezekből a gondolatokból kiindulva nyolc kis egyszerű rajzot vittem magammal, rápecsételve nyolc kiégetett agyagkorongra. A rajzok kiindulópontja az erdélyi ácsolt ládák karcolt díszítése volt. A rajzolatok kiválasztásánál a kultúrákon túli egyetemességet kerestem, amin keresztül egy jel hasonló tartalommal bírhat mindenki számára, mivel az közvetlenül az ember és élő környezete közötti megértési folyamat következménye. A vonalakkal kitöltött háromszög például mindenki számára hegyet jelenthet. Az Erdélyben folytatott szellemi, kutatói és műtermi munka után a többit a spontán megérezésekre bízta. Hagytam, hogy megszólítson a táj, a környezet, és megérezzem, melyik helyszínen melyik magammal hozott jel sejlik fel vizuálisan vagy más minőségekben a dél-koreai tájban. A válasz mindig megérkezett kérdéseimre. Tudtam, hogy hol, melyik agyagkavicsot kell hátrahagynom egy tájbeavatkozás vagy performance elillanó nyomaival együtt.

Az egyik esetben a viharos szélben hullámzó tenger tajtékos hullámvonalainak fehér párhuzamosai és az egyenletesen ismétlődő robajok monoton ritmusa mind vizuálisan, mind auditíven szépen válaszolt egy szintén párhuzamos vonalakkal álló monoton rajzolatra. Az agyaglapon ferde, függő-

leges vonalak egymásutánisága látszott mint a lét monoton lüktetése, életenergiája, szívverése. Egy gesztusértékű performance-ot hajtottam végre az apály után visszamaradt homokos parton, két sziklazátony között. A tengerre merőleges testtel végigmulva a homokon sziklától szikláig, minden mozdulat után húztam a testem mentén egy vonalat. A végeredmény egy, a tenger hullámvonalaira merőleges vonalsor lett. Közös meditáció a teremtve pusztító természetel... Gyönyörű volt megélni. A dagály érkezésével a vízszintes hullámok vonalai lassan elmosták a függőleges vonalakat. A természet erőivel való együttműködés átlényegíti a művészi szabadság fogalmát és megélni a minőségét.

Egy ilyen rendezvényen megjelenő művész nemcsak alkotóként van jelen, hanem egy kultúra képviselőjeként is. A művésznek ez a kettős szerepe – utazó alkotó és kultúrájának vizuális diplomatája – meghatározta

a GNAP programját. A szervezők mindenkinek lehetőséget adtak, hogy bemutassa azt a régiót, ahonnan érkezett, mint a GNAP egy későbbi lehetséges helyszínét. Az erdélyi kultúra sokszínűségét és Románia természeti értékeit a bikfalvi székhelyű NAP (Nature Art Project) természetművészeti műhely képviselőjében Várallyay Réka művészettörténész és jómagam ismerttettem, beszámolván a Kovászna Megyei Kulturális Központtal közösen szervezett NAP Telep alkotóműhelyek eredményeiről. A hallgatóságot lenyűgözték az erdélyi tájban és kultúrában rejlő lehetőségek. Az ismertetőt a bikfalvi domboldalon gyűjtött gyógynövényekből főzött tea és magyar népzene zárta, ami végképp meggyőzött mindenkit az erdélyi táj és kultúra részvételének fontosságáról.

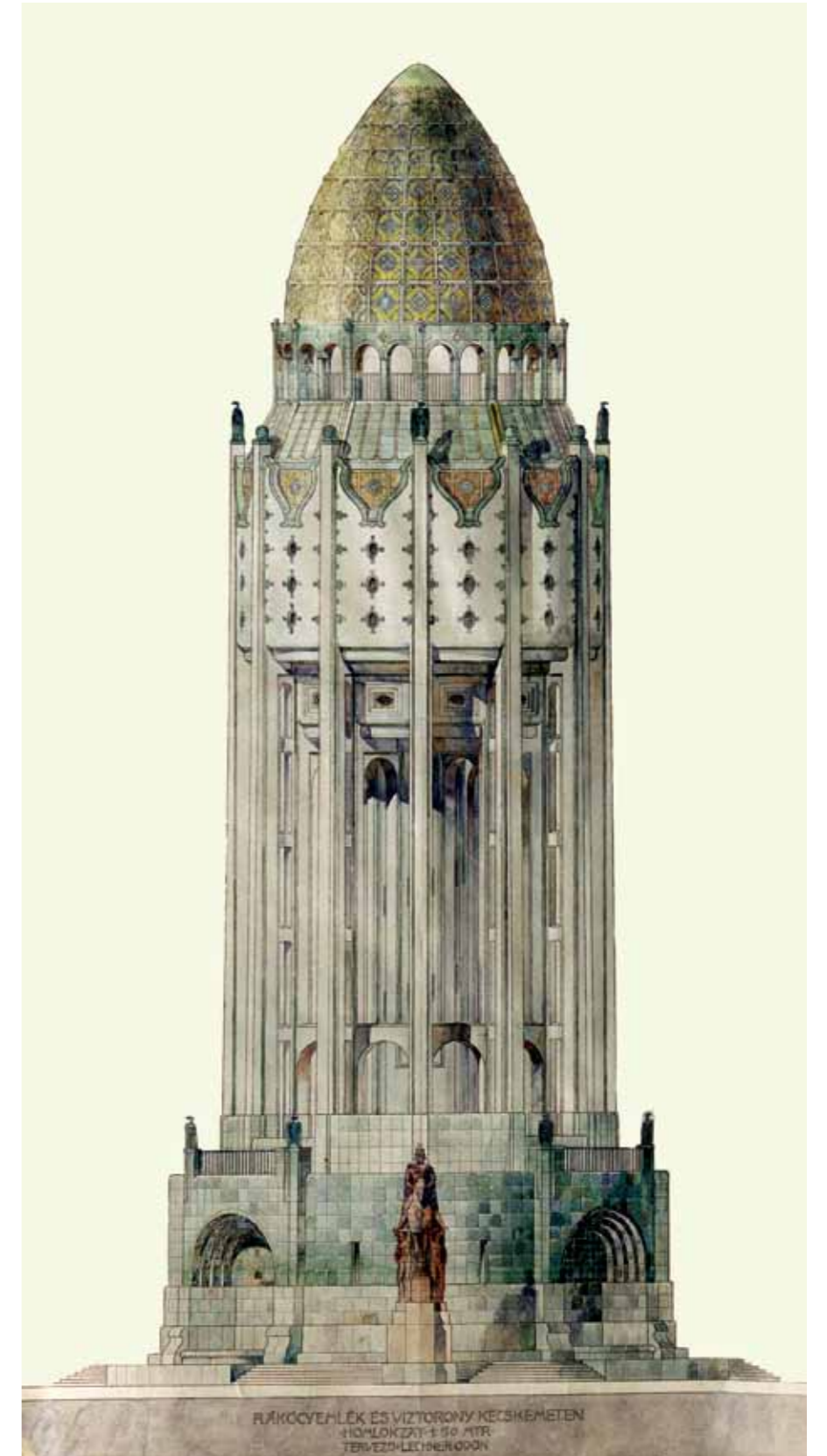
AZ ALKOTÓ GÉNIUSZ

Lechner Ödön-kiállítás

Nagyszabású kiállítással emlékezik az Iparművészeti Múzeum a magyar szecesszió mesterére, Lechner Ödönre halálának századik évfordulóján. Az építész életművével az UNESCO világörökségi jelöltlistáján szerepel. A lechneri formák gazdagsága, fantáziavilága, művészetének újító megoldásai, egyéni stílusa kiemelik őt a hazai építészek sorából, és egyenesen a 19. század végének halhatatlan, világszínvonalú mestereinek élvonalába emelik, többek közt a katalán Antoni Gaudí, a belga Victor Horta, a skót Charles Rennie Mackintosh és az osztrák Otto Wagner mellé.

A 2014. november 20-a és 2015. május 31-e között megtekinthető kiállítás Lechner Ödön építész (1845–1914) munkásságának teljességét kívánja bemutatni. Kiemelt figyelmet és teret szentel őt, az UNESCO világörökség helyszínének is jelölt fő művének: a kecskeméti városházának, az Iparművészeti Múzeumnak, a kőbányai Szent László-plébániatemplomnak, a Földtani Intézetnek és a Postatakarékpénztárnak. Ezeket a látogatók az építész eredeti tervein és rajzain, valamint egykorú és a jelen kiállítás céljára készült fényképeken ismerhetik meg. A Lechner munkásságában oly nagy szerepet játszó ornamentika részletrajzai, az ihletőként szolgáló kiadványok, a megvalósulás fő eszközének számító Zsolnay-kerámiaelemek ugyancsak bemutatásra kerülnek. Az egyik terem a Lechner második otthonának számító Japán kávéház világát idézi fel, egy másik az építész főbb alkotásait interaktív panorámafelvételeken jeleníti meg.

A kiállításhoz katalógus is készült Sisa József szerkesztésében, amely bevezető tanulmányt és műtárgyjegyzéket is tartalmaz. A gazdag képanyag Lechner Ödön rajzainak és terveinek reprodukciójából, valamint nagyszámú, többségében a közelmúltban, a kötethez és a kiállításokhoz készült helyszíni felvételtől áll. A kiadvány az Iparművészeti Múzeum és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóintézet Művészettörténeti Intézetének együttműködésében jelenik meg, magyar és angol nyelven.

▲ Rákóczy-emlék és víztorony, homlokzati rajz | Lechner Ödön, 1910 körül
[Bács-Kiskun Megyei Levéltár, MNL BKML XV. 15 – Tervrajzok gyűjteménye, 58/1]

ÉV HOMLOKZATA 2014

Füzes András, Borbás Péter, Robogány Andrea

Az építető, Prácer Miklós borász a *Három Rózsza* nevű fogadó emléket kívánta feleleveníteni Tokaj főutcáján. Salamin Ferencet kereste meg ezzel a munkával, én pedig vándorként megkaptam tőle a tervezési feladatot, amelyet ő mesterként figyelt. Az épület alapvetően háromlakásos társasháznak készült, az aljában kávézóval, ami most a pályázati lehetőség szerint Tokaji Kávépörkölő Manufaktúraként üzemel. A saroktelken álló épület megmaradó főutcai szárnyának egy tornácos oldalszárnyal, emeletráépítéssel és dufarttal történő bővítésével alakult ki az utcakép szempontjából fontos zártosorú beépítés. A megbízó érzékenysége és bizalma a ház képét, befogadó jellegét – úgy érzem – egyértelműen formálta. A megnyitás óta a hely többféle kulturális eseménynek is otthont ad. Magam terveztem a kávézó bárpultját és polcait is. Az utca felől a tetőt alátámasztó három falképet secco-technikával festettem. A képmezőkben

Tokaj város címerének a színek szimbolikáját előtérbe helyező újraértelmezése valósult meg. A külső térnek megfelelően a száraz simítóvakolatra a helyszínen kötőanyagból és pigmentekből kikevert műanyag alapú akrilfestéket használtam. A munka előkészítéséhez, a technika megismeréséhez nagy segítséget kaptam László Dániel festőművésztől.

HÁROMLAKÁSOS TÁRSASHÁZ
ÉS KÁVÉZÓ, TOKAJ
FÜZES ANDRÁS

ÖKOLOGIKUS CSALÁDI HÁZ,
SZENTENDRE
BORBÁS PÉTER

A Baunit által meghirdetett *Év homlokzata 2014* pályázat szeptemberben sikeresen lezárult. A több mint kétszáz beérkezett pályaműből szakmai zsűri (Sáros László György DLA, Jánosi János, Máté Klára, Noll Tamás DLA, Vidor Győző, dr. Tari Gábor, Vadász Bence) választotta ki az öt kategória legjobbjait.

A díjazottak közül bemutatjuk a családi ház kategóriában Borbás Péter szentendrei családi házát, társasház kategóriában Füzes András tokaji lakóépület-felújítását, műemlék kategóriában Robogány Andrea nagymarosi könyvtár-átalakítását.

Szentendre belvárosi, tekervényes utcáinak egyikén lévő telekre, egy igen rossz állapotú parasztház helyére épült családi házunk, a tradicionális hosszú házak mintáját követve, egyben átformálva azt mai életrendünknek megfelelően. A földszintet a lakókonyha-nappali tere uralja, a kertkapcsolatot nagyméretű nyílások biztosítják. A tetőtér lakószobáknak ad otthont, nyugati része egy fedett-nyitott térre nyílik. Az épületre mind a homlokzatképzés során, mind belső anyaghasználatában a tartós, természetes és újra felhasznált anyagok használata jellemző. A homlokzat egy része egy réteg szilikátfestést kapott, az alkalmazott tartós bontott anyagok így az évek múltával saját szépségükben mutatkozhatnak meg. Az újrahaznosítás és a tartósság, a hagyománykövetés és modernitás szempontjai alakították a tetőt is a bontott cserép és a strukturált alumíniumlemez használatával és formálásával. A teherhordó falak háromrétegűek: a belső

oldalon 25 cm-es vázkerámia téglafal, a külső oldalon 14 cm bontott téglá, illetve kőburkolat, közötté 21 cm újra felhasznált cellulóz hőszigetelés készült. Az elbontott ház építőanyagjai újrahaznosításra kerültek bel- és kültéren egyaránt. Az épület aktív és passzív napenergia-haznosítási elvek alkalmazásával készült. A falakban és a tetőszerkezetben újra felhasznált cellulóz hőszigetelés található, ezáltal alacsony energiafogyasztású az épület, amelynek hőtároló tömegét téglafal és kőburkolat, a szálas vagy PS-alapú hőszigeteléseknél jelentősen nagyobb sűrűségűre befújt újra felhasznált papír hőszigetelés növeli. Az épület gépészeti kialakítása során az autonómia különös hangsúlyt kapott: a fűtési rendszer több lábon áll. A hagyományokat követő kert kialakítása mellett a közterület környezetrendezésére is nagy gondot fordítottunk.

Facade of the Year

"Facade of the Year" is a nationwide competition sponsored by Baunit. In 2014, the jury cast their vote for the best architectural works in five categories. One of the winners was a condominium in Tokaj. Renovated by András Fűzes, the building was expanded with a side-wing and a second floor. In Szentendre, Péter Borbás reconstructed his own home according to the criteria of reusability, durability, traditionalism and modernity. The expansion plans of the public library in Nagymaros were prepared by Andrea Robogány. As a part of these plans, the facade was renovated to its original design.

A nagymarosi könyvtár épülete a Váci utca és a Fő tér sarkán helyezkedik el.

A több mint százéves épület eredetileg étteremnek épült. A háború után valószínűleg számos átalakításon esett át, a Városi Könyvtár 20 éve működik falai között. Az átalakítások során a főpárkány kivételével az összes vakolatdísz eltávolították. A belső tereket sok kis helyiségre szabdalják fel, a sarki és a Váci utca felőli bejáratot megszüntették, jelenleg csak a kapuáthajtón keresztül lehet bemenni. Az itt tárolt dokumentumok egyre növekvő száma miatt elkerülhetetlenné vált a bővítés. Erre az egyetlen lehetőség az eredetileg földszintes épület tetőterének kihasználása volt.

Az átalakított földszinten megmaradt a könyvtár közfoglalmú funkciója, a szükséges kiszolgálóegységeket, az irodát és a raktárt a tetőtérben helyezték el.

KÖNYVTÁR
NAGYMAROS
ROBOGÁNY ANDREA

Az épület utcai homlokzatát korabeli fotó alapján eredeti állapotában állítottuk vissza. Az egykor befalazott sarok felőli főbejáratot újra megnyitottuk. Az új tetőtéri ablakok kialakításukban illeszkednek az épület architektúrájához.

MAKOVECZ – RAJZOK

Kiállítás Berlinben és Belgrádban

Makovecz – Rajzok címmel a Mester 50 szabadkézi rajzából nyílt kiállítás a berlini műszaki egyetem építészeti múzeumában (Architekturmuseum der Technischen Universität Berlin) november 20-án, a Collegium Hungaricum kulturális intézet és a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) szervezésében. A kiállítást, amely 2015. január 29-ig tekinthető meg, Makovecz Imre tanítványa, Csernyus Lőrinc kurátor nyitotta meg. A Belgrádi Magyar Intézetben november 6-tól 27-ig „...összekötni az eget és a földet...” címmel rendeztek kiállítást a Mester 30 szabadkézi rajzából, szintén a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával, amelyet tanítványa, Turi Attila akadémikus, a kiállítás kurátora nyitott meg. Az elhangzott megnyitó beszédeket az alábbiakban adjuk közre.

Berlin felett az ég... ..összekötni az eget és a földet...

A Makovecz Imre rajzaiból álló kiállítás megnyitójának apropóján több gondolat is eszembe jutott. Elsőként Berlin és Imre kapcsolatán tűnődtem. Van-e ilyen, és hogyan köthető a kiállított rajzokhoz? És rögtön két név jutott az eszembe: Karl Blossfeldt és Wim Wenders. Karl Blossfeldt, az autodidakta fényképész, szobrász, modellező, a berlini Kunstgewerbeschule egykori tanára kizárólag oktatási célokra készített növényfotói először 1926-ban kerültek ki a berlini Staatsschule für freie und angewandte Kunst falai közül Karl Nierendorf galériájába. 1928-ban jelent meg a 2001-ben a „The Book of 101 Books” közé választott *Urformen der Kunst (A művészet ősfarmái)* című könyve. Sorozatai azonban nem az eredetileg a művészeti oktatásra szánt helyükön hoztak elismerést számára, hanem egyedi technikai kivitelezésükön keresztül egy merőben új képszemléletet hordozó fotográfiasériaként arattak elsöprő sikert. Kiléptek abból a meglehetősen szűk körből, ahová rendeltettek ki, és sokkal nagyobb hatást fejtettek ki, mint amelyet alkotójuk valaha is elképzelhetett volna. Blossfeldt mintegy 35 éven keresztül nem csinált egyebet, mint hogy növényi formákat gyűjtött és rögzített a fotográfia eszközével. Saját készítésű kamerájával növényi preparátumok ezreit fotózta le azonos környezetben és azonos paraméterekkel. A sokszoros (a háromszorostól a negyvenötösörögig terjedő) nagyítással, semleges háttér előtt, szórt fényben rögzített szárat, leveleket, virágokat és virágzatokat úgy készítette elő, hogy lemetszette azokat a felesleges hajtásokat és kinövéseket, amelyek akadályozták volna a tiszta formák manifesztálódását.

A nagyítások, a szimmetria vezették el Makovecz Imrét Blossfeldt képein keresztül a lehetett volna Atlantiszába. Ahol a növény, az ember és az épület között bonyolult, de megtörténhetett volna kapcsolatrendszer alakul ki. Hogyan lesz egy rügyező, leveleit bontó növényi lényből Atlantisz tornya? Milyen az, amikor az emberlénynek levél szárnya és levél feje lesz? A válaszokat maguk a rajzok adják meg.

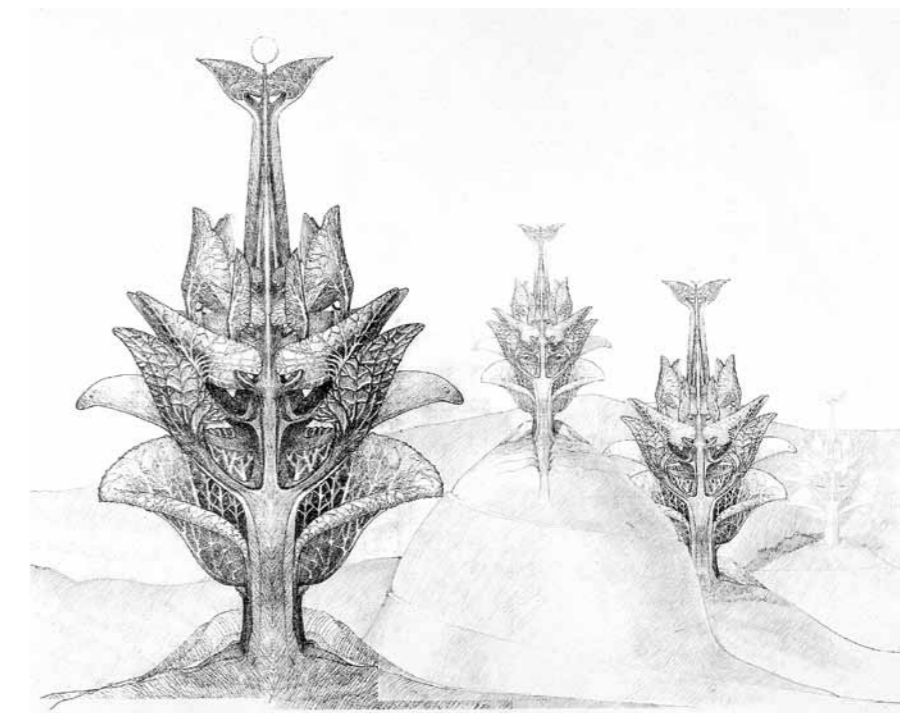
Berlin fölött az ég (Der Himmel über Berlin)

„Történetem hősei angyalok. Igen, munka nélküli őrangyalok, akik a háború befejezése óta Berlinben tevékenykednek, ahogy az Úristen így hátrahagyta őket. Azután egy szép napon az egyik angyal szerelmes lesz. Találkozik egy trapézművésznővel, aki

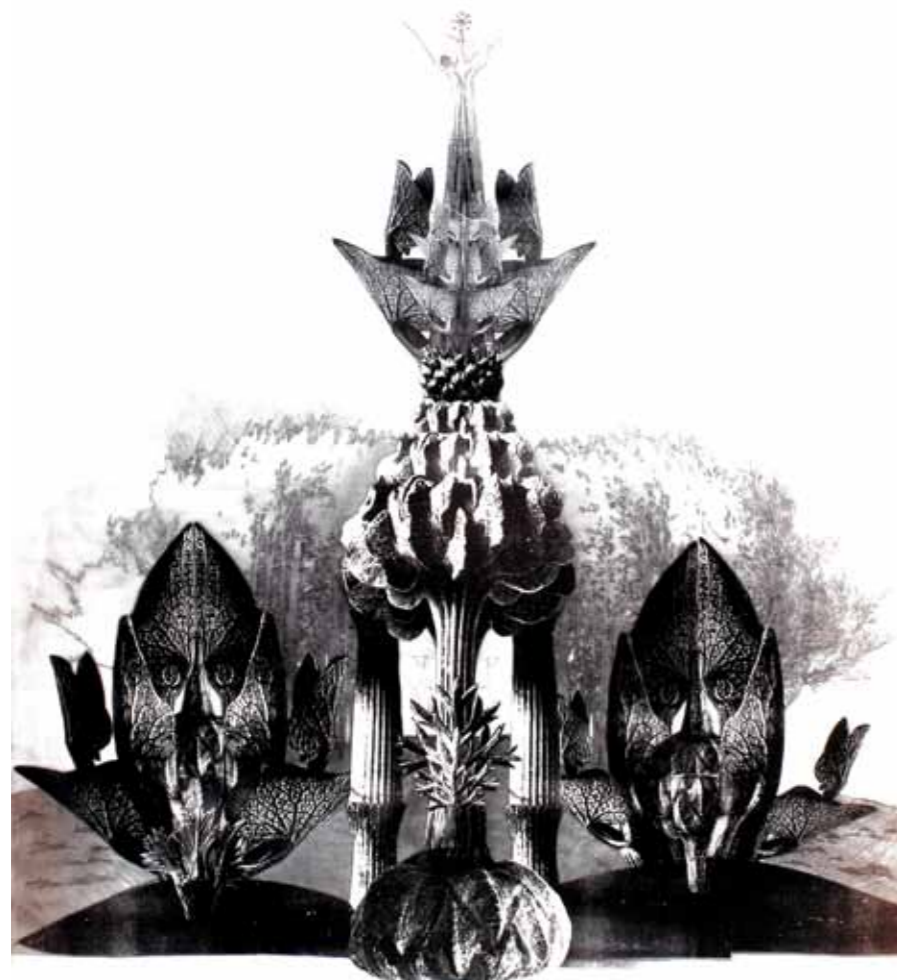
circuszban lép fel, angyalszárnyacsakkal a ruháján. Ezt nagyon mulatságosnak találja, és nagyon tetszik neki ez a lány. De ahhoz, hogy beleszerethessen, halandóvá kell válnia, mint minden földi lénynek. Nehéz elhatározás előtt áll...” (Wim Wenders)

Az angyalok, Damiel és Cassiel megfigyelőként járnak a világban, főként Berlinben. Mint megfigyelők nem tudnak beavatkozni az emberek életébe, azok nem is látják őket, azonban képesek inspirálni az embereket, és új életerőt adni. A vágy, hogy részt vegyen a halandók életében, olyan erős Damielben, hogy hajlandó lemondani a halhatatlanságról is.

Csodálatos történet ez a lehetetlen valóra válásáról, az álmok megvalósulásáról,

▲ Makovecz Imre: Tájkép, Blossfeldt fotói alapján II.

◀ Makovecz Imre: Tájkép
Blossfeldt fotói alapján III.

vegetáció eredményeképpen átalakult formában. A természet sokféleképpen behatol az épületbe, tájjellegű helyzeteket teremtve csupán egy-egy motívumával, eleven faként, amely szervesen beleépül a szerkezetbe, vagy kinyilatkoztatja szem elől rejtett tulajdonságait: a föld alatti rétegek anyagát és jellegét, ősidők geológiai mozgásait őrző karakterét. A föld alatti világ nemcsak morfológiai képleteket vet a felszínre, hanem az elsüllyedt kultúrák emlékeit is. Rajzaiban összerosódnak a kint és bent fogalmi. A ház az építés antropomorf jelentéstartalmú szavaival felöltözve válik valósággá. És nemcsak az ajtaja szárny tollakkal, hanem odabenn is angyalok vannak mint szék, szekrény, szentségtartó vagy egyszerűen: angyalszobor.

A növényi rügyek, kibomló levelek és virágok minden másnál erőteljesebben és szemléletesebben tükrözik a természetben rejlő formaerőket, erejüket és szépségüket. Az Atlantisz-sorozat ezt a természetes formaerőt nyagítja fel. Így a természet saját formái válnak építészeti léptékű elemekké. Ezek a rajzok nem tervrajzokként születtek meg, bár a sorozat több lapja konkrét megbízásokhoz kötődik, és alakul át végül építészeti részletrajzokká. Egyúttal azonban az ember és természet, az épített és teremtett környezet viszonyának alapkérdéseit teszik fel, az építészet egész jövőjének legfontosabb kérdéseire utalnak: lesz-e elegendő erő, képesség, felismerés a természet formaalkotó erőivel együttműködni? Mert csak annak az építészetnek van létjogosultsága, amely képes belül felfedezni és megérteni az álmoképet létrehozó szellemi erőket, és azt tudja a külső világban is megjeleníteni.

Van egy beavatási szertartás jellege az agy, a kéz, a ceruza és papír kapcsolatának. Ez nem pótolható a számítógép virtuális világával. Makovecz Imre birtokában volt ennek az ősi tudásnak. Nála az Idő egyik szinonimája a Kortalanság. Rajzai nem a magyar, nem az európai, hanem az egyetemes kultúra részei.

Csornyus Lőrinc

a meglepetésekről, a titkon mindig érzett sejtés testet öltéséről. Mert ha hiszünk az űrlényekben és az őslényekben, miért ne hihetnénk az angyalokban is?

Nem látjuk őket, csak érezzük, amint mellettünk ácsorognak, s belelátnak gondolatainkba a metróban, a könyvtárban, a koncerten, azaz mindenhol. Hosszú kabátjukban szinte mozdulatlanok meredve ismernek bennünket, ők, az egymáshoz is alig szólók, a figyelmet maguknak egyáltalán nem követelők.

Amikor Imre először látta a filmet, teljesen a hatása alá került. Az angyalok antropomorf ábrázolása már megjelent korábbi tervein, rajzain. Azonban ennyire ember-szerűen, mint Wendersnél, még nem.

Berlin, szálloda- és konferencia-központ

1997-ben egy szálloda- és konferencia-központot kellett terveznie Berlinbe egy tó partjára. A tervről így ír:

„Arra gondoltam, hogy egy sohasem volt brandenburgi kis utcát és terecskét hozok létre, egy igazi kisvárosi szituációt, amely azonban egészen finoman eltér az előképektől, hogy olyan érzésem legyen: ez szinte teljesen olyan, de mégse. Ezért bontottam fel az egész együttest kis egységekre,

változó homlokzatokkal és tömegekkel, meg azért is, mert az erdőben nem akartam a tipikus nyugat-európai szállodások által megkövetelt, középfolyosós nagy épületet építeni, mert agyonvágta volna a környezetét.”

Rajzok 2003

Növények, angyalok, meg nem valósult terv. Tulajdonképpen ez a kiindulási pontja Makovecz Imre: *Rajzok 2003* című albumának, de ennél azért többről van szó. Makovecz Imre 1999-ben kezdett hozzá a rajzok elkészítéséhez. Mindig is foglalkoztatta a tájak, a növények és az épületek szimbiozisa, amely valamilyen, az emberi alkotóerőnél nagyobb erő jelenlétét sugallta. A rajzaiban alkotta meg a múlt és jövő építészetét. Előre és hátra közlekedett az időben és a tájban, a lehetett volna világában.

Vannak egyedi motívumok, amelyek időről időre megjelennek Makovecz tervein: egy-egy nem közvetlen építészeti funkciót hordozó elem, amely azonban az építész felfogása szerint a teljes körű kommunikáció része: az épületben felbukkannak saját előzményeinek, vagy elpusztult, hajdanvolt környezetének töredékei. Lenyomatok a táj sajátos építészeti hagyományaiból, esetleg különös metamorfózis: növényi

Makovecz Imre rajzai Turi Attila

Makovecz Imre nagy utazó... Sosemvolt, de valóságos világok vándora, a megtörtént és megtörténhetett volna „elágazó ösvények kertjének” zarándoka. Rajzai tájképek, melyek egybeolvasztják a létesülés építményeit és lényeit a nem létesült dombjaival, erdőivel. Ahol a Grand Canyon és Externsteine sziklái a lehetett volna vagy volt örvénylő körforgásában, egybefonódó világában épületekké elevenednek, ahol az entrópia megfordul, s láthatóvá válik a formaszellemek dinamikája, a tektonikus hierarchiája.

Hol, s hogyan keletkezik a rajz? Mélyen hazug, de egyszerre igaz a közkeletű mondat: az építész (művész) megálmodja házát (művét, alkotását). E mondatban – a korunkra jellemző felszíniesség mellett – mégis van egy pontos utalás a keletkezés helyére, arra a világra, mely odaát van, nevezzük bárminek is: nem kauzálisnak, ideának, álomnak, transzcendensnek vagy

▲ Makovecz Imre: Templom,
Blossfeldt fotói alapján I.

isteninek. Aki tervez, alkot, akit kicsiny inasként megérintett egyszer is a Hatalmas műhelyének faforgácsillatú levegője, az tudja, milyen esendő, gyönyörűen szárnalmas minden létesülés, mellyel az ember saját képére formálja a mindenütt jelen lévő Teremtő világát, s teszi mégis, mert ez sorsa: a soha nem tökéletesben kifejezni az örök Igét. Az álomban azonban megéljük a makulátlan világot, s felriadunkban, mikor az angyal szárnyának suhanását is hallani véljük, kétségbeesetten idézzük fel a lerajzolhatatlan várost, az Aranykor tökéletes házáat, mert megköt bennünket az anyag, megakadunk az ajtó kiváltó gerendájában. De megmarad valami, amit hangulatnak hívunk, s amit – szóképe is jelzi – leginkább egy bensőnk kitöltő, kezünket bizsergető, lelkünket rezdítő hang-ként élünk meg. Ez a hang járja át érzéinket, mozditja kezünket, amikor úgy döntünk, másoknak is megmutatjuk a valóságot, a mennyei várost, melyben sétáltunk. Leülünk hát, és papírra vetjük, hogy társainknak az építésben útmutatót adjunk, hogyan kerüljön téglára, növekedjék zömök oszlopból sudár tető. Kényszerű kitérőt teszünk, mindez azért a mindent átható hangért, amely minden ház lényege, mely egyivású a Teremtő igéjével, s melyet mi, létünk háttárai közé szorítottak, csak megfagyott muzsikaként foghatunk fel.

A Mesternek vannak rajzai, melyek nem a közvetlen megvalósulás, a testet öltés szándékával készültek, vagy legalábbis mi így érezzük. Fantáziálásnak, képzelgésnek látjuk, holott ugyanolyan valóságosak, mint tervrajzá merevedett társaik. Programrajzok ezek, az elíziumi mező távlati képei, a reneszánsz festmények háttérének rokonai, melyek a főtémától rejtve valóságosnak tetszenek, de inkább a mennyei Jeruzsálem képének tűnnek. Szemléletükben, nézőpontjukban inverz rokonai Piranesi három enyészpontos börtönrajzainak, ahogy Atlantisz rajzainak látomását fedezhetjük fel Francesco del Cora Vénusz-képének háttérében.

„Kezdetből azt az egy épületet szerettem volna megépíteni, amely az emberiség kezdeté előtt már állt a világban, a kezdetek világában, mint sugárzó, valóságos kép, igazi otthon, az Aranykor eleven háza” – vallja a Mester ars poeticájában. „*Mintha valahol másutt is lettem volna*” – írja egyik rajzának szélére. Vázlatai, tervei, tájképei szélén ábrák, írások, versek találhatók. Az ismeretlen, de mégis ismerős tájra rácsodálkozó utazóként a művész minden kifejezőeszközt megragad, hogy bepillantást engedjen nekünk az „odaát-világba”.

Képzelet vagy valóság, ami a rajzokon megjelenik? El kell döntenünk, hogy tekintünk a papírba ragadt alkotásokra, ha tetszik, kívülről, vagy megmerítkezve hangulatukban. Makovecz Imre szenvedélyes utazó – bár világegyetében utálta a helyváltoztatást. Jegyzetfüzetével a preegzisztencia, a testet öltésre váró odaát világában vándorol, s megmutatja azokat a csírákat, melyeket nekünk, a képmásra teremtetteknek kell anyagba meríteniünk, foglalatba zárni a mindent átható hangot, a teremtő lge visszhangját.

„Minden mű születésének sorrendje van. Először egy kép, és vele az egész minden részletére kiterjedő »hangulat« jelenik meg. Csak ezután jön a szerkezet vázlata, mindegy, hogy zenéről vagy építészetéről beszélünk. A kép és a hangulat kidolgozása a legapróbb részletekig belemerül az anyagba. Egy mű távozása, pusztulása betartja keletkezésének sorrendjét – fordítva. Amikor az anyag megsemmisül, marad a kép és a hangulat. Hol van, hol a helye ezeknek, s hozzáférhető-e? Ez szemléleti kérdés. Igaz-e, hogy minden keletkezés alfája az IGE? Ha ez nem tisztázott, hanem vegyes, zavaros, nem érdemes folytatni a keresést, nincs értelme a megértést erőltetni. Dönteni kell végleg.”

KÖNYVAJÁNLÓ

68

Ekler Dezső – Halász Csilla – Kunkovác László – Örfi József – Viczián Zsófia

Halász Csilla –
Örfi József –
Viczián Zsófia:
Ybl összes

Halász Csilla, a kötet ötletgazdája és szerkesztője, Örfi József építész, Viczián Zsófia művelődéstörténész, Timár Sára fotográfus számol be arról a közel egy évig tartó kalandos országjáró túráról, amelynek során felmérték és dokumentálták Ybl ma is meglévő összes épületének állapotát. A szerzők a határon túli területeken is felkutatották az Ybl-műveket, s a 19. század egyik legnagyobb építészéről szóló kötetbe a legfrissebb tudományos kutatómunkák eredményeit is beépítették. A 300 színes fotót tartalmazó albumot térképek és képjegyzék gazdagítja.

Megjelenés: 2014
Látóhatár Kiadó, 320 oldal

Ekler Dezső:
HÁZAK/
BUILDINGS
2000–2014

HÁZAK/BUILDINGS 2000–2014 címen jelent meg Ekler Dezső új könyve az AD Reklámstúdió kiadásában. A 184 oldalas puha kötésű album az építész elmúlt 15 évben készült munkáit mutatja be magyar és angol nyelven. Sulyok Miklós bevezetőjét elmélyült beszélgetés követi, amelyet Benedek Anna és Wesselényi-Garay Andor folytat a szerzővel. A kiadvány nagyobb részét tervek és épületek ismertetése teszi ki rövid leírásokkal, rajzokkal és számtalan fényképpel. A kötet megvásárolható az építészeti könyveket árusító boltokban, vagy megrendelhető a www.ekler-architect.hu/order weboldalon.

Megjelenés: 2014
AD Reklámstúdió Kft.

Kunkovác László:
Ősépítmények.
Az építészeti
archaikus rétege

Ősépítmények. Az építészeti archaikus rétege címmel idén jelent meg Kunkovác László néprajzkutató, Balogh Rudolf-díjas fotóművész 116 oldalas könyvének harmadik kiadása a Könyvesműhely gondozásában. „A paraszti gazdálkodás udvarbéli »tákolmányai« és a pásztorok között járva örökíttem meg az építés ősformáit, a téralkotás alapműveleteinek alkalmazásait” – írja a szerző, aki az 1970-es és 80-as években az építészeti archaikus tartományának kutatásakor mintegy 48 ezer négyzetkilométert pásztázott végig fényképezőgéppel.

Megjelenés: 2014
Könyvesműhely

RÖVID HÍREK

Kiállítások

A Thermo Kft. SúlyPont rendezvénytermében (Budapest, Krisztina körút 27.) 2014. november 21-től december 5-ig rendeztek kiállítást Dévényi Sándor DLA munkáiból. Az eseményt dr. Szűcs Endre építész nyitotta meg. Ugyanítt 2014. december 12. és január 7. között Hayde Tibor építész munkáit tekinthette meg a nagyközönség. A kiállítást Sáros László György DLA nyitotta meg.

Hefeledíj 2014

Litkei Tamás építész kapta idén a Hefeledíjat. A kivitüntetést Szombathely városa adományozza minden évben annak a személynek, aki a városfejlesztés, a városépítés területén a város érdekében, illetve a város polgárainak szolgálatában tartósan kiemelkedő munkát végzett, és ezzel közmegebecsülésre tett szert.

Hegyvidéki találkozások Ybl Miklóssal

Az Ybl-bicentenáriumi (Országépítő, 2014/1.) keretében Beöthy Mária építész Budapest XII. kerületében, a Helytörténeti Gyűjtemény szervezésében november 11-én tartott előadást a mesterhez köthető hegyvidéki épületekről, többek között a Rózsa-villáról, az 50-es években lebontott Perger-villáról, az istenhegyi Szent László-plébániatemplom kápolnájáról, valamint a Széchenyi-kilátóról. Ez utóbbit az ezredévi emlékmű építéskor helyezték ide, a Gloriette eredetileg a Városligetben, a Hősök terén fűrt artézi kút fölött állt, a sugárút ideiglenes lezárásaként.

Játszható terek...kaland, élmény, kihívás...

Ilona-malom Műhely Bt.
H-8294 Kapolcs Kültelek 1. tel: +36 70 941 1143
muhely@ilonamalom.hu www.ilonamalom.hu

Új kapolcsi telephelyünkön kibővült kapacitással, egyedi kötélhálógyártó technológiával állunk rendelkezésükre.

8200 Veszprém, Radnóti tér 2/a | telefon: +36 (88) 423-888
fax: +36 (88) 424-883 | e-mail: titkarsag@veszpremer.hu
www.veszpremer.hu

építőipari fővállalkozás | generál kivitelezés | műszaki szakértés
beruházások szervezése, teljeskörű lebonyolítása | műszaki ellenőrzés, tervellenőri tevékenység
közbeszerzési eljárások lebonyolítása | közbeszerzési tanácsadás | projektmenedzseri tevékenység

VeszprémBer Zrt.

KRIZSANYIK ÉS TÁRSA KFT.
EGYEDI NYÍLÁSZÁRÓK GYÁRTÁSA

2173 Kartal, Hunyadi út 24/b
Telefon/fax: +36 (28) 437-564 | Mobil: +36 (30)960-3030
E-mail: janos@krizsanyikkft.hu

A Baumit színes vödörös vakolatai 888 árnyalatban kaphatók. A széles kínálat további díszítési lehetőséggel párosul.

A CreativTop struktúrák határtalan alkotói lehetőséget nyújtanak a homlokzatképzésben!
Kérje színszakértőnk tanácsát!

Baumit INFO: 06-33/512-920

Tartós és szép - ez az, ami igazán megéri.

A jövő ötletel. baumit.com

Terméspala

- 30 éves tapasztalat
- több mint 300 hazai és nemzetközi referencia
- Európa legjobb palabányáiból

Már 3976.- Ft/m²-től

további részletek után érdeklődjön az alábbi elérhetőségeken

tetőhorn

Tető Horn Terméspala Forgalmazó és Kivitelező Kft.
tetohorn@vitel.hu www.termesपालa.hu

Ezúton értesítjük önöket, hogy cégünk székhelye és elérhetőségei megváltoztak az alábbiak szerint.
Új székhely (egyben számlázási cím):
8230 Balatonfüred, Petőfi S. u. 49.
Új elérhetőségek: Tel: +36 87 888 691 Fax: +36 87 888 692

TARTÓS TETŐ SZÁZ SZÍN BEN

Kerámia tetőcserepek a Creatontól

CREATON
A TETŐCSERÉP

Sokak számára a tető tartóssága egyet jelent a tető színének, felületének tartósságával. Aki a Creaton kerámia tetőcserepel közül választ, az nem csak egy tartós tetőmegoldást, de a környezettudatosságot és a természetességet részesíti előnyben. A Creaton kerámia tetőcserepek 50 év múlva még mindig eredeti szépségűek és változatlan minőségűek, de a hasznos élettartamuk évszázadnyi. Aki a Creaton kerámia tetőcserepei mellett dönt, viharálló és minőségi tetőjét csak akkor cseréli majd le, ha megunta.

Kerámia tetőcserep. Természetesen.

SOKON Építőipari és Kereskedelmi Kft.

2484 Agárd, Széchenyi úti pavilon sor,
telephely: 8095 Pákozd, Dinnyési út 6.
tel.: +36 22 579 000 • fax.: +36 22 579 001
e-mail: sokon@t-online.hu • www.sokon.hu

A makói termál- és gyógyfürdő épületének rétegelt ragasztott fa elemeit gyártottuk, és az Egyesülés felügyelete mellett végeztük a szerkezet szerelési munkáit.

A linóleum tradicionális és innovatív burkolat, amelyet a BAUHAUS irányzat művészei tettek világhírűvé. Természetes alapanyagokból áll, így a fenntartható építészet építőanyaga, gyermekeink életkörüzetét természetessé teszi bölcsődék, óvodák, iskolák, tornacsarnokok ideális padlóburkolataként. A kellemes tapintású és hőérzetű linóleum gyógyító hatással van az emberi szervezetre, és antibakteriális tulajdonságokkal is bír. A linóleum alkotórészei: lenolaj, gyanta, parafa, faliszt, mészke és juta.

H-1119 Budapest, Keveháza u. 1-3 | tel: +36 1 382 9098 | www.armstrong.eu

Szabó Tamás asztalosmester

PERBÁLABLAK

igényes fa nyílászárók, háromrétegű üvegezéssel, műemléki épületekre, családi házakra, passzív házakra

2074 Perbál, Fő út 70. | tel: +36 (26) 370-280, +36 (20) 385-3187
perbalablak@t-online.hu | www.perbalablak.hu

Kültéri és beltéri nyílászárók igényes alapanyagokból, korszerű gyártástechnológiával, szakszerű beépítéssel. Egyéni igények alapján készített bútorok, lépcsők. Különleges belsőépítészeti kialakítás egy kézben.

SŐREGI
MESTER KFT.

Kartal, Kodály Zoltán u. 29. | +36 (28) 439-463, +36 (30) 934-3011 | info@soregimester.hu
www.soregimester.hu

ÉPKOMPLEX Kft.

ÉPÍTŐIPARI GENERÁLKIVITELEZÉS

2100 Gödöllő, Rét u. 37.
Tel/fax: +36 (28) 420-995
epkomplex@epkomplex.hu

Fenyő Therm Kft.

Telephely: 6000 Kecskemét, Rezgő u. 1. (Auchan Áruház mellett)
Telefon: 06-30/9441-891, 06-76/476-224 • www.fenyotherm.hu

Energiahatékony termékszoztiment a Wienerbergertől

A **Porotherm Thermo** és **Klíma** okostéglák hőszigetelő képessége 40-50%-kal jobb, mint a hagyományos tégláké

Wienerberger Téglaiipari Zrt.
www.wienerberger.hu

Wienerberger
Building Material Solutions

SZERZŐK

72 A 2014 | 04-es lapszám szerzői:

Csornys Lőrinc (1961)

Ybl-díjas építész (2012), BME Építészmérnöki Kar (1986). 1985–86-ig av ÉVITERV, 1986–90-ig a MAKONA, 1990-tól a Triskell Kft. munkatársa, utóbbinak társtulajdonosa. 1989-től a Kós Károly Egyesülés tagja, 2007-től a Vándoriskola vezetője. 1996–2002-ig Üröm, 2003–2009-ig Fehérgyarmat, 2005–2010-ig Solymár, 2005–2010-ig Bonyhád, 1987-től Csenger főépítész. Pest Megye Építészeti Nívódíj (2001), Magyar Művészetért díj (2009), Kós Károly-díj (2011), Év Főépítész díj (2012).

Czégány Sándor (1969)

Építész, vezető tervező, BME Építészmérnöki Kar (1995). 1994–1995-ig az Országos Műemlékvédelmi Hivatal munkatársa. 1995–98-ig a Kós Károly Egyesülés vándorépítész. 1999–2002-ig a Fővárosi Állat- és Növénykert rekonstrukciós munkáinak egyik tervezője. 2004-től a Vándorépítész Kft. munkatársa, alapító tag.

Dénes Eszter (1978)

Építész, BME Építészmérnöki Kar (2012), PPKE–BTK francia szak. A *Makovecz organikus építészeti útkönyv* szerzője (2011, EPL kiadó). A DNS-Műterem társalapítója, 2013-tól az *Országépítő* felelős szerkesztője.

Erhardt Gábor (1974)

1998-ban diplomázott a BME Építészmérnöki Karán, majd a Kós Károly Egyesülés vándorépítész. 2002 óta az AXIS Építésziroda Kft. munkatársa.

Tervezési munkái (új borászati épületek építése, műemléki épületek felújítása) Tokaj-Hegyaljához kötik. 2012-ben Kós Károly-díjat kapott. Több építészeti témájú publikációja jelent meg a *Magyar Építőművészet*, a *Borbarát Magazin* és az *Országépítő* folyóiratban.

Kravár Ágnes (1947)

Ybl-díjas építész (BME, 1970). 1970–85-ig a VÁTI, 1985–1990-ig a Makona Kisszövetkezet munkatársa. 1991-ben Szentesi Anikóval megalapítja a Paralel Építészirodát, amely a Kós Károly Egyesülés tagja. Önálló tervezési munkái mellett rendszeresen közreműködött Makovecz Imre tervei feldolgozásában. Ybl-díj (2013).

Lőrincz Zoltán (1951)

Művészettörténész, egyetemi tanár. Református Hittudományi Egyetem, Debrecen (1977–82), ELTE-BTK (1986–91). Főbb kutatási területei: a művészet és a vallás sajátos viszonya, a reformáció és a művészet kapcsolata, a protestáns templomépítészeti kérdései, a szakrális tér és az építészeti viszony, Szent Márton alakja és ábrázolásai. Számos tudományos könyv, tankönyv szerzője.

Péter Alpár (1976)

Grafikus, vizuális művész. Képzőművészeti Egyetem, Temesvár (1996–2001). A NAP Telep Nature Art Műhely szervezője, az Erdélyi Művészet és Örökség Egyesület elnöke, a Megálló Vizuális Művészeti Műhely alapító tagja, rendezvényeinek szervezője, grafikus. 2005-től

ORSZÁGÉPÍTŐ

2014
04

kortárs képzőművészettel kapcsolatos cikkeket közöl az *Új Magyar Szó* országos napilap *Kultúra* mellékletében.

Somogyi Győző (1942)

Grafikus, festőművész, Salföldön él, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. Római Katolikus Hittudományi Akadémia (1962–68). 1967-ben pappá szentelték, 1968-ban egyháztörténeti doktorátust szerzett. 1973-tól kiállító művész, rendszeresen szerepel grafikáival, festményeivel hazai és külföldi tárlatokon. 1975-ben kilépett az egyházi szolgálatból, és szabadfoglalkozású képzőművész lett. Munkácsy- és Kossuth-díjas, kiváló művész, a Nemzet Művésze (2014).

Turi Attila (1959)

Ybl-díjas építész (2003), BME Építészmérnöki Kar (1985). Az Idol Gmk (1985–87), MAKONA (1987–90) munkatársa, a Triskell Kft. tagja, alapítója (1990–). Budakalász (1995–) és Devecser főépítész (2010–2012), a Magyar Építész Kamara alnöke. A BME Lakóépülettervezési Tsz. korrekora (2004–), az MMA rendes tagja (2012). Pest Megye Építészeti Nívódíj (1997, 1999, 2002, 2003, 2006, 2009), Év főépítész díj (2011).

Várallyai Réka

Művészettörténész, számos örökségvédelmi kiadvány, valamint a Komor Marcell – Jakab Dezső munkásságát bemutató könyv szerzője (*Építészet Mesterei*, Holnap Kiadó). A bikfalvi értékmentő program életre hívója.

A Kós Károly Egyesülés örökös tagjai:

Kálmán István | Kampis Miklós | Makovecz Imre

Családi ház, Nyíregyháza
építészeti, fotó: Jánosi János

Cégek:

Archevil Kft. | AXIS Építész Iroda Kft. | BEÖTHY & KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft. | BODONYI Építész Kft. | CompArt Kft. | Csiky és Társa Beruházásszervező Kkt. | DÉVÉNYI ÉS TÁRSA ÉPÍTÉSZ Kft. | Frisch Mihály | GOMÉP Kft. | Györi István | Hayde Tibor/NRZST Kft. | KOMÁRY Építő Kft. | KÖR ÉPÍTÉSZ STÚDIÓ Kft. | KÖSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. | KVADRUM Építész Kft. | MAKONA Építész Tervező és Vállalkozó Kft. | Mediterrán Kerámia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. | MÉRMŰ 87 Építészeti és Geodéziai Kft. | OPEION Kft. | PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. | Pallér 2 Kft. | PARALEL Építésziroda Kft. | SÁROS és Társa Építésziroda Bt. | TÁJRAJZ Tájépítész Bt. | Tónus Építész és Mérnöki Tervező Kft. | Trilit Kft. | TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. | UNITEF-83 Műszaki Tervező és Fejlesztő Zrt. | Vándorépítész Tervező és Szolgáltató Kft.

Egyéni tagok:

Balogh Levente | Bogos Ernő | Ekler Károly | Eszenyi Ákos | Esztágy Győző | Farkas Miklós | Frisch Mihály | Gerle János | Kuli László | Litkei Tamás György | Müller Csaba | Papp Vilmos

Örökös tiszteletbeli tagok:

† Dr. Simcha Yom-Tov | † Kund Ferenc | Kund Ferencné | Pap Gábor

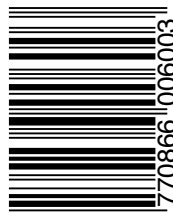
Hátsó borító
Mályva utcai bölcsőde
fotó: Dénes György

A LAPOT TERJESZTIK:

Éghajlat Könyves Kávézó [1117 Bp., Karinthy Frigyes út 9.]
Fehérlófia Könyvesbolt [1084 Bp., József utca 8.]
FUGA Budapesti Építészeti Központ [1052 Budapest, Petőfi Sándor utca 5.] | Gondolat Kiadói Kör [1053 Bp., Károlyi Mihály utca 16.] | Írók Boltja, Parnasszus Kiadó Kft. [1061 Bp., Andrássy út 45.] | LAPKER Zrt. [1097 Bp., Táblás utca 32.] | Lira Könyv Zrt., Szakkönyvtárház [1065 Bp., Nagymező utca 43.] | Lyra Könyvesház Kft. [2600 Vác, Piac utca 1.] | Magyar Építőművészek Szövetsége [1088 Bp., Ötpacsirta utca 2.] | Püski Kiadó Kft. [1013 Bp., Krisztina körút 26.] | Ráday Könyvesház [1092 Bp., Ráday utca 27.] | SZKÍTIA Nagykereskedés [1062 Bp., Szondi utca 60.] | Vince Kiadó, Múcsarnok könyvesbolt [1146 Bp., Dózsa György út 37.]

14004 >

9 770866 006003

8 0 0 H U F